

צבי קאנאר

אָפּגעגעבן ברויט

"וואָרט אויף מיר מאָרגן פֿינעף אַ זייגער נאָך מיטאַג, אין דעם קאַפּע
'ווייסע ראָזע' אויפֿן קורפֿירסטנדאָם, וועלן מיר זיך קענען מער
אַדורכשמועסן" -- האָט צו מיר געזאָגט אין זיין רחבֿותדיקער
לאַזשע דער אַקטיאָר האַמבורסקי פֿון תּל-אַבֿיבֿ, אַ מידער און
אויסגעשעפטער, אָבער אַ צופֿרידענער נאָך זיין דערפֿאַלגרייכער
פֿאַרשטעלונג, דערבײַ האָט ער צו מיר אויסגעשטרעקט זיין וואַרעמע
האַנט אויף שלום.

דאָס איז געווען אין אַ קאַלטן דעצעמבער-אָוונט. דעם זעלבן
נאָכמיטאַג בין איך אַריבער די גרענעץ אויף "טשעקפּוילנט-טשאַרליי"
פֿון מזרח קיין מערבֿ-בערלין, נאָך מײַן ערשטן אויסלענדישן טורנע
אין דער "דייטשער דעמאָקראַטישער רעפּובליק". איצט האָב איך
געשפּאַנט איבער די ברייטע גאַסן פֿון מערבֿ-בערלין מיט אַ סך מוט,
גלייבן און האַפּענונג אין מײַן צוקונפֿט ווי אַ פּאַנטאַמימיקער, נאָך
אַלע מײַנע געלונגענע פֿאַרשטעלונגען אין מזרח-דייטשלאַנד, וווּ די
קריטיק און דאָס פּובליקום האָבן מיר אַזוי וואַרעם אויפֿגענומען און
געלויבט.

די באַלויכטענע, ברייטע זויערע גאַסן האָבן מיר צוגעגעבן נאָך מער
מוט, און איך האָב ווי געשוועבט צווישן די עלעגאַנט געקליידעטע און
הויך באַרעדעוודיקע דורכגייערס, וואָס האָבן אויסגעזען ווי
אַקטיאָרן אויף אַ גיגאַנטישער בינע, אַזוי ווי אַ געניאַלער רעזשיסאָר
וואָלט דאָס אַלץ אויסגערעזשיסירט. די פּנימער פֿון די מענטשן זענען
געשווינד פֿאַרבײַגעלאָפֿן פֿאַר מײַנע אויגן און ס׳האַט זיך מיר
אויסגעדאַכט, אַז אַלץ לאַכט צו מיר און נעמט אַנטייל אין מײַנע
געהויבענע געפֿילן. שיינע פּנימער זענען דאָס געווען, באַזונדערש בײַ
די פֿרויען, וואָס זענען געווען אַזוי יום-טובֿדיק אויסגעפּוצט, און
זייערע שטאַרקע פּאַרפֿומען האָבן מיר ממש פֿאַרשיפורט מיט גלוסט
(איך וואָלט מיר איצט מיט יעדער

איינער פֿון זיי אַוועקגעלייגט און געמאַכט ליבע[1]; פֿאַרהיפּנאַטיזירט, בין איך געגאַנגען אָן אַ ציל און זיך געפֿילט ווי איינער פֿון זיי.

צו מאַרגנס נאָך מיטאַג, פֿאַר פֿינעף אַ זייגער, בין איך אַרײַן אין דעם גרויסן און עלעגאַנט באַלויכטענעם קאַפֿע "ווייסע ראָזע" אויפֿן קורפֿירסטנדאַם, אַזוי ווי דער אַקטיאָר האַמבורסקי פֿון תּל-אַבֿיבֿ האָט מיר געהאַט אָנגעזאַגט. מענטשן זענען געזעסן בײַ קליינע רונדע, ווייס געפֿאַרבטע טישלעך, פֿאַרפּוצט מיט גאַלדענע פּאַמפּעזע שטרייפֿן פֿון עפעס אָן אַלטדייטשן נאַסטאַלגישן סטיל, וואָס האָבן אַזוי קאַנטראַסטירט מיט די דרויסנדיקע פֿירקאַנטיקע מאַדערנע געביידעס, וועלכע האָבן זיך געצויגן און געהויבן העט ווייט ביז צו די וואַלקנס. אַ סענטימענטאַלער שלאַגער פֿון אַ גראַמאַפֿאָן האָט שטיל באַגלייט די געסט אַרום די טישלעך. זיי האָבן געמיטלעך געטרונקען זייערע געטראַנקען אויפֿן אַמאָליקן בערלינער שטייגער, אַזוי ווי יאָרן וואַלטן נישט פֿאַרבײַ, נאָר פֿאַרשטיינט געוואָרן -- געבליבן שטיין אויפֿן אַרט זינט יענע גוטע צײַטן....

נישט ווייט פֿון אַרײַנגאַנג האָב איך באַמערקט אַ פֿריי טישל און זיך אַוועקגעזעצט. כּײַהאַב אַרויסגענומען פֿון מײַן אַקטנאַש צײַטונג-אויסשניטן סײַ מײַנע אייגענע, סײַ די וואָס האַמבורסקי האָט מיר געגעבן, פּדי זיי צו פֿאַרגלייכן. נישט געווען וואָס זיך צו באַקלאָגן. פֿון בײַדע זײַטן בערלינער מויער האָט מען געזונגען שבֿחים פֿאַר די צוויי ייִדישע קינסטלערס.

פלוצעם האָב איך דערהערט אַ העפֿלעכע שטים: "יאַ, ביטע?" איך האָב אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ און געזען פֿאַר מיר שטיין דעם קעלנער, אַ שמייכלדיקן, מיט צוויי גרויסע שטאַלענע אויגן, טיף אַרײַנגעזעצט אונטער זײַן נידעריקן שטערן. אָן אומהיימלעכער ציטער איז אַדורך מײַן קערפּער. כּײַבין געוואָרן אַזוי איבערראַשט פֿון אַט די אויגן, אַז כּײַהאַב נישט געקאַנט אַרויסברענגען קײַן

וואָרט פֿון מײַן מויל. די אויגן מײַנע זענען ווי צוגעשמידט געוואָרן צו זײַנע. ס'האַט גענומען אַ לאַנגע רגע, ווי אָן אייביקייט, איידער כּײַהאַב קוים אַרויסגעבראַכט אויף מײַנע ליפּן דאָס וואָרט: "טיי..."

-- מיט ציטראָנע אַדער מיט מילך?

-- מיט מילך -- האָב איך אויטאָמאַטיש נאָכגעזאָגט, כאָטש טיי מיט מילך האָב איך אין מיין לעבן נישט געטרונקען.

דער קעלנער האָט זיך נאָך אַ מאָל טיף פֿאַרנייגט אויפֿן קעלנערישן אויפֿן און איז אַוועק.

אוי, איך קען די אויגן! האָט מיין מוח אָנגעהויבן גיך צו אַרבעטן, ווי נישט געוויינלעך. איך האָב די אויגן שוין אַ מאָל געזען! אָבער ווען? וווּ? אפֿשר אין אַ פֿרײַערדיקן גילגול? כּיגלייב אָבער נישט אין קיין גילגולים. און דאָך בין איך זיכער, אַז כּיקען די אויגן! און נאָך ווי! ניין, עס דאַכט זיך מיר בלויז אויס. אויגן קאָנען אַ מאָל פֿאַרפֿירן. כּי האָב געפרוּווט לייענען ווייטער די צייטונג-אויסשניטן, אָבער כּי האָב מיך בשום-אויפֿן נישט געקאָנט קאָנצענטרירן. אַ שטאַרקער אומרו איז מיר באַפֿאַלן. אפֿשר איז דאָס עפעס אַ נאַצי פֿון דער מלחמה- צייט? פֿונעם לאַגער? אַלץ איז דאָך מעגלעך אין אונדזער וועלט, כאָטש עס זענען שוין פֿאַרביי צוואַנציק יאָר נאָך דעם אַלעם....

ניין, ס'קאָן נישט זײַן! איך וואָלט אַזאַ איינעם אין לעבן נישט דערקענט. כּיפֿלעג דאָך זיי קיין מאָל אין די אויגן נישט אַרייַנקוקן. נישט מחמת צניות, נאָר פשוט, צוליב מורא און פחד. תמיד פֿלעג איך אַוועקדרייען דעם קאָפּ פֿון זיי, ווי זיי וואָלטן בכלל נישט עקסיסטירט פֿאַר מיר. אַחוץ אין איין פֿאַל, ווען איך האָב זיך געבעטן ביי דעם לאַגער-קאָמענדאַנט ער זאָל מיר נישט דערשיסן.... און טאַקע דורך אַ נס מיך נישט דערשאָסן. דערפֿאַר אָבער האָט ער גלייך אויף מיין אָרט צוויי אַנדערע דערשאָסן.... אָבער אפֿילו אין יענעם פֿאַל האָב איך אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ, כּיזאָל דאָס נישט זען, ווי ס'וואָלט אין גאַנצן נישט פֿאַסירט, און געבליבן בין

איך אין מיין אייגן פֿאַנטאַסטיש וועלטעלע, וואָס איך האָב מיר אויפֿגעבויט אין מיין קינדערישער פֿאַנטאַזיע, אַ וועלטעלע וואָס האָט גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט דער ווירקלעכקייט. אמת, מיין בידנער קערפער האָט זיך טאַקע געפֿונען אינעם קאָנצענטראַציע-לאַגער, אָבער מיין נשמה האָט געשוועבט העט, העט, ערגעץ ווייט, אין אַ גאַנץ אַנדערער וועלט, אין אַ וועלט וווּ מע קען עסן ברויט צו דער זאַט.

און ווען דאָס אַוועקדרייען דעם קאָפּ האָט מיך געקאָנט דאָס לעבן
קאָסטן, האָב איך פשוט פֿאַרמאַכט די אויגן -- געזען און נישט
געזען.

גאָר אַנדערש האָט געהאַנדלט דער ניינצן-יעריקער איזשאָ. דעם
דריטן טאָג זייענדיק אין לאַגער האָט ער פֿאַרשטאַנען, אַז קיין
לעבעדיקע וועלן מיר פֿון דאַנען סײַ ווי סײַ נישט אַרויס. די דײַטשן
וועלן אונדז דאָ אַזוי לאַנג האַלטן, ווי לאַנג מיר טויגן נאָך פֿאַר זייער
אַרבעט. "אויב אַזוי -- האָט דער יונגער סטודענט געזאָגט צו זײַן
טאַטן -- אַ מפה די דײַטשן! איך וועל פֿאַר זײ נישט אַרבעטן!" -- און
ער איז אַרויף אויף די עלעקטרישע דראָטן.

דער נצחון האָט טאַקע געהערט דעם יונגן איזשאָ.... די צרה איז
אַבער געווען וואָס די דײַטשן זענען אַזוי אויפֿגעקאָכט געוואָרן פֿון
דער ייִדישער חוצפה, -- וואָס הייסט, אַ ייִד האָט געוואָגט זיך
[דערוועגט זיך] אַליין אומברענגען און דערבײַ צעשטערט די
עלעקטרישע דראָטן?! -- אַז זײ האָבן גלייך אויפֿן פּלאַץ דערשאָסן
פֿינעף העפֿטלינגען, צווישן זײ אויך איזשאָס פֿאַטער, און געוואָרנט:
"נאָך איין סאַבאַטאַזש, דערשיסן זײ נישט פֿינעף, נאָר צוואַנציק!"
זינט דעמאָלט האָט שוין קיינער מער נישט געוואָגט [דערוועגט זיך]
צו גיין אויף די עלעקטרישע דראָטן....

איך בין אַזוי פֿאַרכאַפט געווען אין מײַנע מחשבות, מישנדיק פֿנימער
און געשעענישען פֿון מײַנע פֿאַרגאַנגענע יאָרן, אַז כ׳האָב נישט
באַמערקט, ווי דער קעלנער האָט מיר געבראַכט די באַשטעלטע

טײ מיט מילך. כ׳האָב נאָר דערהערט דאָס וואָרט "ביטע שען."

"וואַניאַ!" -- האָבן מײַנע ליפּן מיט אַ מאָל אַ שעפטשע געטאָן. דער
קעלנער, וואָס האָט שוין געהאַלטן בײַם אַוועקגיין, האָט זיך
האַסטיק אַ דריי אויס געגעבן, מיך אַדורכגעשפיזט מיט די צוויי
שטאַלענע אויגן זײַנע. דער אָטעם האָט זיך אין מיר אָפֿגעשטעלט.
כ׳האָב דערפֿילט אַ שטאָך אין האַרצן און אַ קאַלטער שווייס האָט
מיך באַגאַסן פֿון קאָפּ ביז די פֿיס. כ׳האָב געוואָלט אויפֿשטיין און
אַנטלויפֿן, אָבער כ׳בין געווען אוממאַכטיק, ווי צוגעשמידט צו מײַן
זיצפּלאַץ.

"וואַניאַ! וואַניושאַ!...." האָבן מײַנע ליפּן ווייטער געשעפטשעט. זעט אויס אַז כײַהאַב נישט אַזוי געשעפטשעט, ווי סײַהאַט זיך מיר אויסגעדאַכט, נאָר הויך אויפֿן כל גערופֿן, ווייל אַלע אַרום, בײַ די טישלעך, האָבן זיך מיט אַ מאָל אומגעקוקט.

דער קעלנער האָט אַ שפּאַן געטאַן צו מיר מיט פֿעסטע טריט, אַריבערגעבויגן זײַן אַטלעטיש געשטעל איבערן טישל, און שטיל, מיט אַ שווערן אַקצטענט אַ פֿרעג געטאַן:

-- "וואַס מעכטען זי, מײַן הער? אַוס [אויס] וואָ קענען זי מײַך?"

-- וואַניאַ! וואַניושאַ! -- האָבן איך אויסגעשריגן: דערקענסטו מײַך נישט? דערקענסט נישט דעם קליינעם פּאַליאַק? דעם קליינעם זשידלאַק? דעם אַכטן מײַ פֿינעף און פֿערציק, דו האָסט דאָך מײַך באַפֿרייט!!!

איצט האָט ער אין מיר אַרײַנגעקוקט מיט זײַנע שטאַלענע, ווילדע אויגן, גענוי ווי דעמאָלט אין יענער נאַכט, אין טאַג פֿון מײַן באַפֿריינג, ווען ער, וואַניאַ, האָט געהאַלטן אויסגעשטרעקט זײַן געווער, אַנגעצילט אין מײַנע אויגן.

די שוואַרצע לופֿע פֿונעם פּיסטויל האָט אימהדיק געדראָט. אַט-אַט וועט אַ בליץ טאַן אַ רויט פֿייערל און אויס מיט מיר.... זײַנע אויגן פֿול מיט שנאה האָבן געבליצט מיט אַ משונהדיקער ווילדקייט. דאָס מויל זײַנס האָט געפּינעט מיט קולות:

"דו פּחדונותדיקער זשידלאַק! האָסט מורא נקמה צו נעמען? האָק!.... האָק איר אַרײַן אין איר גערמאַנסקע פיזדע!.... האָק! אַ ניט מאַך איך דײַך פֿאַרטיק!!!"

אויף אַ ברייט בעט אין מיטן חרובֿ געמאַכטן עלעגאַנטן שלאָפֿצימער איז געלעגן אַ יונגע נאַקעטע דײַטשקע מיט געשפּרייטע פֿיס און געקרעכצט פֿון ווייטיק. די אויגן אירע משוגע פֿאַרגלאַצט, דאָס ראַזעווע זײַדן נאַכטהעמד -- צעפֿליקט אויף שטיק-שטיקלעך. נאָר וואַס האָבן זי דרײַ סאַלדאַטן, רויטאַרמייערס, פֿאַרגוואַלדיקט, אײַנער נאָכן אַנדערן. אירע הענט האָבן זיך געקלאַמערט מיט אַ

גוואלדיקן כוח אין די קיילעכדיקע ווייסע בריסט, ווי זי וואלט זיי געוואלט באשיצן.

די אימהדיקע לופע פֿונעם פיסטויל האָט זיך נאָך מער דערנענטערט צו מייןע איבערגעשראָקענע אויגן. מיין אויסגעדארטער "מוזולמאַנישער"[2] גוף האָט זיך נאָך מער איינגערומפן און איז פֿאַרגליווערט געוואָרן פֿון שרעק. אַ שיטערע צואה האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט אין מייןע אָפּגעריסענע קאַצעטישע הויזן אַרײַן. נאָר דער מוח האָט איצט בײַ מיר קלאָר און געשווינד געאַרבעט. אַ מוח אָן אַ קערפּער... וואָס זאָג איך -- "דער מוח," נאָר אַ קליין טיילעכל זײַנער, ווייל די איבעריקע טייל איז שוין פֿון לאַנג געווען אָפּגעשטאַרבן... אָט דאָס טיילעכל פֿון מיין מוח פֿלעגט תמיד אַרבעטן בײַ די גרעסטע סכנות אין די לאַגערן און נאָך פֿאַר די לאַגערן....

"טו דאָס נישט!!! טו דאָס נישט, וואַניאַ!!! דו האָסט דאָך מיך באַפֿרײט!" -- האָב איך פֿראַבירט צו שרײַען. די ליפן מייןע זענען אָבער געווען פֿאַרגליווערט, די צונג פֿאַרשטיינט, און כ׳האַב בשום-אויפֿן נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין וואָרט. הרף-עיני'דיקע בילדער פֿון אַדורכגעלעבטע סכנות האָבן מיר אָנגעהויבן פֿאַרבײַלויפֿן ווי שאַטנס. אָט רײַס איך מיך אַרויס פֿון אַ זיכערן טויט מיט אַ שפּרונג צווישן אַ דײַטש און אַ פּוילישן פּאַליציאַנט בעת

דער ערשטער אַקציע זומער 42.... אָט לויף איך מיט אַ זיגזאַגישן געלויף אין וואַלד און עס טרעפֿט מיך נישט די קויל פֿון אַ פּוילישן פֿאַרטיזאַנער.... דער טאַטע גיט מיך אַ צי בײַם אַרבל בשעת אַדורכגיין דעם טויער פֿון לאַגער אויף דער יעראַזאַלימסקע.... מיר האָבן זיך דעמאָלט אַזוי שטאַרק איינגעקלאַמערט איינער אין צווייטן, אַז קיין שום כוח אויף דער וועלט וואַלט אונדז נישט געקאָנט צעשיידן, סײַדן דער טויט. זײַן צי בײַם אַרבל האָט מיך געראַטעוועט, ווייל אַלע קליינע ייִנגלעך האָט מען גלייך דערשאָסן אויף דער "כּוואַווע גורקע,"[זע פּויליש גאַרקאַ _ בערגלי'] ווי מען האָט גערופֿן דאָס בערגל לעבן לאַגער, ווי מען האָט דערשאָסן די מענטשן.... און אָט שטעל איך זיך אויף די שפיץ פֿינגער בשעת די סעלעקציעס, כדי אויסצוזען גרעסער, העכער, ווייל די קליינע האָט מען גלייך אָפּגעטראַנספּאָרטירט צום הימל-קאַמאַנדאָ....

נו, און דאָס קנייפן זיך אין מיינע אויסגעסאָכעטע און בלאַסע בעקלעך, כּדי אויסצוזען רויטלעך, געזונט, אַרבעטספֿיייק פֿאַר דעם "דריטן רייך," ווייל די שוואַכע, די נישט אַרבעטספֿיייקע שיקט מען צום דערשיסן.... אָט פֿאַל איך אַ טויטער בעת אַן עקזעקוציע, אין דער לעצטער סעקונדע איידער די קויל האָט מיך געטראָפֿן. נאָך אַ דזשוכע מיט דער קאַלבע פֿון דער ביקס און אַ זעץ מיטן סאַלדאַטסקע שטיוול, צי איך לעב נאָך.... ניין! קיין סימן פֿון לעבן! כּיבין שוין פֿון לאַנג אַ טויטער! נאָר באַגראָבן האָב איך מיך נישט געלאָזט.

צו דער גרויסער איבערראַשונג פֿון די קאַצעטניקעס האָב איך מיך אויפֿגעהויבן, ווי ס'וואָלט גאַרנישט פֿאַסירט, געכאַפט די הויזן און צוריקגעלאָפֿן אין באַראַק אַריין.

פֿון דעמאָלט אָן האָט מען מיך גערופֿן: דער תּחית-המתּימניק.... "טו דאָס נישט! -- האָב איך זיך געבעטן ביי וואַניאַן, ביי מייַן באַפֿרייער, מייַן אויסלייזער -- לאָז מיך לעבן! כּיוויל לעבן! ס'איז

דאָך שוין אויס מלחמה! דו ביסט דאָך אַ רויטאַרמייער! דו קעמפֿסט דאָך קעגן די נאַציס פֿאַר אַ פֿרייער וועלט! פֿאַר אַ פֿרייער לעבן!...."

"פֿאַר אַ פֿרייע וועלט און אַ פֿרייער לעבן קעמפֿט די העראַזשע סאַוועטישע רויטע אַרמיי אונטער דער אַנפֿירונג פֿון חבֿר סטאַלין, קעגן דער נאַצישער פעסט.... היינט האָט די רויטע אַרמיי פֿאַרנומען ברעסלאָוו. אייראָפּע ווערט באַפֿרייט! אויס מלחמות! אויס קאַנצענטראַציע-לאַגערן! אויס הונגער און טויט! קינדער העפֿטלינגען, אין קורצן וועט איר באַפֿרייט ווערן! אַ נייע צוקונפֿט דערוואַרט אייך! דערוואַרט גאַנץ אייראָפּע. דער גאַנצער מענטשהייט! לעבן זאָל די העלדישע רויטע אַרמיי! לעבן זאָלן די העראַזשע קעמפֿנדיקע פֿעלקער פֿונעם ראַטן-פֿאַרבאַנד! לעבן זאָל דער חבֿר סטאַלין!"

אַזוי האָט צו אונדז גערעדט אין די ערשטע טעג פֿון חודש פֿעברואַר 1945 דער ברייטפֿלייציקער קאַפּאָ אין קינדערבלאָק 66 אינעם קאַנצענטראַציע לאַגער בוכענוואַלד. לעבן אים איז געשטאַנען אַ צווייטער קאַפּאָ, אַ דאַרער, אַ הויכער און האָט צוגעשאַקלט גוטמוטיק מיטן קאַפּ. ביידע האָבן זיי געטראָגן אויף דער לינקער

זייט פֿון דער קאצעטישער בלוזע, לעבן נומער, רויטע דרייעקן -- אַ סימן פֿון פּאָליטישע העפֿטלינגען. איינער אַ ייד פֿון וואַרשע, דער צווייטער -- אַן אַריער פֿון האַמבורג. ביידע פֿאַרברענטע אינטערנאַציאָנאַליסטן, וואָס זיצן שוין לאַנגע יאָרן הינטער די שטעכלדראָטן פֿאַר דער זעלבער אידעע, פֿאַר דעם זעלבן בשותפֿותדיקע ציל. דער ייד נאָך פֿון פֿאַרמלחמהדיקן פּוילן אינעם לאַגער קאַרטוז-בערעזע, דער דייטש -- פֿון פֿיר און דרייסיק אינעם קאַנצענטראַציע-לאַגער "זאַקסענהאַוזען." איצט ביידע אין בוכענוואַלד.

דאָס האַרץ האָט מיר געצאָפֿלט פֿון פֿרייד און האַפֿענונג נישט גלייבנדיק מיינע אייגענע אויערן. וואָס הייסט, באַלד וועל איך באַפֿרייט ווערן! קענען עסן ברויט! אוי, ברויט! און נאָך אַ

מאָל -- ברויט! ברויט אָן אויפֿהער! אָן אַ סוף, ביז צעזעצט ווערן!

"מאַטושקאַ ראַסיאַ" ... האָט זיך געריסן פֿון אונדזערע אויסגעהונגערטע, פֿאַרטריקנטע העלדזלעך דאָס באַקאַנטע ליד פֿון יענע יאָרן, וואָס איז געווען אונדזער הימען אויפֿן קינדערבלאָק 66. "מאַטושקאַ ראַסיאַ, איך בענק נאָך דיר שטאַרק.... נאָך דעם רוסישן מענטש, נאָך דער רוסישער נשמה...."

"האַק! האַק איר אַרײַן! -- האָט דער אוקראַינער גערעוועט -- אַניט מאַך איך דיך קאַלט!"

מיט אַלע מיינע פּוּחות, די לעצטע פּוּחות פֿון אַ קאַצעטניק, אַ מוזלמאַן [2], נאָך דריי יאָר לאַגערן, מיט אַ טויטנמאַרש, האָט זיך מײַן ציטערדיקע, שוואַכע האַנט פּאַמעלעך אויפֿגעהויבן מיט דעם שפיזיקן באַגנעט, וואָס ער האָט מיך געצווונגען צו נעמען און געשטעלט אין דער פֿרויס נאַקעטן קערפּער.

"האַק! -- האָט וואַניאַ נישט נאָכגעלאָזט -- ה-א-ק! אָדער איך קנאַל דיך אַוועק ווי אַ הונט! ווי אַ גערמאַניעץ!!!"

מײַן שוואַכע, ציטערדיקע האַנט האָט אָנגעהויבן נאָך שטאַרקער ציטערן און מײַן גאַנצער קערפּער האָט זיך געוואַרפֿן ווי אין קדחות.

דערביי האָב איך אַרויסגעלאָזט משונהדיקע קולות. מיט אַ מאָל האָט ער אָנגעכאַפט מיין האַנט און מיט אַ גוואַלדיקן כּוח אַרײַנגעזעצט דעם שפיזיקן באַגנעט אין איר געשלעכט.

אַ שטראָם בלוט האָט פֿאַרגאַסן מיין פנים און אַן אימהדיק געשריי האָט זיך אַרויסגעריסן פֿון דער פֿרויס מויל. איך בין געפֿאַלן אין חלשות.... צו מײַנע אויערן זענען נאָך דערגאַנגען זײַנע געשרײַען:

"דו פחדונותדיקער זשידלאַק! בלוט האָסטו? פישעכץ האָסטו! פישעכץ! גנוויווקע פֿליסט אין דײַנע זשידאָווסקע אָדערן! ניט קײן בלוט! קוק אָן דײַן פרצוף ווי אַזוי דו זעסט אויס! וואָס זיי האָבן געטאָן מיט דיר, מיט אײַך אַלע!..."

ווען איך האָב צוריק אויפֿגעמאַכט די אויגן האָט וואַניאַ נאָך אַלץ געהאַקט מיטן באַגנעט אינעם בויד פֿון דער פֿרוי, וואָס האָט שוין נישט רעאַגירט. ער האָט געהאַלטן אין אײן רופֿן: "אַט האָסטו פֿאַר מײַן מאַמען! פֿאַר מײַן טאַטן! פֿאַר מײַן שוועסטערל גאַלינאַ! פֿאַר אוקראַינע! פֿאַר גאַנץ רוסלאַנד!" ער איז געלעגן אויפֿן אויפֿגעריסענעם בויד פֿון זײן קאַרבם, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון אונטן ביז אַרויף צום האַלדז און געטרונקען דאָס בלוט. אַלץ אַרום איז געווען רויט פֿון בלוט -- דאָס בעט, די ווענט, דער אוקראַינער....

פֿון אַ צווייטן צימער האָבן זיך געטראָגן קולות פֿון אַ יונג מיידל, אַ יאָר פֿופֿצן-זעכצן. דאָס האָבן זי נאָר וואָס דרײַ אַנדערע סאַלדאַטן פֿאַרגוואַלדיקט. און גענוי ווי די מוטער, האָט אויך די טאַכטער זיך נישט אַנטקעגנגעשטעלט נאָר האָט געשפּרייט די פֿיס און זיך געבעטן פֿאַר איר לעבן: "ביטע, ביטע מײַנע הערן, טוט וואָס איר ווילט, אָבער ביטע, לאָזט מיך לעבן. איך וויל לעבן...."

אָבער נישט וואַניאַ! ווי נאָר ער האָט דערהערט דאָס מיידלשע קול, איז ער באַלד אַרײַן אין צווייטן צימער און מיט זײן פֿאַרבלוטיקטן באַגנעט זיך געוואַלט וואַרפֿן אויפֿן מיידל. די דרײַ סאַלדאַטן האָבן אים פֿאַרשטעלט דעם וועג, ער זאָל זי נישט דערהרגענען. מיט כּוח האָבן זיי פּראָבירט בײַ אים דעם באַגנעט אַרויסרײַסן. וואַניאַ האָט אָבער געדראָט און ווילד געשריגן:

"גייט קיבעני-מאָטערי! [3] פראָפֿיטירערס! הורנזין! איך טרען נישט קיין דייטשקעס, ווי איר. איך הרגע זיי! איך וועל אַלע דייטשן דערהרגענען! אַלע דייטשן!!! קיין איינעם נישט איבערלאָזן אַ לעבעדיקן, קיין איינעם נישט!!! איך וועל מיט זיי טאָן גענוי, ווי זיי האָבן מיט אונדז געטאָן! מיט מיין טאָטן! מיט מיין מאַמען! מיט מיין שוועסטערל גאַלינאַ. אַ, גאַלינאַ, גאַלינושקאַ, מיין טייער קליין שוועסטערל, וואָס האָבן זיי מיט דיר געטאָן? -- האָט דער אוקראַינער געקלאָגט. -- איך וועל נקמה נעמען פֿאַר דיר אין אַלע דייטשן, אין אַלע זייערע ווייבער און קינדער, אין אַלע."

"דו קליינער פּאָליאַק!" -- האָט ער מיר באַפּוילן -- "קום! אַהער! זאָג איר, דער דייטשער הורן-טאַכטער, אַז איך גיי זי פֿאַרטיק מאַכן! גענוי ווי כ'האַב פֿאַרטיק געמאַכט איר מאַמזערישן פֿאַטער און איר קורווישע מוטער. אַנאַ, זאָג איר, דער בליאַדסקער טאַכטער, אין איר לשון, אין דייטש, זי זאָל פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס זי גייט שטאַרבן! זי שטאַרבט נישט בחינם! ס'איז אַ תּחות פֿאַר אַ תּחות!!! -- אַן אויג פֿאַר אַן אויג!!! אַפּגעגעבן ברויט!!!"

די אַנדערע דריי סאָלדאַטן זענען שוין געווען אַוועק אין אַן אַנדער הויז, פֿון וואַנען ס'האַבן זיך געטראָגן יללות און קרעכצן פֿון דייטשע ווייבער און קינדער....

"וואַניאַ, וואַניושאַ, -- האָב איך זיך געבעטן -- טו מיט דיינע דייטשן וואָס דו ווילסט, אָבער מיך לאַז צו רו. איך קאָן מער נישט מיטמאַכן דאָס אַלץ. כ'בין טויט מיד, געהרגעט. קוים וואָס כ'שלעפּ די געשוואַלענע פֿיס, פֿון טויטנמאַרש, פֿון הונגער.... דער בויך ווערט מיך צעזעצט פֿון דער וויסקאָווע [זע פּויליש _אואַנסקאָוי_] : 'מיליטעריש' זופ, וואָס דו האָסט מיר היינט דערלאָנגט.... כ'קאָן נישט מער, כ'מוז ש ל אַ פֿן" -- און כ'האַב מיך אַראָפּגעלאָזט אויפֿן דיל. וואַניאַ איז איבער מיר געשטאַנען און צו מיר אַראָפּגעקוקט מיט זיינע שטאַלענע אויגן און ס'האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז כ'זע אין זיי טרערן. "וואַניאַ, -- האָב איך אויסגערופֿן מעשה גבור, אויסנוצנדיק זיין שוואַכקייט -- איך מאַך מער נישט מיט! דאָ בלייב איך און דאָ וועל איך שלאָפֿן! וועסט זיך שוין אַליין אַן עצה געבן מיט די דייטשן. אַ גוטע נאַכט!"

”הע, קליינער, שלאָף נישט איין! -- האָט ער מיך געדזשיוכעט מיטן שטיוול -- די מלחמה איז פֿאַר אונדז נאָך נישט פֿאַרענדיקט!“....

פֿונעם גרויסן ראַדיאָ-קעסטל, דאָס איינציקע וואָס איז פֿאַרבליבן גאַנץ אין דער חורבֿער ווינונג, האָט זיך איצט געטראָגן נצחנותדיקע מאַרשמוזיק פֿון ראַדיאָ מאַסקווע. יעדער פֿאַר מינוט האָט דער ספיקער [רעדנער] איבערגעריסן די מוזיק און מיט זיין פֿאַטעטישער

באַסאָווע [זע רוסיש _ באַסאָווי_ 'בת'] שטים געמאָלדן וועגן דעם סוף פֿון דער גרויסער פֿאַטערלענדישער מלחמה, וועגן דעם גרויסן נצחון פֿון דעם העראָישן סאָוועטישן פֿאָלק און זיין העלדישער רויטער אַרמיי איבער דער נאַצישער בעסטיע, וועגן דעם יום-הדין וואָס איז אויף זיי, אויף די אַגרעסאָרן געקומען, וועגן זייערע פֿאַרברעכערישע מעשים קעגן דער מענטשהייט.... וועגן געפֿונענע בערג מיט שיכלעך פֿון קינדער, וואָס די נאַציס האָבן אומגעבראַכט, פֿאַרגאַזט, פֿאַרברענט. וועגן עפעס אַ זיף געמאַכט פֿון מענטשנפֿעטוס.... עס האָבן זיך געטראָגן פֿריילעכע יובֿל-געזאַנגען פֿון דער מאַסקווער באַפֿעלקערונג אויפֿן רויטן פּלאַץ. די שטים פֿונעם ספיקער האָט געהילכט:

”דער רויטער פּלאַץ טאַנצט. מאַסקווע טאַנצט, דער גאַנצער ראַטן-פֿאַרבאַנד טאַנצט, גאַנץ אייראָפּע פֿרייט זיך אין איינעם מיט אונדזער העראָישן פֿאָלק פֿאַר ראַטעווען און באַפֿרייען זי פֿונעם דייטשן דעספּאָט און אַגרעסאָר. די שוואַרצע נאַכט פֿונעם אַקופּאַנט איז פֿאַרביי. קיין בלוט וועט מער נישט פֿאַרגאַסן ווערן! נאָר שלום און אויפֿבוי פֿון אונדזער סאָציאַליסטיש פֿאַטערלאַנד וועט הערשן אויף אונדזער ערד. אָבער מיט דער גאַנצער פֿרייד וועלן מיר קיין מאָל נישט פֿאַרגעסן און אייביק געדענקען די מיליאָנען געפֿאַלענע סאָוועטישע העלדן, אונדזערע זין, טאַטעס, ברידער, שוועסטער און מאַמעס, וואָס זענען אַזוי העלדיש אומגעקומען....”

”שטיי אויף! -- האָט וואַניאַ מיך אַלץ געדזשיוכעט מיטן שטיוול -- קום אָהער, קליינער! דאָס וועט זיין דיין לעצטע פֿאַרציע אויף היינט. נאָ, קריך אויף איר אַרויף! און יעבע זי צו איידער כּימאַך זי פֿאַרטיק. קוק, וואָס פֿאַר אַ שיינע בלאַנדע פיזדאַ. ערשט נאָר וואָס געווען אַ

בתולה, בלויז דרײַ פעץ אַרײַנגעכאַפט, דו וועסט איר דערלאַנגען דעם
פֿערטן.״

דאָס מיידל איז געלעגן נאַקעט און איז גרייט געווען מיט גוטן
אויפֿצונעמען אונדזערע גלוסטונגען, נאָר מיזאַל איר דאָס לעבן
שענקען. זי האָט פֿאַרשטאַנען, אַז איד וויל אַוועק, אַז כּווייל דאָס
אַלץ נישט מיטמאַכן און זי האָט זיך אַנגעהויבן בײַ מיר בעטן :

״ביטע, מײַן הער, יונגער הער, בלײַבן זי היר, דיזער ברענגט מיך דאָך
אום״ -- און אויסגעשטרעקט צו מיר אירע ווייסע אַרעמס, כּיזאַל
אויף איר קומען.

וואַניאַ האָט אַרויסגעלאָזט אַ ווילד געלעכטער און מיר
אַרויפֿגעשטופּט אויפֿן מיידל: ״אַנאַ, לאָמיר זען, קליינער יזשידלאַק״,
וואָס פֿאַר אַ מאַן דו ביסט!״ אָבער איד בין געווען חרובֿ, קראַנק, און
דאָס נאָך קיין מאָל נישט געטאַן, און כּ׳האַב אים נישט געקאַנט
באַווייזן וואָס ער האָט זיך געווינטשן.

דאָס מיידל האָט מיך אַרומגענומען אין אירע ווייכע, וואַרעמע
אַרעמס און אַ פֿאַרשיכורטער פֿון איר מיידלישן ריח בין איד גלייך
אויף איר איינגעשלאָפֿן....

צווייטער טייל

״אופֿמאַכען! אופֿמאַכען! זאָפֿאַרט אופֿמאַכען!״ -- האָבן די דײַטשן
געקלאָפט אין דער טיר פֿון אונדזער שכן צעבולסקי און באַלד האָבן
זיך דערהערט יללות, גוואַלדן און קרעכצן פֿון די יונגע שיינע
טעכטער זײַנע. איד בין געלעגן איינגעגראָבן אין מײַן מאַמעס שויס
און קוים געקאַנט כאַפֿן דעם אָטעם פֿאַר שרעק. דער טאַטע איז
געשטאַנען בײַ דער פֿאַרריגלטער טיר פֿאַרצווייפֿלט, דערשלאָגן און
פֿאַרשעמט. געשעמט זיך וואָס ער איז אַ מאַן, וואָס ער געהערט בכלל
צום מענערישן מין; געשעמט זיך, צו וואָס די דײַטשן זענען
דערגאַנגען, זײַנע קולטורעלע דײַטשן, ווי די מאַמע פֿלעגט אים
לעצטנס אָפֿט פֿאַרוואַרפֿן, גלייך ווי ער, מײַן טאַטע, וואָלט חלילה
שולדיק געווען אין דעם אַלעמען....

כ'דערמאָן זיך ווי אַזוי דער טאַטע פֿלעגט דערצייַלן ביים טיש, אין דער היים, נאָך זיין רייזע קיין קאַטעוועץ: "קינדער, -- פֿלעגט ער זאָגן -- ס'איז נישט צו פֿאַרגלייכן די רחבֿותדיקע גאַסן, די זויבערקייט, די באַנעמונג, בכלל די קולטור. דאָס איז שוין דער וועסטן [דער מערבֿ]! גאַנץ וואָס אַנדערש!"

די מאַמע האָט געקוקט אויפֿן טאַטן מיט מאַדנער באַוונדערונג און צושאַקלענדיק מיטן קאַפּ, מיט אַ קוים פֿאַרבאַרגן שמייכעלע אירס:

"אוי, מיין ליבער יצחק, -- האָט זי זיך אָנגערופֿן -- דו ביסט נאָך אַלץ געבליבן דער זעלבער קירע [גאַליציאַנער] וואָס אַ מאָל. אַ מזל וואָס דער טאַטע דיינער, ר'זאָל רוען לייכטיק אין גן-עדן, האָט זיך געכאַפט ביי דער אָפֿענער גמראַ ליינענדיק זייערע ביכער, זייערע פֿילאָסאָפֿן, שמילאָסאָפֿן, כּווייס וואָס נאָך? און אַזוי אַרום צעקלאַפט דיינע חלומות צו פֿאַרן שטודירן קיין ... נו, ווי הייסט עס דאָרטן?"

"היידעלבערג, מיינסטו?" -- האָט דער טאַטע גוטמוטיק צוריקגעענטפֿערט מיט גרויס ליבשאַפֿט אויף דער מאַמעס נאַווקייט.

"יאָ, יאָ יצחק לעבן, האָסט געטראָפֿן! היידעלבערג צי שמיידעלבערג, וואָס איס דען אַ חילוק? ווייל וואָס, מישטיינס געזאָגט, קען מען זיך שוין פֿון זיי אויסלערנען, אַז זיי בויקאָטירן די ייִדישע געשעפֿטן און לאָזן זיך אַרומפֿירן ביי דער נאָז פֿון עפעס אַן אויסגעדינטן קאַפּראַל מיט אַ פֿאַר אויסגעריבענע וואַנצעס, מאַכנדיק דערביי אַ געפּילדער, ווי די ווילדע חיות אין מיטן וואַלד."

"ס'האָט נישט צו טאָן איינס מיטן אַנדערן, און לאַנג וועט ער, אם ירצה השם, נישט זיצן אויפֿן בענקל מיט זיינע פֿירעכצן צווישן דעם גרויסן קולטורעלן פֿאַלק," -- האָט דער טאַטע פּראָבירט אונדז אַלעמען אויפֿצוקלערן. ... די מאַמע האָט געהאַלטן אין איין צושאַקלען מיטן קאַפּ און דאָס פֿאַרבאַרגן שמייכעלע אירס איז אויף די ליפּן ווי פֿאַרווישט געוואָרן:

"הלוואי, הלוואי, דיינע ווערטער אין גאָטס אויערן, הער פֿילאָסאָפּ. נו, כּווייל נאָר זאָגן, -- האָט די מאַמע גערעדט ווייטער -- אַז ווען נישט דיין טאַטע, ער זאָל מיר דאָרט מוחל זיין, אין לייכטיקן גן-עדן,

וואָלט אײך דאָך היינט געהאַט אַ מאַן, אַ הער דאָקטאָר אָדער אַ הער פּראָפּעסאָר און אַפֿשר גאָר אַ הער פֿילאָסאָף. ווער קען דען וויסן, מײַן ליבער יצחק, וואָס פֿאַר אַ גדולה סײַוואָלט פֿון דיר אַרויסגעוואַקסן?״ און דאָס פֿאַרבאָרגן שמײַכעלע האָט זיך ווידער באַוויזן אויף דער מאַמעס ליפּן.

מיר קינדער, בײַם טיש, האָבן זיך האַרציק אַמוזירט פֿון דעם ווונדערלעכן דועל-געשפּרעך צווישן טאַטע-מאַמע. אָבער דער טאַטע איז נישט געבליבן שולדיק דער מאַמען און האָט צוריקגעענטפֿערט: ״ווען אײך וואָלט היינט געווען אַ דאָקטאָר צי אַ פּראָפּעסאָר, צי גאָר אַ פֿילאָסאָף און נישט קײן פּשוטער בשר-וודם, כ׳מײַן אַ פּשוטער סוחר, טאָ ווער ווייסט, מײַן טײַערע רבֿקה, צי דו וואָלסט בכלל געהאַט אַ מאַן אַ קירע״.

״אוי -- בין אײך, דער בן-זקונים, אַרײַנגעשפרונגען אין מיטן -- אויב אַזוי, טאָ וואָס וואָלט געווען מיט מיר? בײַ וועמען וואָלט אײך דענטאָסמאָל געבוירן געוואָרן? בײַ דיר, טאַטעשי, צי בײַ דיר, מאַמעשי? און אַפֿשר וואָלט אײך געבוירן געוואָרן בײַ פֿרעמדע מענטשן? פֿעעע, אָדער אַפֿשר בכלל נישט געבוירן געוואָרן? דענטאָסמאָל וואָלט אײך דאָך נישט געמוזט גײן אין חדר אַרײַן, אַ פֿאַרגעניגן!... אָבער ס׳איז בעסער, אַז כ׳בין בײַ אײַך געבוירן געוואָרן, בײַ מיר אין דער היים און נישט חלילה אין מצרים, ווייל היינט האָט מען געלערנט אין חומש, אַז פּרעה ימח-שמו האָט באַפֿוילן אַרײַנצוואַרפֿן אין וואַסער אַרײַן אַלע ייִדישע ייִנגלעך, וואָס ווערן געבוירן, טאָ שטעלט אײַך פֿאַר, אַז מע וואָלט מיך אָנגעטאַפּיעט [זע רוסיש _טאַפּיטי_: דערטרענקען] אין וואַסער, בררר, ס׳איז קאַלט אין וואַסער... ס׳איז דאָך ווינטער.״

אַלע בײַם טיש האָבן אויסגעשאָסן אַ געלעכטער פֿון מײַן דאַרשענען און אײך בין אויפֿגעבראַכט געוואָרן אויף מײַנע צוויי שוועסטער, פֿאַר וואָס זײ לאַכן אַזוי פֿון מיר און כ׳האָב זײ אַרײַנגעזאָגט אין טאַטנס טאַטן אַרײַן... איצט אָבער, ווען מײַנע צוויי עלטערע שוועסטער זענען געלעגן אויסבאַהאַלטן אין צווייטן צימער, האָב אײך אויף זײ געהאַט גרויס רחמנות. אַ מוראדיקע שטילקײט

האַט געהערשט אין שטוב. כ'האַב געפֿילט דעם ציטער פֿון טאַטע-
מאַמע פֿאַר זייערע טעכטער, מע זאָל זיי חלילה קיין שלעכטס נישט
טאָן. דער אומגליק זאָל, גאַט באַהיט, נישט אַרײַנגעבראַכט ווערן
אין אונדזער הויז.... נישט, חלילה, פֿאַרשעמט ווערן, ווי די מאַמע
האַט דאָס אָנגערופֿן....

די יללות, די גוואַלדן פֿון אונדזערע שכנים זענען אַלץ שטילער און
שטילער געוואָרן. נאָר די קרעכצן פֿון די יונגע צעבולסקיס טעכטער
האַבן זיך נאָך געטראַגן פֿון זייער ווינונג. קרעכצן פֿון יסורים און
באַליידיקונג. פּלוצעם אַ טופּעריי פֿון סאַלדאַטאָסקע דײַטשע שטייול.
די הערצער אונדזערע בלייבן שטיין. אַ געקלאַפּעריי אין אונדזער
טיר: "אופֿמאַכען!!! אופֿמאַכען!!! זאָפֿאַרט אופֿמאַכען!!!"

"אופֿמאַכען!!! אופֿמאַכען!!! זאָפֿאַרט אופֿמאַכען!!!" האָבן מיט
יאָרן שפּעטער געקלאַפּט מײַנע קליינע שוואַכע פֿויסטן פֿון אַ
באַפֿרייטן קאַצעטניק אין די טירן פֿון דײַטשע היימען און געמאַכט
ציטערן הערצער פֿון דײַטשע מענער, פֿרויען און קינדער. מיט אַלע
מײַנע כּוחות האָב איך פּראָבירט נאָכצומאַכן די דײַטשע קולות פֿון
יענער שוידערלעכער סעפטעמבער-נאַכט 1939, ווען זיי האָבן
געקלאַפּט אין אונדזער טיר....

איצט האָב איך זיך מיט די פֿיר רויטאַרמייערס שטורמיש
אַרײַנגעריסן אין דײַטשע היימען און געזײט חורבן. און כאַטש כּײַן
געווען געצווונגען מיט כּוח מיטצומאַכן דאָס אַלץ, האָב איך, נישט
געקוקט אויף מײַן רחמנות צו די באַזיגטע דײַטשן, דאָס ערשטע
מאָל נאָך זעקס יאָר געפֿילט, אַז איך לעב. אַז נישט בלויז איך בין
דערנידעריקט געוואָרן, נאָר אַז אויך זיי, מײַנע פֿײַניקערס, זענען
איצט דערנידעריקט און טיף געפֿאַלן. אויב נישט נאָך טיפֿער....(1)

אַזוי ווי איך שלאָף איצט געשמאַק אויף דעם יונגן שיינעם מיידל, אין
אירע וואַרעמע אַרעמס, כאַטש בכלל נישט אַזוי רויק

ווי מע קען מײַנען, קאָן איך דערוויילע דערציילן וועגן דעם סוף פֿון
איר פֿאַטער, נאָך דעם ווי מיר ווייסן שוין, וואָס עס איז געשען מיט
איר מוטער. אָבער איידער כּײַנעל דערציילן וועגן דעם וויל איך קודם

דערציילן וועגן "טויטנמארש". וואָס דאָס איז געווען אַ טויטנמארש - ווייסט מען זייער ווייניק, צוליב דער פראָסט פשוטער סיבה, וואָס זייער ווייניק זענען אַרויס לעבעדיק פֿון אַזאַ מאַרש. דאָס געביין פֿון די מערסטע, וואָס האָבן דאָס מיטגעמאַכט, איז געבליבן ליגן צעזייט און צעשפרייט אויף די וועגן, פֿעלדער און וועלדער פֿון דייטשלאַנד. און די ווייניקע וואָס זענען דורך אַ נס יאָ האַלב לעבעדיק אַרויס, איז איינס פֿון די צוויי: אָדער זיי ווילן נישט וועגן דעם דערציילן, אָבער זיי האָבן נישט וועמען צו דערציילן. טאַקע דערפֿאַר מאַך איך אַ קליינע הפֿסקה און כוועל דווקא יאָ עפעס וועגן דעם דערציילן.

ס'איז געווען סוף חודש מאַרץ 1945, און אפֿשר ערשטער אַפּריל, כאַטש דאָס פּאַסט בכלל נישט אַרײַן פֿאַר אַן ערשטער אַפּריל-מעשה. איין מאָל, ביים פֿרימאַרגן-אַפעל, נאָכן אַפּציילן די "העפֿטלינגען" פֿאַרן אַרויסמאַרש צו דער אַרבעט אין די זאַלצגרובן, וווּ מיר האָבן געהאַרעוועט 480 מעטער טיף אין דרײַערד פֿאַר דער דייטשער קריג-אינדוסטריע, ווייל אויבן אין דרויסן איז שוין אַלץ געווען צעבאַמבאַרדירט דורך די אַלייַרטע עראָפּלאַנען, האָט אונדז דער קאָמענדאַנט פֿונעם לאַגער "שטאַספֿורט" בכבֿודו-וּבַעצמו אַנגעזאַגט די בשורה, אַז מע גייט מער נישט אַרויס צו דער אַרבעט, ווייל דער שונא דערנענטערט זיך און מיר מוזן אַוועק. ווהיין? דאָס האָט ער אונדז נישט געזאַגט און פֿאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן אים נישט געפֿרעגט. מיר האָבן בלויז געציטערט, אַז מײַזאַל אונדז נישט אַוועקפֿירן און אונדז פֿאַרטיק מאַכן. אָבער אויב פֿאַרטיק מאַכן, טאָ צו וואָס אַוועקפֿירן? זיי קענען דאָך אונדז אַלע אָן שום צערעמאַניעס אויסשיסן אויפֿן אַרט. איינער אַ לץ צווישן אונדז האָט זיך אַנגערופֿן צו איטשען:

"קוק אים אָן (דעם לאַגער-קאָמענדאַנט) ר'איז נעבעך אויף צרות. ער ווייסט נישט, וואָס מיט אונדז צו טאָן. גיב אים אָן עצה, אַז ס'איז אַ שאַד די גאַנצע טירחה, אויפֿן פּלאַץ וועט זײַן לייכטער"....

אָבער איטשע האָט דעם קאָמענדאַנט עצות נישט געגעבן, נאָר געזאַגט, ווי צו זיך: "גיי זיי אַ חכם און פֿאַרשטיי די רוצחים."

מיר זענען אַלע צוריק אַרײַן אין די באַראַקן און מיט אַ שעה שפּעטער זײַנען מיר ווידער געשטאַנען אויסגעשטעלט אין די רײַען

גרייט אַרויסצומאַרשירן. יעדער איינער האָט געקראָגן דאָס מאָל אַ טאָפעלע פאַרציע קאַווע, אַ סימן, אַז מיגייט אונדז טאַקע באַלד פֿאַרטיק מאַכן, ווייל נישט איין מאָל האָבן די נאַציש אויסגעטיילט טאָפעלע פאַרציעס ברויט מיט מאַרמעלאַד דווקא צו די אויסגעסעלעקטירטע צום דערשיסן און נישט איין מאָל פֿלעגן זיך פֿרייוויליקע מעלדן צום טויט, אַבי צו באַקומען אַ טאָפעלע פאַרציע ברויט מיט מאַרמעלאַד. אָבער נישט תמיד איז אַזאַ איינעם געלונגען.

איך האָב אַ מאָל אַליין געזען, ווי אַ דייטשער מייסטער האָט צעממיתט אַזאַ איינעם און געשריגן צו אים: "שטאַרבן וועסטו, ווען איך וועל וועלן!" און האָט אים צוריקגעיאָגט צו די לעבעדיקע. אָך און וויי איז שוין אָבער געווען צו די יעניקע, וואָס האָבן בלויז געלעקט די שיטערע מאַרמעלאַד און ניט תיכף אַריינגעפּוצט די פֿיקע ברויט מיט אַ מאָל. אַזאַ איינער האָט שוין געהאַלטן ביי נעילה(2), פֿלעגן די לצנים זאָגן, אַ סימן פֿון אַ פֿולשטענדיקן מוזלמאַן, הויט-און-ביין. ער קאָן שוין אפֿילו מער נישט עסן. אַזאַ איינער האָט בלויז געקוקט ווי אַ פֿאַרסאַמטע חיה, מיט די לעצטע אינסטינקטן, אויף דער פֿיקע ברויט, וואָס ער האָט פֿעסט געהאַלטן איינגעקלאַמערט אין זיינע אויסגעדאַרט סקעלעטישע הענט, ווי דאָס וואַלט געווען דער גרעסטער אוצר אויף דער וועלט. און ס'איז

אמת, דאָס איז געווען דער גרעסטער אוצר וואָס אַ מענטש קאָן זיך נאָר אויסמאַלן. און אויב אַזאַ איינעם איז דאָך געלונגען אַראַפּצושלינגען אַ כּזית ברויט, האָט מען געקענט זען ווי דאָס שטיקל ברויט וואַנדערט אַדורך פֿון זיין מויל דורכן האַלדז אינעם מאַגן אַריין.

אַלע אַרום האָבן אויף דעם געקוקט ווי אויף עפעס אַ ווונדער, און זיך דערביי פֿאַסמאַקעוועט, צוקוקנדיק זיך, ווי דאָס שטיקל ברויט גליטשט זיך פֿאַוואַליע אַראַפּ אין יענעם מאַגן אַריין. אַלע אַרום האָבן מיטגעשלונגען, אַזוי ווי דאָס שטיקל ברויט וואַלט זיך נישט אַראַפּגעגלישט אין יענעם, נאָר אין זייער אייגענעם מאַגן אַריין. איינס דאַרף מען וויסן, אַז די פֿאַנטאַזיע האָבן די נאַציש בשום-אויפֿן נישט געקאַנט אַוועקנעמען ביי די קאַצעטניקעס. אַלץ איז זיי געלונגען צוצורויבן, אַחוץ דער פֿאַנטאַזיע. און מיט פֿאַנטאַזיע קאָן

דאָך דער מענטש מיטמאָכן די גרעסטע אַוואַנטורעס אויף דער וועלט.

אפילו אין לאַגער, אונטער די עלעקטרישע דראָטן, איז איין זאָך געבליבן גאַנץ, נישט באַרירט, זויבער ריין: די פֿאַנטאַזיע. אוי, די פֿאַנטאַזיע, דער חלום! ווער ס'האַט דאָס פֿאַרלוירן, איז געווען פֿאַרלוירן....

די מענאַשקע [זע פּויליש _מענאַזקאַ_ 'פֿעלדפֿלאַש'], צי דאָס בלעכל, וואָס יענער האָט מיט זיך געטראָגן, ווי אַ כלי-זיין, צוגעבונדן מיט אַ שטריק אָדער דראָט צום בויך, איז דאָס מאָל, פֿאַרן אַרויסמאַרש אין וועג אַרײַן, געווען אָנגעפֿילט מיט ביטער וואַסער וואָס מע האָט עס גערופֿן "קאַווע". יעדער איינער האָט מיט זיך אויך געפֿירט אַ דעק. אַ גוטער סימן, אַז מע וועט אים אפֿשר ניצן. איך האָב אונטער דעם דעק, וואָס כ'האַב געהאַט אַרומגעבונדן אַרום די אַקסלען, אויך געטראָגן אויסבאַהאַלטן אַ טאַרבע מיט מערן. יאָ, מערן, לאַנגע ראַזעווע מערן, וואָס איך האָב אין דער לעצטער מינוט דורך אַ צופֿאַל אַרגאַניזירט, אין אַ פשוטער שפראַך הייסט דאָס צוגעלקחנט, דאָס מאָל אין דער קיך. ווי אַזוי? דאָס איז שוין אַ מעשׂה פֿאַר זיך. אָבער אַ דאַנק די מערן אפֿשר, לעב איך היינט. און אפֿשר האָב איך גאָר מיט די געגנבֿעטע מערן אַוועקגערויבט אַנדערע לעבנס? יאָ, היינט קאָן איך זיין אַ חכם און טראַכטן ווי אַזוי ס'פֿאַסט מיר צו טראַכטן, אָבער נישט דענצמאָל....

במשך פֿון צוויי טעג און צוויי נעכט האָב איך געהאַלטן אין איין גריזשען די מערן און אַזוי דערהאַלטן ס'לעבן. אָבער צוליב די מערן בין איך אויך שיעור אומגעקומען, ווייל ווי נאָר אַ פֿראַנצייזישער קאַצעטניק האָט באַמערקט, אַז איך גריזשע אין געהיים מערן, האָט ער זיך באַלד צו מיר צוגעטשעפעט און פֿאַרלאַנגט ס'זייניקע, אַז איך זאָל אים אויך געבן "דע-קאַראַט". און טאַקע פֿאַר וואָס נישט? ס'איז אים דען נישט געקומען? ער איז דאָך געווען דער זעלבער מחותן צו די מערן, וואָס איך; מ'האַט דאָך געלעבט פֿון איין און דעם זעלבן טאַפּ, פֿון דער זעלבער קיך. נאָך אַ האַלבן טאַג זיך בעטן, האָב איך אים געגעבן אַ האַלבן מער. אָבער באַלד האָבן דאָס באַמערקט זיינע פֿראַנצייזישע "קאַמעראַדן" און מע האָט אָנגעהויבן רופֿן: "דע-

קאַראַט! און זיי זענען אויף מיר אַרויף ווי די היישעריקן און מיך
שיעור נישט צעטראָטן.

אַ מזל וואָס איטשע האָט דאָס דערזען און מיך כמעט אין דער
לעצטער מינוט קוים אַרויסגעשלעפט פֿון אונטער דער קופּע
פֿראַנצויזן, וואָס זענען אויף מיר געלעגן. איך האָב שוין אָבער געהאַט
אַלע מערן אַריינגעפּוצט, בלויז די לעצטע צוויי גרויסע מערן האָבן זיי
ביי מיר צוגערויבט. זאָל זיי וויל באַקומען! צוויי פֿראַנצויזן האָבן זיך
מער נישט אויפֿגעהויבן, זייערע חבֿרים האָבן זיי צעטראָטן. פֿדי צו
זיין זיכער, אַז זיי לעבן נישט מער, האָט דער לעצטער עס-עס-
וואַכמאַן, וועלכער איז געגאַנגען פֿון הינטן, זיי צוגעשאָסן. ווייל וויסן
דאַרף מען, אַז קיין לעבעדיקער קאַצעטניק האָט נישט געטאַרט
אַריינפֿאַלן אין די הענט פֿון די אַליירטע. דער לאַגער-קאַמענדאַנט
האַט פֿון פֿאַרויס אונדז געהאַט געוואָרנט, אַז ווער עס וועט נישט
קענען גיין, וועט ווערן דערשאָסן. אין דער לעצטער מינוט פֿאַרן
אַרויסמאַרש האָט ער געמאַלדן, אַז "ווער עס קען נישט גיין, און
פֿילט זיך נישט ביי די כּוחות אַדער איז קראַנק, זאָל אַרויסטרעטן
פֿון דער ריי. זיי וועלן עוואַקוירט ווערן צוזאַמען מיטן גאַנצן
לאַזאַרעט קראַנקע אויף ספּעציעלע וואַגנס." די יעניקע וואָס זענען
אַרויסגעטרעטן, האָט מען גלייך אויפֿן אָרט דערשאָסן צוזאַמען מיט
דעם גאַנצן לאַזאַרעט קראַנקע.

אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער "מאַרש", וועלכן מען האָט שפּעטער
גערופֿן "דער טויטנמאַרש." צו פֿינעף אַיינגעהאַקט אין לאַנגע רייען,
קנאַפע דריי טויזנט קאַצעטניקעס פֿון פֿאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן
האַט מען אַרויסגעטריבן אין וועג אַריין, וואָס פֿאַר מיינסטע איז
דאָס געווען דער לעצטער וועג. דער גרעסטער טייל איז געווען
פֿראַנצייזישע פּאָליטישע געפֿאַנגענע, עטלעכע הונדערט רוסן,
ווייסרוסן, אוקראַינער, עטלעכע דייטשע קרימינעלע און אַ
דרייִהונדערט פּוילישע יידן, און אויך צענדליקער פֿון אַנדערע
נאַציאָנאַליטעטן. הכלל, אַן ערבֿ-רבֿ פֿאַראַייניקט אין איין גורל.
אַפֿילו אונדזערע שומרים, די עס-עס-וואַכמענער, זענען אויך נישט
אַלע געווען ריינע דייטשן. אַ סך צווישן זיי זענען געווען אונגאַרישע
פּאָלקסדייטשן, סלאַוואַקן און ווער ווייסט וואָס נאָך? אַ טייל האָט
קוים געקענט רעדן דייטש און צווישן זיך האָבן די אונגאַרן
געקלאַפט, נאַטירלעך, מאַדזשאַריש. נו, כּיזאַל אים חלילה נישט

פֿאַרגעסן צו דערמאָנען, כ'מיין דעם געפֿאַנגענעם אַמעריקאַנער פֿליער, וואָס איין גאָט ווייסט, ווי אַזוי ער האָט זיך בײַ אונדז גענומען. דאָס איז געווען דער ערשטער אַמעריקאַנער וואָס איך האָב בכלל געזען אין מיין לעבן.

דעם אמת געזאָגט, האָב איך שוין אַ מאָל יאָ געהאַט געזען אין מיין שטעטל אָן אַמעריקאַנער, אָבער יענער איז געווען אַ קוילן-גרעבער, וואָס איז צוריקגעקומען אַהיים נאָך צוואַנציק יאָר אַפהאַרעווען אין גאַלדענעם לאַנד. על-כל-פנים האָט ער אין מײַנע אויגן נישט אויסגעזען ווי אַן עכטער אַמעריקאַנער, כאָטש ער האָט געהאַט אַ פֿול מויל מיט גאַלדענע צײַן. דער אין לאַגער איז אָבער געווען אַן עכטער אַמעריקאַנער, כאָטש ער האָט קיין גאַלדענע צײַן נישט געהאַט. ער האָט זיך באַוויזן ממש ווי אַ מעטעאָר און איז פֿאַרשוונדן ווי אַ געוויינלעכער קאַצעטניק. דאָס ערשטע מאָל האָבן מיר אים געזען אין לאַגער עטלעכע טעג פֿאַרן אַרויסמאַרש, ווי ער וואָלט טאַקע אַראַפֿגעפֿאַלן צו אונדז פֿון הימל.

וואָס הייסט אָן אַמעריקאַנער אין קאַצעט? -- האָבן זיך אַלע געווונדערט. דעם ערשטן רושם האָט ער געמאַכט ווי אַ באַשעפֿעניש פֿון אַן אַנדערן פֿלאַנעט, ביז מיר האָבן זיך צוגעווינט און אין אים געזען אַ זייער סימפּאַטישן בשר-ודם. ער איז געווען הויך, ברייטפלייציק, ברונעט, ממש אַ ריז מיט אַ פֿאַר ברענענדיקע שוואַרצע אויגן; ווען ער האָט געלאַכט האָט זיך באַוויזן אַ מויל מיט שנייִווייסע צײַן. ער האָט געטראָגן אַ כאַקי-מונדיר מיט הויכע געשנורטע שיד, וואָס איך האָב דאָס נאָך קיין מאָל נישט געהאַט פֿריער געזען. ער איז געווען נישט בלויז העכער פֿון אַלע "העפֿטלינגען", נאָר אויך העכער פֿון אַלע דײַטשן אַרום, מיטן לאַגער-קאַמענדאַנט צוזאַמען. באַוועגט האָט ער זיך לײַכט, כאָטש ער איז געווען שווער. געגאַנגען ווי אויף ספרענזשינעס, ממש אין ריטעם פֿון דזשעז, ווי איטשע פֿלעגט אויף אים זאָגן. איטשע, וואָס איז אַליין אויך נישט געווען קיין מפּל-קינד, האָט אים גלייך אַ נאָמען געגעבן "עוג-מלך-הבשן פֿון אַנקל סעמס לאַנד" און אים חושד געווען, אַז ער איז גאָר אַ ייד. אונטער פֿיר אויגן האָט ער אים אַ מאָל אַ פֿרעג געטאָן:

- זינד זי יודע, שמע-ישראל? -- און דער אמעריקאנער האָט זיך געלאַכט, ווייזנדיק, ווי געוויינטלעך, זיינע שנייווייסע ציין, אָבער קיין קלאָרן ענטפֿער האָט ער נישט געגעבן.

יאָ ייד, נישט ייד, אַ חבֿרהמאָן איז ער שוין איין מאָל געווען! "גאָר אַ ווילדער יאָט," ווי ס'זינגט זיך אין לידל... תמיד מיט אונדז געלאַכט און געלאַכט פֿון די דייטשן. געלאַכט זיי אין פנים אַרײַן, אַז זיי זענען שוין קאַפּוט, פֿאַרשפּילט אויף דער לאָטעריע... ער פֿלעגט מיט אונדז שפּאַסן ווי דאָס גאַנצע לעבן, דער לאָגער, דער טויטנמאַרש מיט די דייטשן צוזאַמען וואָלטן סך-אַכל נישט מער געווען ווי עפעס אַ וויץ, אַ קאַטאַוועסל. ער איז געווען דער איינציקער אויפֿן טויטנמאַרש וואָס האָט נישט געהאַט קיין זאָרגן, יעדן פֿאַלס, אַזאַ רושם האָט ער אויף אונדז געמאַכט. מיט די דייטשן פֿלעגט ער האָלטן אין איין איינטענהן פֿאַליטיק, כאָטש זיי פֿלעגן אים זעלטן ענטפֿערן. זיי פֿלעגן אים אויסהערן און שווייגן.

איטשע האָט אים געוואָרנט, אַז ס'איז געפֿערלעך. דער אמעריקאנער האָט געענטפֿערט, אַז ער האָט נישט מורא, ער איז אַ קריגס-געפֿאַנגענער, געשיצט דורך דער זשענעווער "קאָנווענץ" פֿאַר קריגס-געפֿאַנגענע. "ווי גרויס, אַזוי נאַיוו," האָט איטשע אַ מאָל געזאָגט, אַנווייזנדיק אויף "עוג-מלך-הבשן פֿון אַנקל סעמס לאַנד."

עמעץ האָט דערציילט, אַז דער אמעריקאנער האָט פּראָבירט צוצורעדן דעם קאָמענדאַנט, אַז פֿאַר זײַן אייגענער טובֿה וועגן וואָלט געווען צום בעסטן ער זאָל מיטן גאַנצן טראַנספּאָרט זיך אונטערגעבן צו די אַלייירטע, ווייל סײַ ווי סײַ איז אַלץ פֿאַר די דייטשן פֿאַרלוירן. אין די לעצטע טעג פֿונעם מאַרש, ווען די עס-עס-וואַכמענער האָבן זיך שוין אויך אָנגעהויבן צו לויזן, ווי מיר, קאַצעטניקעס. האָט ער זיך אַ מאָל צו אונדז אָנגערופֿן אין זײַן פּערפֿעקטן דייטש: "קוקן זי מל אַן ווי דאָס העררענפֿאַלק לויזט זיך!"....

דעמאָלט אָבער איז שוין אויך דער אמעריקאנער נישט געווען דער זעלבער אמעריקאנער. איטשע האָט אים שוין אויך מער נישט גערופֿן עוג-מלך-הבשן פֿון אַנקל סעמס לאַנד, "ווייל ער איז עס שוין מער נישט געווען. פֿון טאָג צו טאָג, פֿון שעה צו שעה איז דער ריזיקער אמעריקאנער געוואָרן איינגעשרומפֿן, ווי אַ באַלאָן, פֿון וועלכן מען

לאַזט אַרויס די לופֿט. זײַן הויכער שלאַנקיקער קערפּער, זײַנע
ברײטע פלייצעס האָבן זיך ראַפּטום אַראָפּגעלאָזט און מיט דער דעק
אויף זײַנע אײַנגעהויקערטע פלייצעס האָט ער אויסגעזען אין גאַנצן
ווי אײַנער פֿון אונדז, אַ פּאַלנער קאַצעטניק. אַזוי צופּאַסן זיך, אַזאַ
שנעלע אַסימילאַציע האָט מען ווייניק אפֿילו אין לאַגער געקאַנט זען.
אַבער מיר זענען דאָך געווען אויפֿן טויטנמאַרש און דאָ האָט אַלץ
שנעל פּאַסירט. ווען נישט זײַנע הויכע געשנורטע שיד, וואָס זענען
שוין אויך געווען אין גאַנצן אויסגעריבן און צעלייגט, וואָלט מען
בכלל מער נישט געקענט דערקענען, אַז דאָס איז דער זעלבער
אַמעריקאַנער. נאָר דער הומאַר איז בײַ אים געבליבן ווי פֿרײער. ווי
דער גײסט וואָלט בײַ אים נישט געהאַט קײן שום קשר מיטן פֿיזישן
מצב.

מיר זענען אַרויס דורכן טויער פֿון לאַגער אין דער פֿאַרקערטער
ריכטונג, נישט ווי מיר פֿלעגן יעדן טאָג מאַרשירן צו די זאַלצגרובן.
עס האָט זיך פֿאַר אונדז אַנטפלעקט אַ פּראַכטיקע פּאַנאַראַמע פֿון אַ
פֿרײער וועלט, פֿון פֿעלדער, וועלדער, בערגעלעך און טאָלן, וואָס יאָרן
לאַנג האָבן מיר דאָס שוין נישט געהאַט געזען. מיר האָבן בכלל
פֿאַרגעסן אַז סײַעקסיסטירט נאָך אַזאַ מין שײן וועלטעלע אויף גאָטוס
ערד. די שאַרפֿע ריחות פֿון די פֿעלדער, וואָס האָבן זיך נאָר וואָס
געהאַט אָנגעהויבן צו פֿאַרשפּרייטן נאָך דעם לאַנגן ווינטער, האָבן ווי
מיט אַ האַמער אומברחמנותדיק אַ זעץ געגעבן אויף דער גאַנצע
מחנה מענטשן און אונדז אַלע פֿאַרשיכורט, אַז די פֿיס האָבן זיך
אַזש געוואַקלט. די זון האָט עפעס אַזוי חוצפהדיק, אומפֿאַרשעמט,
פשוט, אונדז געלאַכט אין פנים אַרײַן, ווי זי וואָלט זיך גערייצט מיט
אונדז, חוזק געמאַכט פֿון אונדזער מעמד, ווי זי וואָלט זיך נישט
וויסנדיק געמאַכט, אַז אַ מלחמה גײט אָן

אויף גאָטוס ערד מיט קאַצעטניקעס, עס-עס-וועכטערס, הונגער און
טויט.

און אפֿשר, ווער ווייסט? -- אפֿשר האָט זי, די זון, אונדז גאָר געוואַלט
טרייסטן? געוואַרעמט מיט אירע אָנגענעמע שטראַלן אונדזערע
אויסגעדאַרטע בײַנער און ערגעץ טיף פֿאַרבאַרגן אין האַרצן געוועקט
בײַ אונדז האַפֿענונג. מיר האָבן זיך טאַקע באַלד צוריק צו איר
צוגעווינט און צוריק היימיש געוואָרן מיט דער שײַנער וועלט.

זשאק, אַ פֿראַנצייזישער קאַפּאַ, אַ געוועזענער פֿראַפֿעסאָר אויף
איינער פֿון די עלזאַסער אוניווערסיטעטן, האָט איצט התלהבֿותדיק
רעציטירט אַן אַלט דייטשיש סטודענטיש ליד:
עס גייט צום פֿרילינג,
די אייער ווערן ביליגער,
די מיידלעך ווערן וויליקער,
פֿרילינג אלע סאַרטן,
עס שמעקט מיט אַבאַרטן....

זינט דענצמאָל אויפֿן טויטנמאַרש האָט נאָך פּאָעזיע אויף מיר קיין
מאָל נישט געמאַכט אַזאַ איינדרוק ווי דאָס פֿראַסטאַצקע
סטודענטן-לידל, וואָס זשאַק האָט רעציטירט דערזעענדיק די
פֿראַכטיקע, ווונדערלעכע פֿרילינג-פֿאַנאַראַמע, וואָס האָט זיך
אַנטפלעקט פֿאַר אונדזערע אויגן. מיט אַ מאָל האָט אויסגעזען ווי
דער גאַנצער טראַנספֿאַרט קאַצעטניקעס איז אַראָפּ פֿון זינען.

מיר זענען אַלע אַרײַן אין אַ משונהדיקן טראַנס פֿון פֿאַרגעסונג.
ס'האָט אויסגעזען ווי די גאַנצע מחנה וואָלט זיך מיט אַ מאָל
אַפּגעריסן פֿון דער ערד, זיך אויפֿגעהויבן אין דער לופֿט און
געשוועבט אין עפעס אַ חלום, אין אַ פֿאַנטאַזיע. די ערשטע האָבן זיך
די פֿראַנצויזן געזונגען, באַלד האָבן די רוסן אונטערגעכאַפט דאָס
לידל און זיך געזונגען אין רוסיש, אין אוקראַיניש, אין ווייסרוסיש.
עמעצער פֿון אונדז האָט אָנגעהויבן צו זינגען אין פּויליש און באַלד
האָט אַן אַנדערער אונטערגעכאַפט דאָס זעלבע לידל אין ייִדיש. די
גאַנצע מחנה האָט זיך געזונגען, ווי מיר וואָלטן געגאַנגען אויף עפעס
אַ פּיקניק און נישט אויפֿן טויטנוועג. און ס'דאַכט זיך מיר אַז אויך
די עס-עס-וואַכמענער האָבן מיטגעזונגען. ס'איז געווען פֿרילינג. מײַן
ערשטער פֿרילינג פֿון אַ ייִנגל וואָס האָט מיט אַ מאָל דערפֿילט אין
זיך, אַז ער ווערט אַ מאַן, מעג דאָס אפֿילו זײַן אויפֿן טויטנמאַרש. אַ
טעמפּער שאַס פֿון אַ רעוואָלווער האָט איבערגעהאַקט מײַנע שײַנע
אילוזיעס. ווידער האָט אַ וואַכמאַן אַוועקגעלייגט איינעם פֿון אונדז,
וואָס האָט מער נישט געקענט גיין.

(דריטער טייל

בראש פֿון טראַנספּאַרט איז געגאַנגען דער אונטערשאַרפֿירער, וועלכער איז געווען פֿאַרטערטער פֿונעם לאַגער-קאָמענדאַנט. הינטער אים דער הויפטקאָפּ, אַ פּאָליאַק פֿון פּאַמערן, וועלכן די נאַצישע האָבן אַיינגעשפּאַרט, ווייל ער האָט נישט געוואָלט מיטאַרבעטן מיט זיי און אפֿילו נישט געוואָלט אָננעמען די דייטשע נאַציאָנאַליטעט, כאַטש פֿון זיין פּאַטערס צד האָד ער געשטאַמט פֿון דייטשן. מיט אַ פֿאַרריסענעם פּוילישן פּאַטריאָטישע שטאַלץ האָט ער געטראָגן דעם רויטן דרייעק אויף זיין לינקער זייט ברוסט -- דעם צייכן פֿון אַ פּאָליטישן העפּטלינג. ער איז געקומען מיט אונדז, פּוילישע יידן, פֿון בוכענוואָלד ווי הויפטקאָפּ און איז געווען דער ממונה איבער אונדז. מ'האַט אונדז געהאַט אָנגעזאָגט פֿאַרן אַרויספֿאַרן: "די קאָפּאַס, וואָס פֿאַרן מיט אַיך מיט, מוזן זיך אָנשטענדיק אויפֿפֿירן און אַיך קיין שלעכטס נישט טאָן, אַיך נישט שלאָגן, ווייל אויב נישט וועט אונדזער האַנט זיי דערגרייכן אפֿילו פֿון דער ווייטנס." דאָס האָבן דאָ אָנפֿירערס פֿונעם לאַגער בוכענוואָלד, אַלע כּמעט דייטשע פּאָליטישע העפּטלינגען, אונדז אָנגעזאָגט פֿאַרן אַרויספֿאַרן אין די זאַלצגרובן (ווי ס'האַט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן האָבן זיי אַלע געהערט צום בוכענוואָלדער געהיימע אונטערגרונט). לעבן דעם פּוילישן הויפטקאָפּ איז געגאַנגען זשאַק, דער הויפטקאָפּ פֿון די פֿראַנצויזן, און רעציטירט דאָס לידל. אויך זשאַק איז געזעסן כּמעט פֿאַר די זעלבע חטאים וואָס אונדזער פּוילישער הויפטקאָפּ. אויך ער האָט געשטאַמט פֿון געמישטע עלזאַסער עלטערן, האָט שטודירט אין דייטשע אוניווערסיטעטן, אָבער ער איז אויך געווען טעטיק אינעם פֿראַנצייזישן ווידערשטאַנד, גענוי ווי זיינע מיטאַרעסטאַנטן. די אַנדערע קאָפּאַס זענען אַלע געווען פֿראַנצויזן, חוץ צוויי דייטשע קאָפּאַס, וואָס האָבן געטראָגן צוגענייט צו זייערע העפּטלינג-נומער גרינע דרייעקן, אַ סימן: קרימינעלע אַרעסטאַנטן. אויך זיי זענען געקומען מיט אונדז פֿון בוכענוואָלד און האָבן זיך דערוויילע לגבי אונדז גוט אויפֿגעפֿירט.

איך האָב זיך געשטופּט פֿון פֿאַרנט. אַזוי ווי דער לאַגער-קאָמענדאַנט האָט אָנגעזאָגט אַז די וואָס וועלן נישט קענען גיין, וועט מען דערשיסן, האָבן איך געזאָגט צו בעניעקן, מיינעם אַ חבֿר פֿון לאַגער, אַ יינגל אין מיין עלטער, מיט וועמען כּיבין געשלאָפֿן אויף דער זעלבער פּריטשע: "בעניעק, קום פֿון פֿאַרנט, ווייל פֿון הינטן וועט מען שיסן! צווייטנס, אונדזער הויפטקאָפּ גייט פֿון פֿאַרנט און

ס'איז בעסער צו זיין נאָענט צום אים. " דער הויפטקאָפּאָ פֿלעגט תמיד אויף אונדז ביידע אַ ביסל בעסער קוקן און אונדז רופֿן: "דזיעטשי" (קינדער) איבער הויפט זינט בעניעק האָט אים געגעבן אַ גאַלדענעם דימענטרינג. די מעשה איז געווען אַזוי: איין מאָל, צוריקגייענדיק פֿון דער אַרבעט אין לאַגער אַרײַן, האָט זיך בעניעק באַקלאָגט פֿאַר מיר מיט זײַן פיעשטשענדיקער שטים, ווי אַ מאַמעס אַ זינדל, אַזוי ווי איך וואָלט גאָר געווען זײַן מאַמע: "יעקב, כיקען נישט גיין!" "טאָ לייג דיך אַוועק!" -- האָב איך אים געענטפֿערט קאַלט, ווי אַ גולן. בעניעק האָט אויף מיר אַ קוק געגעבן מיט אַזאַ מין נעבעכדיקער מינע, אַז כ׳האַב געמיינט אַז באַלד ברעכט ער אויס אין אַ געוויין, ווי בײַ זײַן מאַמען אין דער היים. אַזוי אומבאַהאַלפֿן איז ער געווען! כ׳האַב מיר געטראַכט, ווי אַזוי איז עס מעגלעך, אַז ער האָט אויסגעהאַלטן ביז איצט? כמעט דרײַ יאָר אין לאַגער!

בעניעק האָט גערעדט בלויז פּויליש. פֿאַר מיר, פֿאַר דעם יינגל פֿון קליינעם שטעטל, האָט דאָס אויסגעזען זייער אויסטערליש, נישט נאָרמאַל. וואָס הייסט? אַ ייִד און קען נישט קיין מאַמע-לשון? ביז ער האָט מיר נישט געוויזן, אַז ער איז געמלעט, האָב איך אים נישט געוואָלט גלייבן, אַז ער איז אַ ייִד. דערפֿאַר האָט ער אָבער גערעדט פֿראַנצייזיש, אַדער ס׳האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז ער רעדט, ווייל מיט די פֿראַנצויזן פֿלעגט ער זיך תמיד פֿאַרשטענדיקן אין זייער שפּראַך. די פֿראַנצויזן פֿלעגן אים דערפֿאַר ליב האָבן און רופֿן: "פּאַלאַנע, פּאַלאַנע קי פּאַרל פֿראַנסע... (דער פּאַליאַק וואָס רעדט פֿראַנצייזיש). "ראַזומיעש? פֿאַרשטייסט? -- האָט מיר בעניעק אַ מאָל אין זײַן קלינגענדיקן שיינעם קראַקעווער פּויליש אַ שטאַלצער געזאָגט -- בײַ אונדז אין דער היים האָבן אַלע קינדער געלערנט פּאַ פֿראַנצוסקו"...

ער האָט געשטאַמט פֿון אַ רײַכער קראַקעווער אַסימילירטער פּאַמיליע און ווען ער איז נאָר געווען אַ קליין קינד פֿלעגט אים זײַן מאַמע, זײַן ייִדישע מאַמע, בײַם אײַנשלעפֿן, צוזינגען די הייליקע קאַלענדעס, אַזוי פֿאַרפּוילישט זענען זיי אין דער היים געווען. דאָך פֿלעגן זיי צוויי-דריי מאָל אין יאָר גיין אין דער שול אַרײַן, אין דעם באַקאַנטן קראַקעווער פּראַגרעסיוון טעמפל, ראש-השנה און יום-כיפור. אָבער אויך ניטל פֿלעגן די עלטערן פּראַווען ספּעציעל פֿאַר די

קינדער, מיט אַ יאַלקע [ניטל-בוים] כמוכ שכתובֿ און קיינעם
גאַרנישט שולדיק געבליבן.

"האַלט דײַך נישט אַזוי גרויס, פאַן בעניעק" -- האָב איך אים אַ מאָל
צוריק אַרײַנגעזאַגט מיט אַ נישט קלענערן שטאַלץ -- "אויך איך
האָב געשווענטשעט, געפראָוועט באַזשע-נאַראַדזעניע, נישט מיט
קײַן יאַלקע, חלילה, ווייל דער טאַטע וואָלט מיך דערהאַרגעט, אָבער
כײַן אַרומגעלאָפֿן מיט אַ פנים פֿאַרשמירט מיט סאַזשע, ווי פורים,
מיט מײַנע גווישע חברים, געדרייט אַ גוויאַזדע און געזונגען 'טשעני-
קרולאָויע' (די דריי קעניגן)." און כײַהאָב באַלד בעניעקן
אויפֿגעזונגען דאָס גאַנצע זמירות. די גוים אין שטעטל פֿלעגן הנאה
האַבן און אונדז געבן גאַנצע גראַשנס. און כײַהאָב זיי נאָך
צוגעהוליעוועט אַ קראַקאָוויאַק בעת באַלעק, מײַן גווישער חבר,
פֿלעגט מיר צושפילן אויף זײַן מויל-האַרמאַשקע, פֿלעגן מיר שוין
באַקומען צו גאַנצע פֿינפֿער גראַשנס.

דאָך האָב איך איין מאָל אַרײַנגעכאַפט אַ געזונטן קאַפע אין הינטן
אַרײַן פֿון אַ פֿאַנאַטישן גוי, אַז כײַהאָב אַזש דערזען די שטערן פֿאַר די
אויגן. "זשידזשע זדעים טשאַפקע!" -- זשידעק, נעם אַרונטער
סײַהיטל! האָט ער צו מיר געזאַגט. "ווען דו זינגסט אונדזערע
הייליקע קאַלענדעס מוזסטו אַראַפֿנעמען סײַהיטל פֿון דיין
זשידאָווסקע קאַפּ!"

"אַ כאַלערע, אַ קרענק וועל איך דיר סײַהיטל אַראַפֿנעמעם!" -- האָב
איך אים געענטפֿערט אין אַ ריינעם ייִדיש, ער זאָל חלילה נישט
פֿאַרשטיין, ווייל ער וואָלט מיך נאָך געקענט צעממיתן -- "איך בין אַ
ייִד און טאָר דאָס היטל נישט אַראַפֿנעמען! פֿאַרשטייסט? חמור-
קאַפּ וואָס דו ביסט!" און כײַהאָב עם געוויזן די צונג מאַכנדיק דערבײַ
אַ ויברד....

דאָך, וואָס פֿאַר אַ שמחה איז געווען אין שטעטל, ווען איך פֿלעג
נאָכמאַכן ווי אַזוי דער גלח, דער פראַבאַשטש [פֿאַרוואַלטער פֿון דער
קירך -- תכּ] האָט זיך אַ מאָל באַקלאָגט פֿאַרן טאַטן, ווען ער האָט
בײַ אים געמאַנט געלט פֿאַרן נײַעם בלעכענעם דאָך, וואָס דער טאַטע
האָט צוגעשטעלט פֿאַרן קאַשטשאַל.

"פּאַניע קאַנאַר - האָט דער גלח געקלאָגט מיט זיין פֿאַרכריפעטער שטים פֿון פֿיל זויפֿן -- פּאַניע קאַנאַר, כאַלערנע צייטן, שלעכטע צייטן! קיין לוויות, קיין חתונות, סוף וועלט! כּיזאַג אייך, ס'איז ענדע וועלט!"... "פּראָשען קשיענדזאַ, נאָך אַ קעלישעק?" -- האָט דער טאַטע צום וויפֿלסטן מאָל גענומען אין האַנד דאָס פֿלעשל בראַנפֿן, וואָז איז געשטאַנען אויפֿן טיש.

"ביטע, ביטע, האָט דער גייסטלעכער געענטפֿערט נישט אַראָפּלאַזנדיק אויף קיין רגע זיינע פֿאַרוואַסערטע כיטרע אויגן פֿונעם פֿלעשל -- אָבער איר טרינקט מיט?"

"נאַטירלעך טרינק איך מיט. דאָס וואָס איר האָט ליב, עקצעלענץ, האָב איך נישט פֿיינט" -- האָט דער טאַטע געענטפֿערט און מע האָט געהויבן נאָך אַ כּוסע.

"נאַזדראַויע"

"אָבער נישט געזאַרגט, פּאַניע קאַנאַר, נאָך די חגאות זענען תּמיד דאָ פֿרישע לוויות, מען פֿרעסט זיך איבער מיט דער פֿעטער שוויניע און ס'זענען דאָ, גאָט צו דאַנקען, לוויות. דאָן קומט דער מאַרץ, ווען די סוכאַטניקעס גייען אַ גאַנג... און שוין איז ווידער וועסנע, דער פֿרילינג. ווי נאָר די ערשטע פֿלאַטערלעך באַווייזן זיך אויף די פֿעלדער, קומען דאָך באַלד צו לויפֿן צו מיר די יונגע פֿאַרליבטע פּאַרלעך... און מיר, פּאַניע קאַנאַר, זענען דאָך נאָך אויך נישט אַזוי אַלט? העעע..." -- און ער גיט דעם טאַטן דערבײַ אַ וויל-יונגערישן שטופּ אין דער זייט. "און דו, קליינער קאַנאַרעק, -- האָט דער בגילופֿנדיקער פּראָוואַשטש מיט אַ מאָל זיך געוואָנדן צו מיר, וואָס כּיבין געשטאַנען אין אַ זייט און אים די גאַנצע צייט אַבסערווירט -- וואָס קוקסטו אַזוי כיטרע אויף מיר מיט דינע שוואַרצע גנבישע אייגעלעך? וואָס, דערקענסט מיר נישט? איך בין דאָך דער פּראָוואַשטש פֿון סקאַלבמיעזש פֿון דער גרעסטער פּאַראַפֿיע אינעם גאַנצן פינטשאַוסקי. פֿינף און דרייסיק וויאַסקעס (דערפֿער) געהערן צו מיר, צו מיין קאַשטשאַל! פֿאַרשטייסט וואָס דאָס הייסט? פּאַס אויף אָבער, אַז דו זאָלסט מיך נישט, גאָט באַהיט, פֿאַרטוישן מיטן רבֿ אייערן, ווייל דעמאָלט וועט דיין טאַטע נישט זיין זייער גליקלעך. העע... קענסט אָבער לייכט אונטערשיידן צווישן אונדז. דער רבֿ

אייערער טראַגט אַ לאַנגע באַרד מיט פּאות און טרינקט הייסע טיי מיט ציטרין. דער פּראָוואַשטש אָבער האָט נישט קיין באַרד מיט פּאות און טרינקט גערן ווודקע, צום ליבסטן אַ פֿינפֿונניציקער. נו, זאָג, וואָס איז בעסער? האַ, האַ, האַ..."

ווען איך האָב געוויזן, ווי אַזוי דער פּאַן פּראָוואַשטש הייבט זיך אויף פֿון טיש און פּראָבירט צו שטעלן די ערשטע טריט נאָך אַזוי פֿיל גלעזערלעך, פֿלעגן אַלע אַרום מיר פּאַטשן מיט די הענט. ווען איך פֿלעג שוין האַלטן ביים נאָכמאָכן אונדזער רבֿ פֿון שטעטל, ווי ער זופּט די הייסע טיי מיט ציטרין פֿון דעם אונטערטעצל אַזוי הויך, אַז דער גאַנצער מאַרק הערט ווי דער רבֿ טרינקט טיי, און פּדי נישט צו פֿאַרשווענדן סתּם צייט בלויז אויף עולם-הזש, כאַפּט ער נאָך אַרײַן אין דער זעלבער צייט אַ בלאַט גמרא מיט תּוספֿות. אַדער ווען איך האָב נאָכגעמאַכט, ווי אַזוי ער שאַקלט זיך בײַ שמנה-עשרה און ווי בײַ ייִדן פּלאַצט סיגעדולד ביז דער רבֿ רוקט זיך סוף, סוף שוין אויס און מאַכט דעם ברייטן "עושה שלום במרומיו", דעמאָלט איז שוין אַ האַלבער מאַרק מיט די ייִדן געשטאַנען אַרום מיר און זיך געהאַלטן בײַ די בייכער פֿון לאַכן.

און ווי אַזוי צילקע, די עין הרע-אַפּשפּרעכערין, וועמען מיר קינדער האָבן גערופֿן "צילקע מכשפה", ווייל זי פֿלעגט תּמיד הייבן דעם ספּאַדיק און אויסשפּייען דרײַ מאָל "טפֿו, טפֿו, טפֿו", האָט זיך אַ מאָל געיאָגט נאָך אַ געשאַכטן הינדל, -- "ווילט איר זען?", "האָב איך אויסגערופֿן ווי אַן עכטער ברחן און האָב געפֿילט ווי כּײַהאָב שוין דאָס גאַנצע קרענצל מענטשן אין מײַנע הענט.

"יאָ, יאָ, מיר ווילן זען!" -- האָבן אַלע אויסגערופֿן און איך האָב פֿאַר זיי פֿאַרגעשטעלט, ווי אַזוי די אַלטע צילקע האָט זיך אַ מאָל געיאָגט נאָך אַ געשאַכטן הינדל איבערן גאַנצן מאַרק און האָט דערבײַ געמאַכט גוואַלדן: "כאַפּטאָס די כּלי! כאַפּטס די כּלי! דאָס איז נישט קיין הין, דאָס איז אַ האָן! אַ ממזר, אַן אויסוורף!"... זי האָט אַ מאָל געקויפֿט אַ קליין אויסגעדאַרט הינדל אויף שבת, וואָס האָט נעבעך קוים געזשיפעט, און נאָכן שעכטן, ווען דער שוחט האָט עס אַוועקגעוואַרפֿן, האָט דאָס הינדל גאַר אַנגעהויבן צו לעבן און איז אַנטלאַפֿן אין מיטן מאַרק אַרײַן.

”יאַנקעלע! יאַנקעלע! -- האָב איך געהערט רופֿן פֿון אַלע זייטן -- ווייז נאָר ווי אַזוי חיים-שרהס ליענט שבת אין דער תורה? און ווי אַזוי דער זיידע שטופט זיך צום ברעטל? און ווי אַזוי די באַבע חיהלע ליענט די צאינה-וראינה?”

פּלוצלינג -- יענער בראַך! די באַבע חיהלע איז דאָ! די עכטע באַבע חיהלע! זי כאַפט מיר אָן ביי דער האַנט און שלעפט מיר אַרויס בחרפתנו פֿונעם גאַנצן קרענצל, רופֿנדיק צו די מענטשן אַרום: ”פּאַיאַצן, לצים וואָס איר זענט! וואָס ווילט איר האָבן פֿונעם אַרעמען, נעבעך, קינד-לעבן? וואָס איז היינט -- פורים, שמחות-תורה? וואָס איז די גדולה אויף אייך? משיח איז געקומעם? ס'בית-המיקדש האָט מען צוריק אויפֿגעבויט? שעמען מעגט איר זיך אין אייער ווייטן האַלדזן אַרײַן!” און צו מיר: ”דו קליינער שמענדריק וואָס דו ביסט! וואָס פֿאַר אַ חרפות מאַכסטו מיר אָן? אַנשטאַט צו זיצן אין חדר, שפּילסטו גאָר טרײַטער, דרייסט אַ וויאַטראַק מיט די שקצים, זינגסט קאַלענדעס, אוי, אַ ווייטיק צו מיר! וואָס וועט פֿון זיך ווערן? וואָס וועט פֿון דיר אַרויסוואַקסן?”

”באַבע, ס'איז דאָך היינט ניטל! מע גייט נישט אין חדר אַרײַן.”

”ניטל-שמיטל אויף מיין קאַפּ, נישקשה, ביסט שוין קיין עין הרע אַ פּאַלנער גוי! וועסט שוין באַלד קענען מאַכן פּאַגראַמען אויף יידן.”

”באַבע, וואָס רעדסטו? יאָך אַ גוי?” -- און איך האָב אויסגעבראַכן אין אַ ביטער געוויין.

”נו, גענוג געוויינט! וועסט שוין וויינען אויף דיין חתונה אמ-ירצה-השם. איצט וויש אַפּ די טרערן. נאָ, גיב אַהער די נאָז! שנייץ גוט אַרײַן! אַזוי נאָך אַ מאָל! אַזוי איז בעסער. ציטער נישט, האָב נישט קיין מורא, כּוועל גאַרנישט זאָגן דעם זיידן. קום, איך האָב נאָך אין דער היים אייער-קיכעלעך פֿון שבת, מיט מאַלינע-סאַק, וואָסט דו האָסט אַזוי שטאַרק ליב. אָבער וואַרט אַ מינוט. וואַרט -- האָט די באַבע מיט אַ מאָל זיך אַפּגעשטעלט -- ווייז מיר טאַקע ווי אַזוי דער זיידע דאַוונט בייים עמוד! דאָ, דאָ, אין פֿאַרדערהייזל, קיינער זאָל חלילה נישט זען. אוי, מאַכסט דאָך אים אין גאַנצן נאָך, וויי איז צו מיר, כּ׳האַב דאָך גאַרנישט געזען, אַז ס'פֿעלן אים טאַקע צוויי ציין פֿון פֿאַרנט!” -- און די באַבע האָט זיך צעלאַכט.

אַבער פורים דערקעגן פֿלעגן מײנע גויישע חברים מיט מיר אַרומלויפֿן פֿאַרשטעלט מיט באַרד און פֿאות און צוזאַמעננעמען געלט בײַ די יידן, הכלל, משיחס צײַטן פֿון מײנע קינדער-יאָרן!...

איצט אַבער גײען מיר דעם טויטנמאַרש. ניין, מיר זענען נאָך אַ ביסל פֿרײַער, אויפֿן וועג פֿון די זאַלצגרובן אין לאַגער אַרײַן, וווּ בעניעק באַקלאַגט זיך, אַז ער קאָן נישט גײן.

”עפעס שטעכט מיך אין שוּד.”

”ס׳שטעכט דיך אין שוּד? מן הסתם אַ טשוואַק.”

ווען מיר זענען אַרויף אויף דער פֿריטשע האַבן מיר קײן טשוואַק אין שוּד נישט געזען, אַבער עפעס שאַרפֿס האָט דאָך אַרויסגעשטעקט. מיר האַבן אויפֿגעריסן די זויל און פֿאַר אונדזערע אויגן האָט זיך אַנטפלעקט אַ רינג מיט אַ גרויסן שטיין, וואָס האָט מאַדנע געלויכטן.

”דאָס מוז זײַן אַ בריליאַנט!” -- האַב איך מעשה מבין אויסגערופֿן.

אַ גאַלדענער רינג מיט אַ בריליאַנט, אַנדערש קאָן עס נישט זײַן, ווייל קײנער וועט דאָך נישט גלאַט אַזוי אַרײַנלעגן אַ רינג אין שוּד אַרײַן. מן הסתם האָט אַ רײכע ייִדישע מאַמע אין דער לעצטער מינוט באַהאַלטן אין איר זונס שוּד דעם גאַלדענעם רינג מיטן בריליאַנט און אים אַנגעזאַגט... גענוי ווי מײַן מאַמע האָט אין דער לעצטער מינוט אײַנגענייט אין מײַנע הויזן אַרײַן צוויי פֿינפֿהונדערטער זלאַטעס און מיר אַנגעזאַגט מיט טרערן אין די אויגן: ”געדענק, יאַנקעלע, טאַמער... אפֿשר... אַז גאָט וועט וועלן...” זי האָט מיר אַרומגעכאַפט און זיך צעוויינט... דער זון פֿון דער רײכער מאַמע איז, זעט אויס, אומגעקומען און די שיד זענען געבליבן.

”לאַמיר נאָך זען, -- האַב איך געזאַגט -- צי ס׳איז גאַרנישט דאָ אין אַנדערן שוּד.”

”וואָס, ביסט משוגע געוואָרן?” -- האָט מיר בעניעק אַרויסגעכאַפט דעם שוּד פֿון דער האַנט -- וואָס, גײסט מיר אויך צערײַסן דעם צווייטן שוּד? ער שטעכט דאָך מיך נישט!”

אוי, גוואַלד! וואָס טוט מען מיט אַ בריליאַנטענעם אוצר?

"בעניעק -- איז מיר איינגעפאלן אַ געניאלער געדאַנק -- מיר וועלן געבן דעם בריליאַנטענעם רינג דעם הויפטקאָפּאַ! ער איז דאָך אַ גוטער קאָפּאַ; אפֿשר וועט ער אונדז דערפֿאַר געבן אַ פֿייקע ברויט אָדער אַ זופ און אפֿשר גאָר ביידע. מיינסט אַז ס'איז נישט ווערט?"

"וואָס פֿאַר אַ מחותן ביסטו צום רינג?" -- האָט זיך בעניעק מיט אַ מאָל געהויבן מיט גרויסקייט פֿון אַ גבֿיר לגבי אַן אָרעמאַן -- דער רינג איז געלעגן אין מיין שוך, נישט אין דינעם."

נאָכן אויסטיילן די שיטערע זופ האָב איך באַמערקט ווי דער הויפטקאָפּאַ רופֿט צו בעניעקן און איז אים מכבֿד מיט אויסקראַצן דאָס פֿעסל. כיוויס אליין נישט, ווי אַזוי כּיבין פּלוצלינג געשטאַנען נאָענט, ווי דורך אַ מאַגנעט צוגעצויגן צום פֿעסל. בעניעק איז געלעגן מיטן גאַנצן קערפּער אינעם פֿעסל און געהאַלטן אין איין קראַצן און לעקן. בלויס די פֿיס זיינע האָט מען אַרויסגעזען. ווען ער האָט מיך באַמערקט, האָט ער אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ, ווי כּיוואָלט בכלל פֿאַר אים נישט עקסיסטירט. פֿון גרויס צער בין איך צוריק אַריינגעלאָפֿן אין באַראַק אַריין. ווען בעניעק איז אַריינגעקומען האָט ער געהאַט כּמעט אַ פֿולע מענאַשקע מיט אַזאַ געדיכטער זופ, אַז דער לעפֿל האָט אַזש געקאַנט שטיין. ער איז אַרויף אויף דער פּריטשע און פּאַמעלעך, רויק, ווי אַ גוט דערצויגן קינד געזופּט די זופ, אַז די אויערן האָבן שיעור נישט געפּלאַצט און דאָס חיות איז שיעור נישט אויסגעאַנגען.

"סאַדיסט, פֿרעסער וואָס דו ביסט!", האָב איך מיר געטראַכט. אַלע אַרום האָבן אויף אים אַרויפֿגעקוקט מיט אַזאַ תּאוּוה, ווי ער וואָלט טאַקע פֿאַרמאָגט דעם גרעסטן אוצר אין דער וועלט. און איר קענט מיר גלייבן, אַז דאָס איז געווען דער גרעסטער אוצר. כּיהאַב געמיינט, אַז ער וועט אין אַן אויגנבליק באַפֿאַלן ווערן פֿון די מענטשן מיט די אויסגעהונגערטע אויגן. בעניעק האָט דאָס, זעט אויס, אויך געפֿילט און זיך ביי צייטנס אַרויפֿגעצויגן אויף דער אייבערשטער פּריטשע.

"יעקבֿ!", האָב איך מיט אַ מאָל דערהערט זיין כל. מיט אַ שפרונג פֿון אַ מאַלפּע בין איך תּיכּף געזעסן לעבן אים מיט מיין אויסגעשטרעקטן בלעכענעם טאַפּ.

"דיר קומט אויך אַ ביסל זופ -- האָט ער מעשה גוטער חבֿר אַ זאַג געטאַן און האָט מיר אַפּגעמאַסטן מיטן לעפֿל אין מיין טאַפּ אַריין

און געציילט -- איינס, צוויי, דריי, פֿיר, פֿינעף, זע-קס, ז-י-ב-ן, זיבן
האָב איך דאָך געזאָגט וואָס? -- און ער האָט זיך אָפּגעשטעלט,
נישט וויסנדיק וואָס ווייטער צו טאָן. נאָך אַ רגע וואַקלעניש האָט ער
ווייטער געציילט: "אַ-כט, נײַן, צען!" און האָט מיר נאָך צוגעגאָסן אַ
האַלבן לעפֿל. "אַט האָסטו און זאָל דיר וויל באַקומען!" אין איין
אויגנבליק האָב איך אַרײַנגעפּוצט די צען מיט אַ האַלבן לעפֿל
געדיכטע זופּ און דערנאָך מיטן פֿינגער און שפּעטער מיט דער צונג
אויסגעלעקט דעם טאָפּ אַזוי, אַז מען האָט אים מער נישט געדאַרפֿט
וואַשן. איך האָב מײַן טאָפּ קיין מאָל נישט געוואַשן, אַזוי זויבער-ריין
אויסגעלעקט איז ער תמיד געווען.

בקיזור, אַ דאַנק דעם רינג מיטן דימענט האָט זיך אָנגעהויבן ממש אַ
גן-עדן פֿאַר בעניעקן. יעדן טאָג האָט ער געקראַצט דאָס פֿעסל און
תמיד עפעס אויסגעקראַצט. דעם ערשטן טאָג האָב איך אויך געהאַט
אַ שטיקל חלק אין דעם, אָבער צו מאַרגנס, ווען כ׳האַב
אויסגעשטרעקט מײַן טאָפּ, האָט ער אַ זאָג געטאָן:

"וואָס איז? יעדן טאָג? אייגנטלעך קומט דיר גאַרנישט! דער רינג איז
דאָך געלעגן בײַ מיר אין שוך. צווייטנס, אַז דו באַקומסט עפעס פֿון
דײַן מײַסטער, גיסטו דען מיר עפעס? איין מאָל אַ שטיקל ציבעלע,
דאָס אַלץ."

למען-האמת, בעניעק איז געווען גערעכט, ווייל ווען מײַן דײַטשער
מײַסטער אין די זאַלצגרובן פֿלעגט מיר אַ מאָל עפעס געבן, פֿלעג איך
דאָך דאָס אַליין אין איין שמע-ישׂראל פֿאַרצוקן, אַז קיין זכר פֿלעגט
דערפֿון נישט בלייבן. דער מײַסטער פֿלעגט דעמאָלט מיט זײַנע
גרויסע בלאַע אויגן אויף מיר קוקן ווי אַזוי איך עס, ווי איך וואַלט דאָ
געפראַוועט כּישוף און געהאַלטן אין איין צושאַקלען מיטן קאָפּ. איך
האַב אים תמיד צוריקגעגעבן אַ ליבן שמייכל אַנשטאָט צו זאָגן:
"דאַנקע-שען, הער מײַסטער."

דער מײַסטער האָט עס פֿאַרשטאַנען און האָט צוריק אָנגענומען זײַן
אַפֿיציעלן שטרענגן טאָן: "ווייטער מאַכען! ווייטער מאַכען!" די
מאַשינען האָבן צוגעקלאַפּט צום ריטעם און איבער מײַן קאָפּ, ווי
כ׳בין געזעסן בײַ אַ מאַשין אויף אַ הויך קעסטל, וואָס דער מײַסטער
האַט ספּעציעל געהאַט פֿאַר מיר צוזאַמענגעקלאַפּט, -- "פֿיר דער

קליינער פּאָל" (פּאָליאַק), ווי ער פֿלעגט מיר רופֿן -- האָט אַראָפּגעשריגן אַ גרויסע אויפֿשריפֿט "די רעדער ראָלען צום זיג." "אַלזאָ פּאָל -- האָט דער מייסטער באַפֿוילן -- היינט מוזסטו העכערן די נאַרמע מיט נאָך הונדערט שטיק, פֿערשטאַנדען?"

"יאָוואָל, הער מייסטער!" -- האָב איך איבערגעשריגן דעם גערויש פֿון די מאַשינען, אַז ער זאָל מיך הערן. נישט צוליב מורא פֿאַרן מייסטער האָב איך געהעכערט די נאַרמע. ניין, אונדזער מייסטער איז געווען אַן אויסנאַם. ער האָט נישט בלויז קיינעם נישט אָנגערירט, נאָר אפֿילו קיין מאָל קיינעם נישט באַליידיקט. ווי די אַנדערע מייסטערס. אָבער שרייען האָט ער שוין איין מאָל געשריגן. מיר האָבן פֿאַרשטאַנען אַז דאָס שרייען זיינס אויף אונדז איז נישט מער ווי אַ דעקמאַנטל. און נאָך העכער פֿלעגט ער שרייען, ווען אַנדערע מייסטערס האָבן זיך באַוויזן אין אונדזער אָפּטיילונג. אַלע אַרום זענען געווען אויפֿגערעגט אויף מיר, פֿאַר וואָס איך פּראָביר העכערן די נאַרמע.

"וואָס ביסטו משוגע געוואָרן?" -- האָט זיך איינער צו מיר אָנגערופֿן -- "גייסט שוין ווידער העכערן די נאַרמע?" ווייל אויב איך וועל דאָס טאָן, מוזן אַלע דאָס זעלבע טאָן. "ווען דער קליינער פּאָל קאָן דאָס שאַפֿען" -- פֿלעגט דער מייסטער זאָגן -- "דאָן קענט איר דאָס אָוד שאַפֿען, פֿאַרדאַמט נאָך איין מאָל!"

איטשע, אַ פֿערד-סוחר פֿון מיינ געגנט, וואָס האָט מיר שפּעטער, ווי כ׳האָב שוין דערציילט, אויפֿן טויטנמאַרש אַרויסגעראַטעוועט קוים אַ לעבעדיקן פֿון אונטער דער קופּע פֿראַנצויזן, האָט מיך פֿאַרטיידיקט:

"וואָס ווילסטו פֿון אים האָבן? אַז מע וועט אונדז אַרויפֿשיקן אויבן אין דער הייך, צו אַרבעטן אויף דער קעלט מיט די פֿראַנצויזן, וועט זיין בעסער? דאַנק דעם טייוול וואָס דו ליגסט איינגעלייגט אין דריערד, אין דער וואַרעם, ווען נישט וואָלסטו שוין פֿון לאַנג געהאַט די פֿיס אויסגעצויגן. וואָס מישטיינס געזאַגט, שפּילט שוין אַ ראָלע? איז נאָך הונדערט רעדעלעך אַ טאַג, אַ מפה וועלן זיי מיט דעם געווינען די קריג! מיט שקלאַפֿן-אַרבעט געווינט מען נישט קיין מלחמות. און דער מייסטער אונדזערער? וווּ טרעפֿסטו נאָך היינט אַזאַ אָרנטלעכן דאַטש. ער דאַרף עס זיכער, ער מוז דאָך באַווייזן, אַז

ער שאַפֿט. טאַמער נישט, שיקן זיי דאָך אים גלייך אַוועק אויפֿן פֿראַנט. אוי, ווי דערלעבן מיר שוין זייער מפלה? -- -- האָט איטשע גערעדט ווי צו זיך -- טאַטע זיסער אין הימל! לאַמיר נאָר זיי איבערלעבן כאַטש איין מינוט! כּווייל נאָר זען זייער סוף און דערנאָך איז מיר נישט קיין חילוק. אַלזאָ, יאַנקעלע, זאָל זיין נאָך פֿופֿציק שטיק, נישט מער, פֿאַר היינט! מסכים?" און אַלע אַרום זענען געווען מסכים.

צו מאַרגנס האָט מיר דער מייסטער געבראַכט נישט אַ ציבעלע, ווי תמיד, נאָר אַ קאַרטאָפֿל, אַ גרויסן אָפּגעבאַקענעם קאַרטאָפֿל. אַ מאָל האָט ער מיר אַריינגעלייגט אין דער האַנט אַריין, אַז קיינער זאָל נישט זען, אַ רק, אַ רויטן אָפּגעקאַכטן רק. זעלטן אַ מאָל אַ שטיקל ברויט. און אַ מאָל, ווען כּ׳האַב אויף אים געקוקט מיט מיינע חניפֿהדיקע אייגעלעך, ער זאָל מיר עפעס געבן אין מויל אַריין, וואָס הייסט, שוין גאַנצע טעג ווי ער האָט מיר גאַרנישט געגעבן און איד האַלט אים אין איין העכערן די נאַרמע? וווּ איז יושר? -- האָט דער מייסטער נערוועיש אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, זיך גוט אַרומגעקוקט, צי קיינער הערט אים נישט, און מיר אַריינגעשריגן אַ סוד אין אויער: "הימל הער גאָט נאָך איין מאָל! וויר האַבען זעלבסט ניכטאס צו פֿרעסען! ווען צו דיזען שוויינע-קריג קיין ענדע קאַמט, דאָן ווירד גאַנץ דויטשלאַנד איין שייסעהאַופֿען ווי אין דרעזדען..." ("צו אַל די שוואַרצע יאָר! מיר אַליין האַבן דאָך נישט וואָס צו פֿרעסן! אויב די חזירישע מלחמה וועט זיך נישט ענדיקן, וועט פֿון גאַנץ דייטשלאַנד ווערן אַ קופּע טינוף, ווי אין דרעזדען" [די שטאַט דרעזדען, וואָס די אַלייטע לופֿט-כּוחות האַבן צעבאַמבאַרדירט -- תכפ].

ווען כּ׳האַב צוריקגייענדיק אין לאַגער אַריין דערציילט איטשען די אומפֿאַרשטענדלעכע רייד פֿונעם מייסטער, האָט ער דאָס תּיכּף אַזוי אויסגעטייטשט: "זעט אויס, אַז מע האָט זיי אין דרעזדען גוט אַריינגעמאַקלעט אין תּחות אַריין און נישט בלויז אין תּחות אַריין, נאָר טאַקע זיי געגעבן איבערן קאַפּ כּמו שכתּובֿ..."

"פֿאַרשטיי, בעניעק -- האַב איד מיר פֿראַבירט פֿאַרטיידיקן -- ערשטנס, באַקום איד זעלטן עפעס פֿון מייסטער. צווייטנס, דו אַרבעטאסט אויף אַן אַנדערן אָפּטייל און דו ווייסט דאָך גאַנץ גוט, אַז

עס איז שטרענג פֿאַרבאָטן אַריבערצוגיין פֿון איין אָפּטיילונג צו דער אַנדערער. דריטנס, שווער איך דיר, אַז כ׳האַב אַ מאָל פּראָבירט, אָבער ס׳איז מיר נישט געלונגען. ביז כ׳בין צוגעקומען צו דיין אָפּטיילונג, האָב איך שוין מער גאַרנישט געהאַט פֿון דעם האַלבן קאַרטאָפֿל, וואָס כ׳האַב דײַך געוואָלט געבן. יעדער רגע האָב איך געצופּט און געדזשאָביעט אַ פּיצעלע און נאָך אַ פּיצעלע און בשום-אופֿן זיך נישט געקענט אײַנהאַלטן, ביז ס׳איז מיר גאַרנישט מער איבערגעבליבן. כ׳ווייס אַליין נישט, אָבער דער האַלבער קאַרטאָפֿל האָט געהאַט עפעס אַזאַ גוטן טעם, גלייב מיר, איך האָב נאָך קיין מאָל אין לעבן נישט געגעסן אַזאַ געשמאַקן קאַרטאָפֿל, ממש טעם גן-עדן."

בעניעק אָבער האָט געהאַט אַ גוט האַרץ, -- נאָך דעם ווי ער האָט זיך באַלעקט מיט דער צונג איבער די אויסגעטריקנטע ליפֿן זײַנע, אויסהערנדיק וועגן דעם האַלבן ווּנדערלעכן קאַרטאָפֿל, וואָס ער האָט אים נישט באַקומען פֿון מיר, האָט ער מיר דאָך ווידער אָפּגעמאַסטן און אַרײַנגעצײלט מיטן לעפֿל אין מײַן טאַפּ אַרײַן: "פֿי-נעף, ז-ע-קס, זיבן, האָסט גענוג פֿאַר הײַנט! ס׳איז געדיכטע זופּ."

איצט אָבער גייען מיר צוזאַמען אין טויטנמאַרש, אײַנגעשלאָסן אין דער רײ, און היטן אָפּ אײַנער דעם צווייטן, אַז קײנער זאָל, חלילה, נישט בלײַבן הינטערשטעליק.

(פֿערטער טייל

אין אַ שײַנעם טאָג האָט זיך באַוויזן דער לאַגער-קאָמענדאַנט אויף זײַן מאַטאַציקל און אַזוי ווי ער האָט אונדז נאָר דערזען איז אים פֿינסטער געוואָרן פֿאַר די אויגן. נאָר גוט וואָס ער איז איצט געקומען, ווען נישט וואָלט ער מער נישט געהאַט צו וואָס צו קומען. ער וואָלט געוואָרן אויס קאַפעליוש-מײַסטער, ווי איטשע האָט געזאָגט, אויס לאַגער-קאָמענדאַנט. דערזענדיק, אַז ר׳האַט שוין באַלד נישט קיין מענטשן, איז ער געוואָרן אַזוי ווילד, אַז ער האָט גלײַך אָפּגעשטעלט דעם טראַנספּאָרט און מיטן רעוואָלווער אין האַנט אָנגעהויבן צו דראַען, מאַכן גוואַלדן, נישט בלויז אויף אונדז העפֿטלינגען, נאָר אויך אויף די וואַכמענער און אפֿילו אויפֿן אונטערשאַרפֿירער. ספּעציעל האָט ער געהאַט טענות צו די

פֿראַנצויזן: "איר פֿאַרפֿלוכטע פֿראַנצאָזן סאַבאַטירע!" האָט ער אויף זיי געמאַכט יללות, "וואַרום קענען די יודען גען, די רוססען, און ניכט איהר שייסע וואָס איר זייט!" ער האָט נעבעך נישט געוואוסט, אַז קיין רוסן האָט ער מער נישט, ווייל מע האָט זיי כמעט אַלע מיט אַ טאַג פֿריער לעבעדיקערהייט פֿאַרברענט. און פֿאַסירט האָט עס אַזוי:

אויפֿן פֿלאַץ וווּ מיר האָבן איבערגענעכטיקט אין מיטן פֿעלד איז געשטאַנען אַ גרויסער שייער. צו מאַרגנס אין דער פֿרי, ווען מ'האָט געציילט די מענטשן, האָבן די רוסן געפֿעלט. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי האָבן זיך פשוט איינגעגראָבן אינעם שטרוי פֿונעם שייער און האָבן געהאַפֿט אַזוי אַרום זיך צו ראַטעווען. די אַמעריקאַנער טאַנקען האָבן מיר שוין געהאַט געזען מיט עטלעכע שעה פֿריער פֿון דער ווייטנס, קוים עטלעכע קילאָמעטערס פֿון אונדז. די וואַכמענער האָבן אָבער געהאַט צייט, גענוי ווי די אַמעריקאַנער האָבן געהאַט צייט. זיי האָבן אַרומגערינגעלט דעם שייער און אים אונטערגעצונדן. די וואָס האָבן פרובירט צו ראַטעווען זיך און זענען אַרויסגעלאָפֿן פֿונעם ברענענדיקן שייער האָט מען גלייך דערשאָסן. ס'האָט אויסגעזען, ווי די דייטשן וואָלטן זיך אָפּגעשמועסט מיט די אַמעריקאַנער טאַנקען, זיי זאָלן צוואַרטן אַ ביסל, ווייל זיי האָבן נאָך אָפּצוטאָן אַ שטיקל אַרבעט. ערשט דענצמאָל ווען מיר זענען אָפּגעטראָטן זענען די אַמעריקאַנער טאַנקען אַריין און פֿאַרנומען דעם פֿלאַץ. ס'זענען געווען צווישן אונדז אַזעלכע, וואָס האָבן געגלייבט מיטן גאַנצן האַרצן, אַז ס'איז געווען אַזאַ אָפּמאַך.

איצט האָט דער קאָמענדאַנט געסטראַשעט מיטן רעוואָלווער, אַז מיר מוזן גיין! ווען נישט -- ווען נישט, איז וואָס? וועט ער אונדז דערשיסן? "נישט מער שיסן!" האָט דער קאָמענדאַנט באַפֿוילן, בלויז אַזעלכע וואָס קענען איבער הויפט נישט גיין. אָבער ווער האָט דען יאָ געקענט גיין? באַלד האָבן די העפֿטלינגען אויסגענוצט דעם נייעם באַפֿעל און ווי נאָר זיי האָבן דערזען עפעס אַ פֿאַרפֿוילטן קאַרטאָפֿל אָדער אַ בוריק אין מיטן פֿעלד זענען זיי גלייך אַרויסגעלאָפֿן פֿון דער ריי און זיך אויף אים געוואָרפֿן. ביז איצט, ווער ס'האָט נאָר בלויז פרובירט מאַכן אַ טריט אויסער דער ריי, האָט תּיכּף געכאַפט אַ קויל אין קאָפּ. איצט אָבער, נאָכן באַפֿעל פֿון קאָמענדאַנט, האָט אַזאַ קאַצעטניק גאָר געסטראַשעט דעם וואַכמאַן מיטן פֿינגער: "ניכט שיססען, הער וואַכמאַן! ניכט שיססען! באַפֿעל איסט באַפֿעל!" און

ער איז צוריקגעקומען אַ גליקלעכער מיט דעם אוצר. אָבער באַלד
האַט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אוצר איז נישט מער ווי אַ שטיק
פֿאַרטריקנטע ליינע [אַזוי].

איטשע, דער פֿערד-סוחר האָט דאָס אַזוי אויסגעטייטשט: "וואָס איז
שוין ווערט אַ פֿערד-סוחר אָן פֿערד און וואָס איז שוין ווערט אַ
לאַגער-קאָמענדאַנט אָן קאַצעטניקעס? ער דאַרף אונדז מער, ווי מיר
אים, ווייל וואָס, מישטיינס געזאַגט, קאָן ער אויפֿטאָן אָן אונדז? --
גיין אויפֿן פֿראַנט, און פֿאַר דעם ציטערט ער ווי אַ טכויר."

דאָס ערשטע מאָל נאָך צוויי וואָכן מאַרשירן האָט מען אונדז געגעבן
אַ זופּ. אָבער די איינע זופּ האָט אַ סך נישט געהאַלפֿן. די מענטשן
האַבן ווייטער "סאַבאַטירט" דעם קאָמענדאַנטוס באַפֿעל, זיי האָבן
ווייטער נישט געקאָנט גיין.

צו מאַרגנס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע סדרה. יעדער איינער האָט
געמוזט שלעפֿן אַ צווייטן, דאָס הייסט: יעדער האַלב
אַפֿגעשטאַרבענער האָט געמוזט שלעפֿן אַ דרייפֿערטל
אַפֿגעשטאַרבענעם. איך, למשל, האָב שוין געשלעפֿט אַ לענגערע צייט
אַזאַ מין קוים זשיפענדיקן פֿראַנצייזישן סאַבאַטאַזשניק, ווי דער
קאָמענדאַנט האָט זיי גערופֿן. אין אָנהייב האָט ער זיך יאַקאַש
געשלעפֿט, אָבער מיט יעדער מינוט איז ער געוואָרן שוואַכער און
שוואַכער, פשוט אויסגעגאַנגען ווי אַ ליכט פֿאַר מיינע אויגן, ביז ער
האַט זיך אין גאַנצן אָפֿגעשטעלט און מער נישט געקאָנט, צי נישט
געוואָלט מאַכן אפֿילו קיין איין טריט פֿאַרויס. מיט אַלע כוחות האָב
איך פרובירט אים צו שלעפֿן, אָבער גיי שלעפֿ אַ מת. דער גאַנצער
טראַנספֿאַרט איז שוין באַלד געווען אַדורך און מיר זענען געבליבן די
לעצטע. איך האָב מורא געהאַט, אַז די וואַכמענער זאָלן מיר נישט
דערשיסן, מיינענדיק, אַז אויך איך קען נישט מער גיין. און דעם
אמת געזאַגט, האָב איך דען יאָ געקענט גיין? די פֿיס מיינע זענען שוין
געווען געשוואַלן ווי צוויי פֿעסער און געוויסט האָב איך, אַז ווי נאָר
דאָס געשווילעכץ וועט זיך אַרויסכאַפֿן העכער צום האַרץ, איז אויס
מיט מיר.

"קום פֿראַנסע! -- האָב איך פרובירט מיט גוטן און מיט בייזן,
שלעפֿנדיק אים ביי דער האַנט -- קום, ווען נישט, דו פאַר!" -- און

אים געוויזן מיטן פֿינגער אויפֿן קאָפּ, אַז מע וועט אים דערשיסן. דער פֿראַנצויז האָט געקוקט אויף מיר ווי אַ מומיע, מיט צעעפֿנטע אויסגעלאָשענע אויגן.

"קום! האָב איך אים געהאַלטן אין איין שלעפֿן -- דו מוזסט גיין! ווען נישט, דו קאַפּוט! קאַפּוט! פֿאַרשטייסטו! פֿראַנצעוואַטער פֿראַנצויז וואָס דו ביסט!" -- האָב איך זיך אויפֿגערעגט.

"איך קאַ-פּוט, דו קאַ-פּוט, לע-באַש (געמיינט די דייטשן) קאַ-פּוט אַ-לע-ס קאַ-פּ-ו-ט - האָט ער מיר רויק געענטפֿערט און זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד, זיך איינגעהילט מיט זיין דעק איבערן קאָפּ, געמאַכט אַ צלם און געוואַרט..."

די לעצטע צוויי וואַכמענער האָבן זיך דערנענטערט און איך האָב קוים געכאַפט די פֿיס נאַכיאַגנדיק זיך נאַכן טראַנספֿאַרט, מורא האָבנדיק זיך אפֿילו אומצוקוקן. כִּיהאַב דערהערט אַ שאַס און זיך באַטאַפט לויפֿנדיקערהייט, צי די קויל איז אַ מאָל נישט געווען פֿאַר מיר. ניין, דאָס מאָל נאָך נישט פֿאַר מיר..."

איטשע האָט מיך דערזען און זיך געבייזערט: "וואָס ביסטו משוגע געוואָרן? בלייבסט פֿון הינטן? מ'עט דיך נאָך אַוועקשיסן! בלייב דאָ ביי מיר און שלעפֿ נישט די פֿוילע פֿראַנצויזן! אוי, ס'איז נעבעך אַ בראַך צו זיי, -- האָט איטשע געקלאַגט -- אַ רחמנות, כִּלעבן, בלויז אַ פֿאַר חדשים אין לאַגער, אפֿשר אַ יאָר אין גאַנצן, און זע ווי אַזוי זיי זעען אויס. מיר יידן זענען דאָך שוין דריי יאָר אין דעם גיהונם און דאָך האַלטן מיר זיך יאַקאַש [זע פּויליש _jאַקאַס_ 'ווי ניט איז']. און זיי האָבן דאָך צו וואָס צו לעבן, מען וואַרט דאָך אויף זיי אין דער היים -- ווייבער, מאַמעס, טאַטעס, קינדער, אַ לאַנד פֿראַנקרייך, ווי גאָט אין פֿראַנקרייך! ווער מישטיינס געזאַגט, וואַרט אויף אונדז? אפֿילו קיין הונט נישט. און דאָך ווילן מיר לעבן. אוי די פֿראַנצויזן, די פֿראַנצויזן, נאָר וויין און ווייבער גיב זיי! אָן דעם טויגן זיי אויף פֿפרות..."

אַבער מיט עטלעכע טעג שפעטער האָבן מיר אויך שוין געטויגט אויף פֿפרות.

מיט אַ מאָל זענען אַלע קאַפּאַס פֿאַרשווינדן. זיי האָבן דאָס גאַנצע קרעמל שטיין געלאָזט אין מיטן דערין און געמאַכט אַ ויבֿרד. מ'האַט געזאָגט אַז זיי האָבן אונטערגעקויפֿט דעם אונטערשאַרפֿירער. מן הסתם האָבן זיי געוויסט, אַז מען גייט אונדז אַלע "דערליידיקן". אַנדערע האָבן גאָר געטענהט, אַז זיי האָבן אַליין געזען, ווי מ'האַט די קאַפּאַס אין דער לעצטער נאַכט אַריינגעפֿירט אין וועלדל אַריין און אַז דער קאַמענדאַנט איז געגאַנגען פֿון הינטן מיטן רעוואָלווער אין דער האַנט. זעט אויס, אַז ער האָט זיך ביי צייטנס באַזאָרגט, פֿדי נישט צו האָבן קיין עדות קעגן זיך, איבער הויפט אַזעלכע שישקעס ווי אונדזערע קאַפּאַס. בלויז די צוויי דייטשע קאַפּאַס מיט די גרינע דרייעקן אויף זייער ברוסטקאַסטן זענען געבליבן און איבערגענומען דאָס מלחות.

אַצינד האָט זיך ערשט אָנגעהויבן דאָס ריכטיקע גיהנום. די צוויי קאַפּאַס האָבן זיך איצט נוקם געווען פֿאַר דער גאַנצער צייט, וואָס זיי האָבן זיך נעבעך געמוזט אַיינהאַלטן מיט זייערע פֿאַרברעכערישע נייגונגען, נאָך זינט די צייטן פֿון בוכענוואַלד. [די דייטשע פּאַליטישע קאַפּאַס אין בוכענוואַלד האָבן אין די לעצטע יאָרן געהאַט איבערגענומען די מאַכט אין לאַגער פֿון די דייטשע קרימינעלע קאַפּאַס, וואָס די נאַציס האָבן אַהער געשיקט, פֿדי צו פֿיניקן די העפֿטלינגען. אַ טייל פֿון די קרימינעלע קאַפּאַס זענען אפֿילו געוואָרן אויסגעהאַרגעט, "ליקווידירט" אינעם לשון פֿון לאַגער. די נאַציס האָבן זיך אין דעם ענין נישט אַריינגעמישט. -- ת.כ.].

אַצינד האָבן די צוויי קרימינעלע קאַפּאַס אַלץ אויסגעלאָזט צו אונדז. זיי זענען אַרומגעלאָפֿן מיט שטעקנס אין די הענט און געקיילט אויף רעכטאָס און אויף לינקס, סתם אַזוי, פֿאַר פֿאַרגעניגן. האָט מען שוין אַ מאָל אויסגעטיילט אַ ביסל קאַווע, האָבן זיי אַנשטאַט אַריינצוגיסן מיט דער האַכלע דאָס ביסל שוואַרצע וואָסער אין בלעכל אַריין, אַרויפֿגעגאַסן די קאַווע אויפֿן קאַפּ פֿון אַ העפֿטלינג און דערביי אים נאָך אַ זעץ געגעבן מיט דער זעלבער האַכלע איבערן קאַפּ, אַז דער קרבן איז אַוועקגעפֿאַלן אַ טויטער. אונדזער לאַגער-קאַמענדאַנט האָט מען אויך מער נישט געזען. ער האָט אונדז איבערגעלאָזט, ווי איטשע האָט געזאָגט, אויף הפֿקר-פעטרישקע אין די הענט פֿון די צוויי סאַדיסטן און די עס-עס-וואַכמענער. די וואַכמענער זענען שוין אויך געוואָרן מיד, אויסגעמוטשעט און אפֿילו

פֿאַרלייזיקט ווי מיר, און נישט אַלע פֿון זיי זענען נאָך געווען פֿון די יונגסטע.

איינמאָל האָט מיך צוגערופֿן אַ וואַכמאַן און באַפֿוילן, אַז כּיזאַל אים טראָגן זיין רוקזאַק. אַ גרויסער כּבֿוד... ער אַליין האָט שוין נישט געהאַט קיין כּוח אים צו שלעפֿן, האָט ער אים מיר אָנגעהאַנגען. אַ גליק וואָס דער רוקזאַק איז נישט געווען שווער. אָבער פֿון דעם מאַמענט אָן האָט ער מיך געשיצט פֿון די צוויי מערדערישע קאַפּאַס. מיט אַ מאָל האָב איך געהערט צו די פּראָמינענטע, צו די בעסערע מענטשן. אַ קלייניקייט, איך טראָג אַ רוקזאַק פֿון אַן עס-עס-מאַן! דער וואַכמאַן מיינער, אַן אונגאַר, איז אויך נישט געווען פֿון די ערגסטע. ער האָט בלויז געהאַט דערשאַסן צוויי-דריי העפֿטלינגען, דאָס אַלץ, אָבער אין אַלגעמיין האָט ער נישט געהערט צו פּראָפּעסאַנעלע שיסערס...

זינט איך טראָג דעם רוקזאַק דערלויבט ער מיר אַרויסצוגיין פֿון דער ריי אויפֿצוקלויבן מציאות אין מיטן פֿעלד. אַ מאָל האָט ער מיר אַליין אָנגעוויזן מיטן פֿינגער אויף אַ מיסטקאַסטן. דאָס איז געווען אַ פּויערישער גרויסער מיסטקאַסטן פֿון אַ פֿינעף מעטער לאַנג און ברייט. מע קאָן זיך איבערהויפט נישט פֿאַרשטעלן וואָס פֿאַר אַ מציאות, ממש אוצרות, מ'קאָן געפֿינען אין אַזאַ פּויערישן מיסטקאַסטן: גאַנצע קאַרטאָפֿל, מייערן, בוריקעס, האַלב, דרייפֿערטעל און אין גאַנצן פֿאַרפֿוילטע, וואָס ליגן שוין וואָכן לאַנג, אפֿשר חדשים אַדורכגעוואַרעמט, כּמעט אָפּגעקאַכט פֿון דער צואה פֿון די בהמות און פֿערד. הכלל, גאַנצע גליקן -- נישט בלויז פֿאַר מיר אַליין, נאָר אויך פֿאַר בעניעקן און איטשען. מיר האָבן זיך דערקאַפט דאָס האַרץ און געקומען אַ ביסל צו זיך. אָבער גראַז האָב איך נישט געגעסן! איטשע האָט מיר געוואָרנט: "אַלץ, נאָר צוויי זאַכן נישט: גראַז און מענטשנפֿלייש, פֿון דעם זאַלסטו זיך היטן! פֿון גראַז באַקומסטו באַלד ס'לויפֿעניש און גייסט אַ גאַנג... ווידער מענטשנפֿלייש? נו, זאַל אונדז גאָט אָפּהיטן!"

"בלויז די מילץ פֿון געזונטע מענטשן, -- האָט זיך איינער פֿון אַ זייט אָפּגערופֿן. "טאָ גיי ווער דערוואָרגן, פֿרעס אויף אַ מילץ פֿון אַ דאָטש, זיי געהערן נאָך צו די געזונטע מענטשן," -- האָט אים איטשע אַ דערצאָרנטער צוריקגעענטפֿערט. אָבער איטשע האָט מיך נישט

געדארפֿט וואָרענען, כּיהאַב דאָס אַלץ אַליין געזען מיט מײַנע אײַגענע
אויגן. דאָך האָב איך זיך אײַנמאַל מער נישט געקענט אײַנהאַלטן,
אַזוי אויסגעהונגערט בין איך געווען, האָב איך אַרײַנגעכאַפט אין
מויל אַרײַן אַ הויפֿן נאָס גראָז.

די לעצטע צײַט האָבן מיר געמאַכט צו עטלעכע פּוּזעס אַ טאָג, נישט
צוליב אונדז, העפֿטלינגען, נאָר בעיקור ווייל די וואַכמענער האָבן
מער נישט געקענט גײן. בעת אײַנער אַזאַ פּוּזע בין איך געזעסן נישט
ווייט פֿון מײַן אונגאַרישן וועכטער און, ווי געוויינטלעך, זיך געלויזט.
אויך ער האָט דאָס זעלבע געטאָן. אַזוי אויך די אַנדערע וואַכמענער. -
אין אָנהײב זײער דיסקרעט, פּאַוואָליע אָבער ווען סײַהאַט זײ שוין
גוט געביסן האָבן זײ גענומען אַ בײַשפּיל פֿון אונדז. דער שטייגער איז
געווען, אַז ווי נאָר מע האָט זיך אַוועקגעזעצט, האָט מען
אַראָפּגעצויגן די קאַצעטישע בלוזע און זי גוט אויסגעשאַקלט. סײַאיז
אָבער לײכט צו זאָגן, ווייל נישט אַלע לײז לאָזן זיך אַזוי פשוט
אויסשאַקלען. מײַנסטע לײז קלאַמערן זיך סאַדיסטיש אײַן מיט
זײערע קלײנטשיקע פֿעסטע פּיסלעך, נישט בלויז אין דער בלוז אָדער
אין די הויזן, נאָר אַ סך ערגער, זײ קלאַמערן זיך אין דײַן לײב און
זײגן פֿון דיר אַרויס דאָס לעצטע ביסל בלוט און חיות וואָס דו
פֿאַרמאַגסט נאָך אין זיך. דאָס לײב ווערט אין גאַנצן רויט און
סײַווערט נאָך מער רויט ווען מען הײבט זיך אָן צו קראַצן; און קראַצן
מוז מען זיך, ווייל סײַבייסט, און מען קראַצט מיט אַזאַ סאַדיסטיש
פֿאַרגעניגן, מען נעמט פשוט נקמה אין דעם גרעסטן שונא, אויסער
די נאַציש, פֿאַרשטייט זיך. שפּעטער, ווען די נקמה-לוסט ווערט אַ
ביסל באַרויקט, טרעט מען ערשט דעמאַלט צו צום צווייטן טײל פֿון
דער פּראָגראַם, דהײנו, מײַהײבט אָן צו קנאַקן די לײז און זײ צו
פֿאַרטיליקן, אײַנס נאָכן אַנדערן.

צו ערשט לײגסטו אַרויף אַזאַ לויז (נישט לײזל, זאָג איך, נאָר לויז),
ווייל דאָס זענען געווען גרויסע אויסגעביקעוועטע לײז פֿון דײַן אײַגן
בלוט און פֿלייש. ווידער, וועגן וואָס פֿאַר אַ פֿלייש רעד איך דאָ? ווער
האַט נאָך בכלל דענצמאַל געהאַט אויף זיך פֿלייש? בלוט? אפֿשר נאָך
דאָס לעצטע ביסל, אָבער פֿלייש? נאָך אַ מאָל: דו לײגסט אַרויף אַזאַ
אויסגעביקעוועטע לויז אויפֿן נאָגל פֿון דײַן גראָבן פּינגער און אַזוי
ווייטער... ו.אַ.ו. הקיצור, דער גאַנצער טראַנספֿאַרט, מיט די
וואַכמענער צוזאַמען, איז געווען אַרײַנגעטאָן אין קנאַקן לײז. אַ

גרויסער בראָך איז שוין אָבער געווען צו די יעניקע, וואָס האָבן נישט געקנאַקט, נאָר האָבן זיך געלאָזט פֿרעסן לעבעדיקערהייט פֿון די לייז...

ווי כ'האָב ערשט געזאָגט, איז נישט ווייט פֿון מיר געזעסן מיין אונגאַרישער וואַכמאַן. מיר זענען איצט געווען פֿאַראייניקט אין איין ציל, אין נעמען נקמה אין אונדזערע געמיינזאַמען שונא, די לייז. זיין ביקס מיטן רוקזאַק זענען געלעגן אין אַ זייט. ער האָט געהאַט אויסגעטאַן דעם מונדיר און געמאַכט פֿאַלאַוואַניע גאַנץ דיסקרעט אויף זיין העמד.

"הער וואַכמאַן -- האָב איך מיך געחנפֿעט צו אים, וועלנדיק פֿטור ווערן פֿונעם רוקזאַק וואָס איך האָב קוים נאָך געקאַנט שלעפֿן -- דיזע לויזן האָבן זי פֿון מיר, דורך דיזען רוקזאַק וואָס איך טראָגע. דויטשן האָבען קיינע לויזע!" -- האָב איך מיט אַ זיכערקייט געזאָגט. דער וואַכמאַן האָט אָבער נישט געענטפֿערט. מיט אַ מאָל איז מיר אַריין אַ משוגעות אין קאַפּ און כ'האָב ריזיקירט מיט נאָך אַ לייכטזיניקער פֿלאַפלערײַ, וואָס האָט מיך שיעור נישט געקאַסט דאָס לעבן. "הער וואַכמאַן -- האָב איך געפֿרעגט -- זי זינד דאָך קיין עכטער דויטשע?"

ער האָט פֿלוצלינג אויף מיר אויפֿגעשטעלט צוויי רציחהשע אויגן, זיך אומגעקוקט צי קיינער פֿון זיינע קאַמעראַדן האָט דאָס נישט געהערט און מיט אַ מאַדזשאַרסקן אַקצענט געסטראַשעט: "האַלט די שנאָוצע, דו לויזיגער דרעקזאַק! נאָך איין וואָרט און איך ברינג דיך אום!" -- דערביי האָט ער געכאַפּט די ביקס און געצילט צו מיר. נאָך אַ מזל, וואָס די אַלאַרעם-סירענע פֿון אַ דערבייִק שעטל האָט זיך מיט אַ מאָל צעריטשעט.

ווי אַ שטורעם איז אַדורכגעפֿלויגן איבער אונדזערע קעפּ אַ גאַנצע עסקאַדרע אַליירטע עראָפּלאַנען און אַראָפּגעשיט אויפֿן שטעטל באַמבעס ווי באַבעלעך. מיר האָבן זיך אויסגעצויגן אויף דרײַערד, כאַטש קיינער פֿון אונדז, חוץ די דייטשן, האָט קיין מורא נישט געהאַט.

בלויז דער אַמעריקאַנער, דער פֿליער, האָט זיך נישט אויסגעצויגן. דערזעענדיק די עראָפּלאַנען האָט ער אין גאַנצן אויפֿגעלעבט, ווי

אויפֿגעשטאַנען תּחית-המתים. ער האָט זיך אויסגעצויגן נישט אויף דער'ערד, ווי מיר, נאָר אין דער הייד, צום הימל. ער איז מיט אַ מאָל צוריק געוואָרן אַזוי הויך, ווי דעמאָלט, ווען מיר האָבן אים געזען דאָס ערשטע מאָל. ער איז געשטאַנען אַ שטאַלצער, געפֿאַכעט אין די הימלען און געהאַלטן אין איין רופֿן:

”קאָם אָן דזשאַני! קאָם אָן! פֿאַק דעם! פֿאַק דעם!”

אַ שאַס פֿון אַ וואַכמאַן האָט אָפּגעהאַקט זיין רופֿן...

באַלד איז איבער אונדז אַדורקגעפֿלויגן אַ ”ספיטפֿייער” און אַדורכגעזיט דעם גאַנצן שטח, איבערלאָזנדיק צענדליקער טויטע און פֿאַרווונדיקטע, צווישן זיי עטלעכע וואַכמענער. זעט אויס, אַז ס'איז געווען אַ טעות, אַ פֿאַטאַלער טעות, ווייל באַלד איז דער זעלבער ”ספיטפֿייער” צוריקגעקומען און אַרומגעקרייזט עטלעכע מאָל איבער אונדזערע קעפּ, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט פֿאַרענטפֿערן, אַז נישט אונדז האָט ער געמיינט. די פֿאַרווונדיקטע העפֿטלינגען, אפֿילו די גאַנץ לייכטע פֿאַרווונדיקטע, האָט מען תּיכף דערשאָסן.

בעניעק, וואָס האָט געכאַפט אַ שפּליטער אין לינקן פֿוס אַרײַן, אויפֿן זעלבן פּלאַץ וווּ דער דימענטרינג האָט אים פֿרײַער געהאַט געשטאַכן, האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו בלוטיקן. איטשע האָט אים גלייך אַרומגעבאַנדאַזשירט דעם פֿוס מיט אַ שטיק קאַץ און אים אָנגעזאַגט: ”איך און יעקבֿ וועלן דיך פֿירן, אָבער למען-השם, זאָג נישט קיינעם, אַז ביסט פֿאַרווונדיקט.” און אַזוי איז טאַקע געווען, איטשע פֿון איין זײַט, און איך פֿון דער צווייטער זײַט, האָבן איצט געפֿירט בעניעקן. נאָך עטלעכע שעה גיין זענען מיר אָנגעקומען אויף אַ גרויסן פֿאַרלאָזטן פֿאַלוואַרק, וווּ מיר זענען איינגעשטאַנען גאַנצע צוועלף טעג אין אַ גרויסן שײַער מיט שטרוי. דאָס זענען געווען די ערגסטע טעג פֿון אונדזער לעבן, כּײַן פֿון די וואָס זענען נאָך געבליבן ביז דעמאָלט לעבן. און געבליבן זענען מיר זייער ווייניק. פֿון די פֿראַנצויזן -- אפֿשר נאָך אַ דריטל; פֿון די רוסי -- בלויז געציילטע. די מיינסטע געבליבענע זענען געווען די פּראַפֿעסיאָנעלע קאַצעטניקעס, ווי איטשע האָט דאָס אָנגערופֿן, געמיינט האָט ער אונדז, פּוילישע יידן, וואָס יעדער איינער האָט שוין געהאַט הינטער

זיך אַ רעקאָרד פֿון דרײַ יאָר לאַגערן מיט געטאָס און אַנדערע צרות...

"נישט אזוי שנעל קאָנען זיי אונדז פטור ווערן -- האָט זיך איטשע נאָך געוויצלט -- מיר, זענען פֿאַר זיי אַ האַרטע נוס, אַן עס-קשה-עורף, ווי עס שטייט געשריבן. ווי ס'זאָל נישט זײַן שלעכט, ווילן מיר לעבן, אַדורכלעבן, איבערלעבן, אַבי נאָך לעבן... אָט נעם, למשל, און טרעט אַרויף אויף אַ וואַרעם. גלייך איז ער טויט. טרעט אָבער אַרויף אויף אַ שלאַנג, צעטייל אים אויף צוויי, אויף דרײַ, די רעשט בלייבט לעבן. אָט דאָס זענען מיר! נישט קיין געוויינטלעכע ווערעם. מיר זענען ווי שלאַנגען, וואָס געדענקען אָבער תמיד, אַז אַ טייל פֿון אונדז האָט מען אָפּגעשניטן, געטויט. זעסט, יעקב, דאָ אויפֿן טויטנמאַרש -- איטשע האָט ס'ערשטע מאָל אָנגערופֿן דעם מאַרש 'טויטנמאַרש' -- קענסטו ערשט באמת זען ווער מיר זענען! איך וואָלט אַצינדער די גאַנצע וועלט מענטשן דאָ אַהערגעשלעפט בײַ די אויערן, זיי זאָלן זען מיט זייערע אייגענע אויגן ווער מיר זענען. אפֿילו דער קאָמענדאַנט האָט פֿאַר אונדז דאָ באַקומען דרײַ-אַרץ. האָסט דאָך אַליין געהערט ווי ער האָט געשריגן אויף אַלע צו נעמען אַ בײַשפּיל פֿון אונדז, פּוילישע יידן..."

"ניין, ניין -- האָט איטשע נישט נאָכגעלאָזט -- מיר זענען נישט קיין דעליקאַטע פֿראַנצויזן, קיין פּוילישע לײַכטזיניקע באַהאַטערעס, קיין רוסישע ריזיקאַנטן, ניין! דאָס זענען מיר נישט! מיר זענען פּוילישע יידן! די לעצטע פּוילישע יידן וואָס זענען נאָך איבערגעבליבן אויף דער וועלט? און אויב דו ווייסט נישט וואָס דאָס הייסט, טאָ וועל איך דיר זאָגן: דאָס הייסט טויזנט יאָר געברענטע צרות מיט אַזאַ סוף..."

שוין דעם פֿערטן טאָג ווי מיר ליגן אָנגעפּאַקט איינעם אויפֿן אַנדערן אין דער גרויסער סטאָדאָלע, קעפּ צו פֿיס און פֿיס צו קעפּ, נישט וויסנדיק וועלכע ס'זענען דײַנע אייגענע פֿיס אָדער אפֿילו דײַן אייגענער קאָפּ! האָסטו געשטופּט אַזאַ איינעם ער זאָל זײַנע פֿיס אַוועקנעמען פֿון דײַן קאָפּ, האָט ער מער נישט רעאַגירט. ער איז במשך פֿון דער נאַכט אויסגעגאַנגען. און אזוי ביסטו געלעגן מיט טויטע אונד האַלב-טויטע אַרום זיך. אין דער פֿרי, ווען כ'האַב אויפֿגעמאַכט די אויגן האָב איך זיך צו ערשט גוט באַטאַפּט, צו זען צי איך לעב נאָך. באַלד האָב איך אָנגעהויבן רופֿן: "בעניעק!"

איטשע! געוואלט זיין זיכער, אז זיי לעבן נאך אויך. זעט אויס, אז דער מחבר פון "מודה אני", וואס א ייד זאגט יעדן טאג אין דער פרי, ווי נאך ער מאכט אויף די אויגן, האט געמוזט מיטמאכן עפעס ענלעכס, ווי מיר דא. דער הונגער האט אבער אזוי געפייניקט, אז דו האסט אליין נישט געוויסט, צי דאנקען גאט, וואס ער האט דיר צוריקגעגעבן די נשמה "בחמלה רבא", מיט זיין בארמהארציקייט, אדער בעטן גאט, ער זאל גאר פארגעסן דיר צוריקצוגעבן די נשמה. און ווען ס'איז געקומען די צייט צו באקומען דאס ביסל קאווע, האט זיך ערשט אנגעהויבן דאס ריכטיקע גיהנום. אויב ס'איז באמת דא א גיהנום אויף יענער וועלט, איז עס זיכער א געלעכטער, אקעגן דעם וואס דא אין דער סטאדאלע איז פארגעקומען. אלץ האט מיט א מאל אנגעהויבן צו לויפן טרעטנדיק איינער אויפן אנדערן, כדי צו זיין דער ערשטער נאכן ביסל קאווע. ערשטנס, איז קיין מאל נישט געווען גענוג און ס'האט תמיד אויסגעפעלט. און אויב ס'איז יא געווען, האבן די קאפאס להכעיס אויסגעגאסן די קאווע אויף דר'ערד. דעמאלט האבן זיך אלע מיט א מאל א ווארף געטאן אויף דער ערד כדי אויסצולעקן מיט די צינגער, איידער די קאווע איינגעזאפט אין דער ערד. די שוואכערע זענען פשוט צעטראטן געווארן דורך די ווייניקער שוואכע ביז מע האט זיי צוגעשלעפט צו דער קופע טויטע.

צווייטנס, האבן מיר דאך גארנישט באקומען במשך די גאנצע צוועלף טעג, ווי בלויז דאס ביסל שווארץ וואסער איין מאל א טאג און אויך דאס נישט רעגולער.

צו מארגנס, ווען דער הונגער האט נאך מער געפייניקט די מענטשן, האט זיך אנגעהויבן א קאניבאליזם. מ'האט פשוט אנגעהויבן צו עסן איינער דעם אנדערן: אויפגעריסן דעם בויך פון א טויטן צי אפילו פון נאך א לעבעדיקן, ארויסגענומען די מילץ, צי די לעבער און זי אויפגעגעסן. אזא איינער האט זיך שוין מער נישט געקאנט באהערשן פון זיינע חיישע אינסטינקטן, דאס איינציקע וואס איז אין אים נאך געבליבן לעבן, ווייל אל דאס רעשט איז שוין ביי אים געווען טויט, אפגעשטארבן. דאס איז געווען א נייער טיפ מענטש, א "האמא נאוויס", וואס איז דא, אין דער סטאדאלע געבוירן געווארן אין משך פון געציילטע טעג. נישט מער קיין געוויינטלעכער מוזלמאן, ווי מע האט גערופן אין לאגער אן אויסגעהונגערטן סקעלעט, גאנץ עפעס אנדערש -- א מענטשן-פרעסער. נישט איין מאל האט אזא "קרובן"

רעוואָלטירט, אָנגעהויבן צו שרייען, אַז מע זאָל אים נישט צערייסן. וואָס הייסט? כילעב דאָך נאָך!!! דעמאָלט פֿלעגט זיך דער מענטשן-פֿרעסער צוריקציען, ווי קיין מאָל גאַרנישט, און זוכן אָן אַנדער קרבן. איצט, האָבנדיק שוין מער דערפֿאַרונג האָט ער דעם נייעם קרבן צו ערשט גוט באַטאַפט, אים אַראָפּגעצויגן די שיד, אויב ער האָט זיי נאָך געהאַט, דערנאָך דאָס וועסטל, די הויזן און ערשט דעמאָלט, אַז יענער האָט מער נישט רעאַגירט, האָט ער זיך גענומען צו זיין גוף: צו ערשט אָנגעהויבן צו בייסן די האַנט, אָבער אַזאָ אויסגעצערטער, פֿאַרטריקנטע האַנט איז נישט לייכט געווען איינצובייסן, האָט ער אים צום סוף אויפֿגעריסן דעם בויך... מיט עטלעכע שעה שפעטער איז אָבער אַזאָ איינער באַלד אויך אויסגעגאַנגען, ווייל די מענטשן האָבן געטראָגן אין זיך פֿלערליי קרענק.

איטשע האָט אונדז ווידער געוואָרנט: שטרוי זאָלט איר פֿרעסן! אָבער בשום-אויפֿן נישט קיין מענטשנפֿלייש!!! אָבער גיי און פֿרעס שטרוי! לייז האָב איך שוין געזען ווי איינער האָט אַריינגעלעגט אין מויל אַריין, אָבער שטרוי? און נישט איין מאָל, ווען כִּיהאַב זיך צוגעקוקט ווי מען פֿאַסמאַקעוועט זיך מיט אַזאָ פֿריש לעבערל אַדער מילצעלע, האָב איך אויך באַקומען אַ שרעקלעכן אַפעטיט, כאָטש בלויז אַריינצובייסן זיך אין אַזאָ מין לעבעדיק שטיק פֿלייש. כִּיהאַב אַ כאַפּ געטאָן אַ בליק אויף בעניעקן און געזען ווי אויך ער באַלעקט זיך צוקוקנדיק זיך צו דער עבֿודה, ווי צוויי קאַניבאַלן האָבן זיך נאָר וואָס גענומען צו אַזאָ פֿרישן קרבן. "הלוואי וואָלט די גאַנצע סטאַדאַלע פֿאַרברענט געוואָרן מיט אונדז צוזאַמען איידער דאָס מיטצומאַכן, " האָט איטשע ווי צו זיך גערעדט.

"אוי, קינדער -- האָט ער געקלאָגט מיט אַ ווייטיק -- אוי, וואָס מיר האָבן דערלעבט, צו וואָס מיר זענען דערגאַנגען! צדיקים זענען דאָך געווען די אַלע וואָס זענען באַלד פֿון אָנהייב, נאָך אין 42, אומגעקומען און דאָס אַלץ נישט געדאַרפֿט מיטמאַכן. ניין! דאָס וואָס זיי האָבן מיט אונדז געמאַכט, נאָך דעם צו וואָס זיי האָבן אונדז צוגעברענגט, איז שוין מער נישט קיין מציאה דאָס איבערצולעבן. אפֿילו צו זען זייער מפּלה, האָט אויך מער קיין זינען נישט. נקמה? וואָס פֿאַר אַ נקמה קאָן נאָך דאָ בכלל זיין? איך שטעל מיר מער נישט פֿאַר קיין לעבן נאָך דעם אַלעם. כּוועל נישט קענען

מער לעבן און כ'וויל נישט לעבן, כ'זאָל אפֿילו ווערן באַפֿרייט! און פֿון וואָס, מישטיינס געזאָגט, קאָן מען שוין דאָ זיין באַפֿרייט?... איר זענט נאָך יונג, און אויב איר וועט לעבן, וועט איר לעבן! כ'בין אָבער אייך נישט מקנא, ס'וועט אייך נישט זיין וואָס מקנא צו זיין... די דייטשן האָבן אונדז באַזיגט! ערשט דאָ, אין דער סטאָדאָלע, האָבן זיי אונדז באַזיגט און נאָך ווי!!! אָבער נישט מיד, ניין! ניין! נישט קיין מענטשנפֿלייש! איד וועל קיין מענטשנפֿלייש נישט פֿרעסן!!!

צו מאַרגנס איז איטשע פֿאַרשווינדן געוואָרן. ער איז אַרויס פֿון דער סטאָדאָלע און האָט זיך געבעטן ביים וואַכמאַן אין דרויסן, ער זאָל אים דערשיסן. אָבער דער וואַכמאַן האָט נישט געהאַט קיין חשק אים צו טאָן אַזאַ טובֿה. "דו שוויינעהונט! וואָס מאַכסט דו היר? -- האָט ער אויף איטשען געשריגן -- זאָפֿאַרט אָוף דיין פֿלאַך!" און אים אַ דזשיוכע געגעבן מיט דער קאָלבע פֿון דער ביקס. איטשע האָט זיך אָנגעהויבן בעטן, ער זאָל אים כאַטש געבן פֿייער, אַ זאָפֿלקע. האָט אים דער וואַכמאַן ווידער אַ זעץ געגעבן מיט דער קאָלבע איבערן קאָפּ. האָט איטשע באַניצט זיין לעצטע געווער -- מיטן לעצטן ביסל שפּייעכץ, וואָס ער האָט נאָך פֿאַרמאָגט, געגעבן דעם וואַכמאַן אַ שפּי גלייך אין פּרצוף אַרײַן. באַלד זענען צוגעלאָפֿן נאָך צוויי וואַכמענער און מיט רציחה זיך געגעבן אַ וואָרף אויף איטשען. "דויטשע שוויינע! מערדערס! שיסט מיד! שיסט מיד!" -- האָט איטשע אָנגעהויבן שרייען. אויף להכעיס האָבן זיי אים נישט געוואָלט דערשיסן, נאָר אים מערדעריש צעקײלט און אים צוריק אַרײַנגעוואָרפֿן אין דער סטאָדאָלע אַרײַן. איטשע איז געבליבן ליגן אין חלשות ביים אַרײַנגאַנג.

בעניעק און איד האָבן פרובירט אים צוצושלעפֿן אויף אונדזער פֿלאַך, אָבער מיר זענען געווען צו שוואַך. דער קאַפּאַ האָט דאָס דערזען און אונדז אַוועקגעטריבן. ער האָט באַפֿוילן אַנדערע צוויי צוצושלעפֿן איטשען צו דער קופּע טויטע.

"הער קאַפּאַ, ער לעבט דאָך נאָך!" האָט זיך בעניעק אָנגערופֿן. אָבער דער קאַפּאַ איז אים פֿאַרפֿאַרן מיטן שטעקן איבערן קאָפּ און געשריגן: "האַלט די שנאָוצע, דו קליינער דרעקזאַק! ווען איד זאָגע טאָט, דאָן איז ער טאָט!"

מיר זענען געבליבן ליגן ביי איטשען אַ גאַנצע נאַכט און געווישט דאָס בלוט, וואָס איז אים גערונען פֿון קאַפּ, פֿון דער נאַז, פֿון מויל. אין דער פֿרי איז שוין איטשע געלעגן מיט אַפֿענע אויגן און מער נישט געאַטעמט. כ׳האַב אַרויפֿגעלייגט מײַן האַנט אויף זײַן פֿנים און אים פֿאַרשלאָסן די אויגן אויף אייביק. מײַנע ליפֿן האָבן געשעפּשעט: ״יִתְגַדֵּל וּיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא...״

פֿינפֿטער טייל

נאָך עטלעכע טעג זענען מיר אַזוי געלעגן און געפֿילט ווי די לעצטע פֿוחות פֿאַרלאָזן אונדז. די נשמה גליטשט זיך פֿאַוואָליע אַרויס פֿון דעם בידנעם גוף און וואָס ערגער -- אַדער אפֿשר גאָר בעסער -- אַז די פֿאַנטאַזיעס זענען מיט אַ מאָל פֿאַרשוונדן. נישט מער געחלומט, נישט פֿאַנטאַזירט וועגן אַ שטיקל ברויט, אַ זופּ, אַ ביסל פֿרייהייט. דאָס אַלץ איז איצט געוואָרן אַזוי ווייט. אין אָנהייב האָט מען נאָך מורא געהאַט צו ווערן אַ פֿאַלנער מוזלמאַן, אַדער אַ מענטשן-פֿרעסער. מיט אַ מאָל איז אַלץ געוואָרן אַלץ איינס. אַלע מוראס אויף דער וועלט, דער אייביקער פֿחד פֿון אַ קאַצעטניק איז ווי דורך אַ פֿישוף מיט אַ מאָל פֿאַרשוונדן, ס׳האַט זיך אויסגעדאַכט, אַז ס׳איז דיר גראָד גוט: דער גוף דאַרף שוין איצט גאַרנישט מער. ער ליגט זיך אַזוי רויק אויפֿן שטרוי און די נשמה פֿליט זיך אַרום אין דער סטאַדאַלע אין דער הייד, אונטערן באַלקן, און קוקט זיך גלייכגילטיק אַראָפּ צו דיר, אויפֿן פֿגר... און אפֿשר בין איך שוין טויט? -- האָט זיך מיר געמישט ערגעץ אין קאַפּ. עס איז בכלל נישט אַזוי שלעכט! און אפֿשר עסט מען שוין מײַן לעבער? איך האָב פֿרובירט זיך אַנצוטאַפֿן בײַם בויך, אָבער כ׳האַב בשום-אויפֿן נישט געקענט. אויך דאָס איז מיר מער נישט געווען קיין גרויסער חילוק.

וואָס גיסט זיך מיט אַ מאָל עפעס צו מיר אין מויל אַרײַן? און ווער האַלט מיך אין אײַן פֿאַטשן אין פֿנים אַרײַן? יאָ, דאָס איז בעניעק, ער פֿאַטשט מיך אַזוי שטאַרק. צי איז ער אַראָפּ פֿון זינען? ״יעקבֿ! יעקבֿ!״ -- הער איך אים רופֿן, ווי פֿון דער ווייטנס, און ער גיסט מיר אַ ביטער וואָסער אין מויל אַרײַן.

״וואָס איז, בעניעק, וואָס איז געשען?״ -- פֿרעג איך אים.

"אוי, יעקב, יענקעלע, דו לעבסט! כ'האָב געמיינט, אַז דו ביסט שוין אויך אַ פֿאַרטיקער."

"ניין, בעניעקל, כ'בין נאָך נישט קיין פֿאַרטיקער! זעסט דאָך, אַז כ'לעב! כ'האָב נאָר פרובירט צו כאַפֿן אַ קוק, ווי אַזוי ס'זעט דאָרטן אויס, אויף יענער וועלט, אפֿשר ווען דו וואָלטאָסט מיך נישט צוריקגערופֿן פֿון מיטן וועג, נישט געפֿליאַסקעט אין דער מאָרדע אַרײַן, אַז די נשמה איז מיר שיעור נישט אויסגעגאַנגען, און נישט אַרײַנגעגאַסן אין מיר דײַן לעצטע ביסל קאַווע, טאָ ווער ווייסט, צי כ'וואָלט שוין אַצינד נישט געווען דאָרט, אויף יענער וועלט."

"ע-ע-ע, נאַרישקייטן! יענע וועלט, -- דו גלייבסט נאָך אין אַזעלכע באַבע-מעשיות?" -- האָט בעניעק פֿון מיר געחוזקט, ווי אַן אַלטער געניטער אַפיקורס: "אַט האָסטו די קופּע פֿאַרשטונקענע טויטע. זע וואָס פֿאַר אַ יענע-וועלט ס'איז דאָ!"

"כ'ווייז נישט, בעניעק, אָבער ס'איז נישט אַזוי שרעקלעך דאָרטן ווי מען מיינט. אַצינד איז מיר אַ סך שרעקלעכער: כ'בין שוין ווידער הונגעריק!"

"אויב אַזוי, יענקעלע," האָט בעניעק אָנגעהויבן מיך צו פֿאַרוויילן, ציטערנדיק אַז כ'זאָל חלילה ווידער נישט פרובירן צו מאַכן אַ שפּאַציר אַהין, אויף יענער וועלט, "אויב אַזוי: טאָ אפֿשר האָסטו אַן אַפעטיט אויף אַ פֿריש לעבערל? אַדער אַ מילצעלע? און אפֿשר גאָר אַ פּופיקל? אָבער לידער נישט קיין געבראָטנס, נאָר אַ רוי פּופיקל פֿון אַ מענטשעלע, אַ קאַצעטניקל. וואָס האָסטו ליבער, מײַן טײַער יענקעלע? אַ פֿראַנצײזיש פּופיקל, צי אַ ייִדיש פּופיקל, און אפֿשר גאָר אַ רוסיש לעבערל? אַט ליגט דאָ בײַ דײַנע פֿיס אַזאַ פּײַגערל שוין דעם צווייטן טאָג, נאָך גענוג פֿריש, ס'איז אָבער שווער צו דערקענען, וואָס ער איז, זײַ האָבן אַלע דעם זעלבן פּרצוף... "פּלוצלינג אַ געפֿײַפֿעריי: "אופֿשטיין. אופֿשטיין! ראָוס צום אַפעל! שנעל! שנעל! צום אַפעל!"

יעקב, דו הערסט? עס הייבט אַלץ אָן צוריק צו פֿונקציאָנירן, צוריק נאָרמאַל צו ווערן. זעסט, מען יאָגט שוין אונדז ווידער צום אַפעל, ווי אַין יענע גוטע צײַטן..."

די וואכמענער זענען אריין אין דער פֿארשטונקענער סטאָדאָלע מיט טיכלעך פֿארבונדענע אויף די פנימער, טייל האָבן געטראָגן גאַזמאַסקעס און האָבן אונדז גיִיאָגט אַרויס צום אַפעל. אָבער זייער ווייניק האָבן זיך נאָך אויפֿגעהויבן. די גרעסטע טייל איז געבליבן ליגן נישט קענענדיק זיך רירן פֿון אָרט. די וואַכמענער האָבן זיי צוגעשאָסן.

דאָס צווייטע מאָל זינט מיר גייען אין טויטנמאַרש האָבן מיר באַקומען אַ זופ און גראָד אַן אמתע באַנע-זופ. דאָס האָט פשוט מחיה-מתים געווען און אַריינגעגעבן אַ שטיק לעבן (זינט דעמאָלט איז נישטאָ פֿאַר מיר עפעס בעסערס, ווי אַ באַנע-זופ, אָדער אַ באַבעלע-זופ, ווי מע האָט עס אַ מאָל גערופֿן אין דער היים. מעג איך היינט צו טאָג עסן די בעסטע מאכלים וואָס זענען פֿאַראַן אָף דער וועלט, קיין מאָל אָבער וועל איך נישט עסן מיט אַזאַ הנאה און תאוה, ווי איך עס אַ באַבעלע-זופ. גענוי ווי איך וואָלט היינט אַוועקגעגעבן, כּווייס נישט וואָס, פֿאַר אַ ביסל זיסע סופ, וואָס מיר האָבן אַ מאָל באַקומען אויפֿן "ווערק צע" אין סקאַרזשיסק, נאָר גיי ווייס, ווי אַזוי מ'שטעלט צוזאַמען אַזאַ יקום-פורקן-זופ. (1)

דער לאַגער קאָמענדאַנט האָט זיך צוריק באַוויזן אויף זיין מאָטאַציקל און אונדז געהאַלטן אין איין ציילן, גענוי ווי אַ פּאַסטעכל אין אַ מעשה-ביכל, פֿאַר קינדער, וואָס ציילט זיינע שעפֿעלעך נאָך אַ גרויסער מגיפֿה. דאָס מאָל אָבער האָט ער קיינעם מער נישט געסטראַשעט. מיר זיינען שוין געווען אויסגעסטראַשעט... ער האָט גוט געוויסט, אַז אַ זופ, אַ פּייקע ברויט קאָן העלפֿן, אָבער סטראַשען?

איצט האָט זיך דער גאַנצער האַריזאָנט געענדערט, זינט דעם אָנהייב פֿון טויטנמאַרש. נישט נאָר די נאַטור איז געוואָרן אַן אַנדערע, נאָר בעיקר די העפֿטלינגען. אַצינד האָט מען בשום-אופֿן מער נישט געקענט דערקענען ווער ס'איז ווער. אַלע האָבן געהאַט דאָס זעלבע פֿאַרטריקנט סקעלעטיש פנים מיט צוויי גרויסע לעכער אונטערן שטערן, ווי ס'האָבן אַרויסגעגלאַצט צוויי גרויסע פֿאַריתומטע אויגן. אויך די וואַכמענער זענען מער נישט געווען די זעלבע. מייַן אונגאַרישן וואַכמאַן האָב איך מער נישט געזען. לעבן מיר איז איצט אויסגעוואַקסן אַ פֿריש געבאַקענער בלאַנדער וואַכמאַן פֿון אַ יאָר

זעכצן-זיבעצן, מיט אַ קינדעריש-איבערגעשראָקן פנים. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט מער מורא פֿאַר אונדז ווי מיר פֿאַר אים. די גאַנצע צייט האָט ער נערוועז געהאַלטן די ביקס גרייט צום שיסן. דער וועג איז געווען באַלייגט מיט סאָלדאַטן, אַלטע לייט, פֿרויען און קינדער, טאַנקען, פּאַנצער-וואָגנס און סתם אויטאָס, אויך פּויערישע פֿורן איינגעשפּאַנט אין פֿערד און אין מענטשן. אַלץ איז געלאָפֿן אין אַ בהלה, ווי פֿאַרסמטע מייז פֿון אַ שריפֿה.

אין דעם גאַנצן תּוהו-וּבוהו זענען אויף די קרייצוועגן געשטאַנען פֿעלד-פּאָליציי און געוויזן דעם וועג. דעם וועג צום מערבֿ.

הייזער זענען געשטאַנען פֿאַרלאָזטע. אין מיטן דערין, ממש אין מיטן עסן, אַלץ שטיין געלאָזט, זיך אויפֿגעהויבן און געמאַכט אַ ויבֿרת. אַלץ שטייט נאָך אויף די טישן, די טירן זענען צעפּראַלט, דאָס ליכט ברענט נאָך, נישט באַוויזן אפֿילו אויסצולעשן. אוי, ווי קאָן מען זיך אַריינכאַפֿן אין אַזאַ הויז, אין אַזאַ מלכות, זיך דאָס האַרץ צו דערכאַפֿן! אָבער דער יונגער בלאַנדער וואַכמאַן שטייט גרייט ווי דער מלאך-המוות און קאָן נאָך אין יעדן אויגנבליק אַ שאַס געבן, אפֿילו נישט-ווילנדיק. ער איז נאָך געפֿערלעכער ווי אַ פּראָפּעסיאָנעלער שיסער, וואָס שיסט אויסגערעכנט, ווען און ווי ער וויל. דאָס איז זיכער זיין ערשט שטיקל אַרבעט אין דער מלחמה, האָב איך מיר געטראַכט און מען מוז זייער אויפֿפּאַסן אויף אַזאַ נישט געניטן ראַצער(2), נישט מאַכן חלילה קיין איבעריקע באַוועגונג. און אפֿשר, ווען די נאַכט וועט צופֿאַלן, ס'וועט ווערן פֿינסטער, וועט זיך מאַכן אַ געלעגנהייט? אָבער ווען ס'איז געוואָרן פֿינסטער, גייען מיר גאָר אין מיטן פֿעלד.

מיט אַ מאָל, אַ צעטומלעניש, מיר געפֿינען זיך אין אַ גרויסן הויף מיט בהמות, פֿערד, חזירים. די לופֿט איז פֿול מיט ריחות פֿון לעבן, ריחות פֿון מיסט, ליינע, גנויפֿקע, עס שמעקט אַוועק! אסור מיר, צי אין גן-עדן שמעקט בעסער. אָט שטיי איך פּלוצלינג, כּווייס אַליין נישט ווי אַזוי, פֿאַר אַ גרויסער חזירים-קאַרעטע מיט וואַרעמע צעהאַקטע קאַרטאָפֿל. די פּאַרע שלאָגט מיר אין פנים אַריין און כּווער פֿאַרשיקערט פֿונעם ריח-ניחוח. איך טראַכט נישט קיין סך און גיב מיך אַ וואָרף אויף דער קאַרעטע מיט מײַן גאַנצע לייב-און-לעבן און שטופּ אין זיך אַריין פֿולע הויפֿנס מיט וואַרעמע קאַרטאָפֿל. אין

אָנהייב קוקן פֿאַרווּנדערט די אָנגעפֿרעסענע חזירים אויף דעם אויסגעהונגערטן גאַסט מיט זייערע כיטרע חזירישע אייגעלעך. באַלד אָבער צעריטשען זיי זיך אויף אַלע קולות, אַזוי חזיריש, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט, אַז ס'וועט פֿאַר זיי גאַרנישט מער איבערבלייבן.

אַצינד ערשט פֿאַרשטיי איך, האָב איך זיך געטראַכט, פֿאַר וואָס די תורה האָט אַזוי שטרענג פֿאַרבאָטן צו עסן חזיר. ס'איז אַוודאי דערפֿאַר, פֿדי חלילה אַליין נישט צו ווערן קיין חזיר. אַזעלכע אָנגעפֿרעסענע חזירים! וויפֿל זיי האָבן, איז פֿאַר זיי ווייניק! וואָס גייט זיי אָן אַ מלחמה, אַ הונגער אויף דער וועלט, דער עיקר, אַז זיי האָבן חזיריש צו פֿרעסן. אַזוי אַז אַ חזיר בלייבט אַ חזיר...

אַ זעץ איבערן קאַפּ פֿון אַ פּויערישער ווידלע האַקט אָפּ מיינע חזירישע פֿילאָסאָפֿיעס און כ'ווער צוריק ניכטער. איצט יאָג איך זיך מיט פֿרישע כוחות נאָכן טראַנספֿאַרט, וואָס האָט זיך שוין געהאַט דערווייטערט פֿון מיר.

די צרה איז אָבער געווען, אַז נאָך אַזאַ מין אויסערגעוויינטלעכן חזירישן אַוונטברויט ווערט מיר מיט אַ מאָל דער בויך אויפֿגעשוואָלן ווי אַ פּאַס און ס'כאַפט מיך אָן געפֿערלעכע ווייטיקן. "אַ סימן, אַז דער גוף לעבט נאָך," טרייסט מיך בעניעק. "מוחל טובֿות!" שריי איך פֿאַרצווייפֿלט. "איך קאָן אָבער מער נישט גיין!" בעניעק כאַפט מיך אָן, כ'זאָל נישט אומפֿאַלן און מוסערט מיך:

"דו מוזסט גיין! איצט מוזסטו גיין!"

איך האַלט זיך אין איין קאָרטשען פֿון די ווייטיקן, אַז כ'קאָן אַזש דעם אָטעם נישט כאַפֿן און לאָז זיך אַראָפּ אויף דער ערד, מיטשלעפּנדיק מיט זיך בעניעקן. ער איז גערעכט, בעניעק. איך מוז גיין! איך מוז גיין! אַצינד מוז איך לעבן! -- שרייט עפעס אַ פּל אין מיר: איצט, ווען די לופֿט רעדט ווערטער, אַט-אַט איז נאָך אַלעמען, נאָך דער מלחמה! מייַן בויך ווערט מיר אָבער צעזעצט פֿון ווייטיק און איך קאָרטשע זיך נאָך מער צוזאַמען אויף דער פֿייכטער ערד.

"יעקבֿ, יענקעלע -- בעט זיך בעניעק -- שטיי אויף! מ'וועט דיך נאָך דערשיסן!" -- און ער ברעכט אויס אין אַ געוויין.

דאָס איז בעניעק, מיין לאַגער-חבֿר, ער קאָן נאָך וויינען, שוין לאַנג
אַזוינס נישט געזען. אין קאַצעט וויינען? לאַכן, דאָס יאָ, אָבער
וויינען? בעניעק האַלט אין ציען מיך ביי דער האַנט, אָבער אומזיסט.

״גיי אַוועק! -- שריי איך צו אים -- גיי, לאַז מיך ליגן! אפֿשר וועט
מען מיך נישט באַמערקן, עס איז דאָך פֿינסטער.״ ער אָבער וויל מיך
בשום-אופֿן נישט איבערלאַזן. ער פרובירט מיט די לעצטע כוחות
מיך אויפֿצוהייבן, אָבער ער איז צו שוואַך. פלוצלינג פֿיל איך, ווי
עמעצער נעמט מיך אָן פֿון דער צווריטער זייט און שטעלט מיך אויף
די פֿיס. ביידע שלעפֿן מיך אַצינד, בעניעק פֿון איין זייט און דער
פֿרעמדער פֿון דער צווייטער זייט. מיר גייען, און אפֿשר זענען מיר
גאָר געפֿלויגן, באַרג-אַרויף און באַרג-אַראָפּ און ווידער באַרג-אַרויף.
אַרום איז חושך מצרִים. איך הער נאָר דאָס שווערע סאַפען פֿון מיינע
צוויי רעטערס.

בנאמנות, ס׳איז זיי נישטאָ וואָס מקנא צו זיין, נישט בלויז וואָס זיי
מוזן שלעפֿן די אייגענע קראַנקע קאַצעטישע פֿיס, שלעפֿן זיי נאָך
איצט מיט זיך אַזאָ פֿגר ווי מיך. אָבער ווער איז דער פֿרעמדער? אַ
מלאַך אפֿשר? ווי אַזוי קומען דאָ אַהער מלאכים. אַז אסור, צי
טייולאָנים וואַלטן זיך דערוועגן דאָ אַהער צו קומען! אַזוי ווי זיי
פֿירן מיך ווי אַ חתן אונטער דער חופּה, רייב איך מיר דערוויילע דעם
אויפֿגעשוואַלענעם בויך און נאָך אַ לענגערער צייט ווערט מיר בעסער.
דער בויך ווערט מיר צוריק איינגעשרומפֿן, ווי ביי אַ נאַרמאַלן
אויסגעהונגערטן קאַצעטניק. איך ווייס נאָך אַלץ נישט ווער דער
פֿרעמדער איז, -- אַ ייד, אַ פֿראַנצויז, צי אַ רוס? אָבער וואָס איז דען
דער חילוק? אַ קאַצעטניק איז ער זיכער! די זעלבע נאַכט האָט מען
גערוט עטלעכע שעה אויף אַ זייטיק וועגל. אין מיטן שלאָף, -- אַ
גוואַלד, אַ געשרייעריי -- וואָס האָט פֿאַסירט? יאָ, דער זעלבער גוטער
מלאַך מיינער, וואָס האָט מיר אָפּגעראַטעוועט סילעבן, האָט זיך
געלייגט צו נאָענט צום וועג, אַ טאַנק איז אַדורכגעפֿאַרן און אים
אָפּגעשניטן ביידע פֿיס. אַ שאָס פֿונעם וואַכמאַן האָט אים
אויסגעלייזט פֿון זיינע ליידן.

צו מאַרגנס פֿרי, דעם 8טן מיי 1945, ווען מיר האָבן אויפֿגעמאַכט די
אויגן, האָבן מיר געזען, אַז מיר געפֿינען זיך הינטער אַ שטעטל צווישן
געדיכטע באַוועלדערטע גרינע בערג.

"אָד, ווי הערליך עס איסט היר!" -- האָט איינער פֿון די עס-עס-
וואַכמענער ראַמאַנטיש אויסגערופֿן.

"נו יאָ, וויר זינד אין סודעטן-דייטשלאַנד," -- האָט אַ צווייטער, אַן
אויפֿגעלייגטער, געענטפֿערט.

באַלד האָבן זיך באַוויזן צוויי ציווילע עלטערע מענער און ענערגיש
פֿאַרהאַנדלט מיטן אונטערשאַרפֿירער. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז
איינער פֿון זיי איז דער בירגער-מייסטער פֿון שטעטל. ער וויל אונדז,
די מאַדנע באַשעפֿענישן, בשום-אופֿן נישט האָבן ביי זיך ווי געסט. ער
פֿאַרלאַנגט, אַז מיר זאָלן וואָס גיכער פֿאַרלאַזן דאָס אָרט און גיין
ווייטער. ס'האָט אויסגעזען ווי ער ציטערט אין גאַנצן פֿאַר אַזעלכע
נישט-געוויינטלעכע, אומגעבעטענע געסט. דאָס ערשטע מאָל וואָס
מע האָט גאָר פֿאַר אונדז מורא! די אַלייירטע אַרמייען קענען אין יעדן
אויגנבליק אַנקומען און מיר זענען פֿאַר זיי באַשטימט נישט קיין
גוטע עדות... לאַנג האָט מען פֿאַרהאַנדלט און אַפֿגעמאַכט, אַז מיר
בלייבן נאָר עטלעכע שעה ביז צו אַ נייעם באַפֿעל.

דערוויילע האָבן מיר אָנגעהויבן פֿעסט זיך צו באַזעצן אויפֿן פֿייכטן
פֿרימאַרגנדיקן גראָז, באַדעקט מיט בליענדיקע מייאָווע בלומען. די
זון האָט זיך פֿאַמעלעך אויפֿגעהויבן פֿון הינטער די באַוועלדערטע
בערג און האָט אונדז באַגריסט מיט אַ זוניקן גוטמאַרגן, ווי זי וואַלט
אונדז געוואַלט אַנזאָגן אַ גוטע בשורה, וואָס פֿאַר אַ גרויסער טאָג עס
דערוואַרט אונדז היינט... מיר האָבן אָבער די רמזים פֿון דער זון
נישט פֿאַרשטאַנען; פֿאַרקערט, מיר האָבן גאָר פֿאַר איר געציטערט.
מיר האָבן שוין גענוג געהאַט דערפֿאַרונג און געוויסט, אַז נישט תמיד
ווען די זון שיינט, איז שוין אויף דער וועלט... ביי די גרעסטע
אַקציעס, סעלעקציעס, עקזעקוציעס, פֿלעגט זיך די זון תמיד
באַווייזן, און ווי אויף צו להכעיס שיינען ווי קיין מאָל גאַרנישט.
אַנשטאַט זיך צו באַהאַלטן, צו באַגראָבן ס'פֿנים פֿאַר חרפה, פֿאַר
בושה, אונטערצוגיין לעולם-ועד, אויף אייביק. מיר האָבן שוין פֿון
לאַנג געוויסט, אַז די זון שיינט מער נישט פֿאַר אונדז. זי שיינט פֿאַר
אונדזער גרעסטן שונא. די זון איז געוואָרן אַ נאַציחע! נישט איין
מאָל, ווען איד פֿלעג אַרויפֿקוקן צו דער זון, האָב איד אין איר געזען
אַ האַקנקרייץ.

יעדער איינער פֿון אונדז איז איצט געווען אַרײַנגעטאָן אין זײַנע
אײגענע צרות, -- ווער אין לויזן זיך און ווער אין גוססן, אין אָפּשײדן
זיך פֿונעם בידנעם קאַצעטנישן לעבן. אַ סך פֿון אונדז זענען דאָ
געבליבן ליגן אויף אײביק, דאָ צווישן די מײַאָווע שמעקענדיקע
בלומען.

אין מיטן דער עבֿודה, כ׳מײן: אין מיטן לויזן זיך, אַ נישט
געוויינטלעכע באַוועגונג -- מע גײט, מע קומט מיט גאַנצע אוצרות:
טאַרבעס ברויט, קאַרטאָפֿל און שאַר-ירקות. די וואַכמענער מאַכן
זיך נישט-קוקן, אָדער זעען זײ טאַקע נישט? זײ האָבן מיט זיך צו
טאָן, סודען זיך, רעדן, דיסקוטירן, ווי נישט-געוויינטלעך. מיר,
קאַצעטניקעס, גײען זײ מיט אַ מאָל אָן ווי דער פֿאַרײַאַריקער שניי.

איך שאַר מיך צו צום אַזאַ אײנעם, וואָס איז ערשט צוריקגעקומען
מיט אַ טאַרבע אָנגעפאַקטע מציאות און בעט בײַ אים אַ שטיקל
ברויט. דער קאַצעטניק הײבט אויף מיר אויף צוויי קאַצעטנישע
אויגן, ווי איך וואָלט גאָר פֿון אים פֿאַרלאַנגט דאָס טעלערל פֿון הימל
און זאָגט צו מיר אין אַ הײמישן ייִדיש:

"ווייסט כאַטש, אַז ביסט אַ משוגענער? וואָס, ברויט זאָל איך דיר
געבן? פֿאַר וואָס? ביסט דען קראַנק? כ׳זע אַז דו קאַנסט זיך נאָך
נישקשה רירן. טאָ גײ שוין, פֿאַראַזײט וואָס דו ביסט, צו אַל די
שוואַרצע יאָר אַליין אײַנשטעלן ס׳לעבן, ווי איך האָב געטאָן. אַט דאָ
נישט ווײַט איז אַ דאָרף. אַז וועסט האָבן מזל. מע וועט דײך נישט
אָוועקלייגן, קענסטו עפעס אַרגאַניזירן."

איך קוק זיך אַרום, זוך אַ שותף אין וועג אַרײַן. אוי, וווּ איז בעניעק?
כ׳קאָן אים בשום-אופֿן נישט געפֿינען. מן הסתם איז ער אויך אָוועק
"אַרגאַניזירן." איך קוק אויפֿן ערשטן בעסטן שכן, וואָס זיצט לעבן
מיר, אויסגעטאָן אדם נאַקעט און לויזט זיך. זײַן לאַנגער
אויסגעדאַרטער גוף איז באַוואַקסן פֿון קאָפּ ביז די פֿיס מיט
געדיכטע געקרייזלטע האָר, ווי בײַ אַ בער. ער איז אַזוי אַרײַנגעטאָן
אין דער עבֿודה, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט נאָר באַשטאַנען אין
קנאַקן לײַז.

"געען וויר אָוד?" -- האָב איך געוואַנדן אין דײַטש צום פֿרעמדן
באַוואַקסענעם, -- מאַן קאָן וואָס אַרגאַניזירען."

"פֿאַר וואָס ניט?" -- ענטפֿערט מיר דער באַוואַקסענער אין אַ מאַדנעם ייִדיש: ווי לאַנג לעבן, דאַרפֿן עסן, קנאַקן לייז און עסן!"

און אַזוי, אין צווייען, האָבן מיר זיך פֿאַרזיכטיק אַרויסגעלאָזט אין וועג אַרײַן. דאָס ערשטע מאָל זינט יאָרן, געשטעלט אונדזערע ערשטע טריט אָן אַ וואַכמאַן איבער זיך, -- דער לאַנגער באַוואַקסענער קאַצעטניק מיט קוים אַ פֿאַר צעריסענע קאַצעטנישע הויזן אויף זײַן לײב און איד, דער קליינער קאַצעטניק, וואָס האָט נישט בעסער אויסגעזען, אָבער נישט געווען באַוואַקסן.

"איד מישאַ, רוסקי טשעלאָויעק! -- האָט דער באַוואַקסענער מיט אַ מאָל צו מיר אויסגעשטרעקט אַ פֿריינדלעכע האַנט -- און דו?" -- האָט ער געפֿרעגט.

"אַ, איד הייס יעקבֿ, -- האָב איד מיד פֿאַרגעשטעלט, איבערראַשט פֿון דער אומגערריכטער העפֿלעכקייט און זיך פֿאַרנייגט ווי אַ מאָל אין דער היים.

"זייער אָן-גע-נעם!" -- האָט דער באַוואַקסענער געענטפֿערט און זיך טיף פֿאַר מיר פֿאַרנייגט, ווי פֿאַר אַ פֿריץ.

"כאַראַשאַ! -- האָט ער אַ צופֿרידענער ווייטער געזאָגט -- איד מישאַ, דו יעקבֿ! דו פֿאַליאַק ייד, איד רוסקי האַלב ייד! מאַמאַ ייד, פֿאַפֿאַ גוי."

"אַ-ה-ה-ה," -- האָב איד אויסגערופֿן, -- "מאַמאַ ייד, פֿאַפֿאַ גוי!?" -- און מיר האָבן זיך האַרציק צעלאַכט אויפֿן כל, אַז די בערג אַרום האָבן אַזש מיטגעלאַכט, צוריקענטפֿערנדיק אונדז מיט זייער באַס קול.

זעט אויס, אַז דעם בעסטן רושם האָבן מיר נישט געמאַכט, ווייל ווי נאָר מיר זענען אַרײַנגעקומען אינעם ערשטן בעסטן דאַרפֿישן הויז אַרײַן, איז די בעל-הביתטע, דערזעענדיק אונדז, באַלד אַוועקגעפֿאַלן אין חלשות. מיר האָבן זי, פֿאַרשטייט זיך, געלאָזט ליגן אויסגעצויגן אויף דרײַערד. מיר האָבן נישט געהאַט קיין צײַט צו אַזעלכע נאַרישקייטן. אין אָנהייב האָבן מיר אין דעם הויז קיין גרויסע מציאות נישט געפֿונען. דאָך האָבן מיר אין דער לעצטער מינוט

באַמערקט אַן אוצר שטיין אונטער אַ שאַנק. דאָס איז געווען אַ גרויסער סלוייק מיט איינגעמאַכטוס, וואָס נאָר אין משיח צייטן וועלן מיר אַפֿשר עסן אַזאַ גיט איינגעמאַכטס.

"דאָוויי! -- האָט מישאַ ענטוואַסטיש אויסגערופֿן, -- דאָוויי מאַרמאַלאַד!" איידער וואָס ווען, איז דער סלוייק געווען ליידיק און דער מאַגן פֿול, אָבער איידער וואָס ווען איז דער מאַגן צוריק ליידיק געוואָרן. דער באַוואַקסענער מישאַ האָט געלאַכט פֿון מיר, אָבער נישט אויף לאַנג, ווייל באַלד האָט ער אויך אַלץ צוריקגעגעבן. זעט אויס, אַז ווען ס'איז ביטער אויף דער וועלט, קען אויך דער מאַגן נישט פֿאַרטראַגן אַזעלכע זיסע מציאות. ביים אַרויסגאַנג האָבן מיר געהערט די בעל-הביתטע וואָס איז נאָך אַלץ געלעגן אויסגעצויגן אויף דר'ערד: "זי זינט דאָך ניכט די רוסקי?"

"ניין, ניין, ניכט רוסקי! רוסקי מאַרגען קאָמען!" -- האָט מישאַ זי געטרייסט.

די שכנים אַרום אין דאָרף האָבן שוין געוויסט וועגן די צוויי פֿרעמדע אַריינדרינגערס, ווייל דאָס צווייטע הויז איז שוין געווען פֿאַרריגלט אויף שלאָס און קייט און פֿאַרלאַדנט. אינעם דריטן הויז איז געווען דאָס זעלבע, אָבער דורך אַ שפּאַרע האָבן מיר באַמערקט ווי אַ יונגע פּויערטע קוקט אַרויס צו אונדז אַזוי איבערגעשראַקן, אַז מיר האָבן אַזש באַקומען חוצפה און אַנגעהויבן צו קלאַפּן אין דער טיר: "מאָכן אָן! מאָכן אָן! -- האָט מיין באַוואַקסענער קאָלעגע גערופֿן, -- וויר הונגער! וויר הונגער!"

נאָך עטלעכע מינוט וואַרטן האָט די יונגע פּויערטע פּאַוואַליע אויפֿגעמאַכט די טיר און מיט אַ ציטערענדיקער שטים אונדז באַגריסט: "גריס גאָט."

"גריס גאָט, גריס גאָט," -- האָט מישאַ אין איילעניש צוריקגעענטפֿערט און זיך אַריינגעשטופּט אין צימער אַריין -- "עסען! עסען! ניכט רוסקי!" -- האָט ער גערופֿן און אַרומגעלאַפֿן ווי אַ פֿאַרסמטער איבער דער שטוב זוכנדיק עפעס צו נעמען אין מויל אַריין.

די יונגע פויערטע איז צוגעגאנגען צו אַ שענקל, אַרויסגענומען אַ האַלב ברייטל און אַוועקגעלייגט אויפֿן טיש. "נעמען זי פּלאַץ, מיינע הערען," האָט זי שוין דרייסט געזאָגט. אָבער דער באַוואַקסענער האָט אַ כאַפּ געגעבן דאָס ברויט, און ווען איד כאַפּ אים נישט אָן ביי דער האַנט, וואָלט ער אַלץ געווען אַליין אַריינגעשטופט. די יונגע פויערטע האָט אויף אונדז געקוקט, אַזוי ווי זי וואָלט דאָס ערשטע מאָל אין לעבן געזען מענטשן עסן ברויט. זי איז ווידער צוגעגאנגען צום שענק און אַראַוסגענומען אַ גרויסן טאָפּ מיט מילך און אַפּגעשעפט פֿאַר יעדן איינעם אַ טעפל מילך. "מאָלאָקאַ!!! -- האָט מישאַ אַ פֿאַרווונדערטער אויסגערופֿן. און מיר האָבן אויסגעטרונקען מיט איין צי, יעדער איינער אַ טעפעלע מיט מילך. "אוי", האָט מישאַ געהאַלטן אין איין רימען די מילך: "מילך גוט! מילך גוט! באַרישניאַ, דאַוויי סיודאַ!" (פֿריילין, גיב אַהער), און די יונגע פויערטע האָט פֿאַרשטאַנען. זי האָט פֿאַר אונדז נאָך אַ מאָל אַנגעשעפט צו טעפעלעך מילך, ביז ס'איז איר מער גאַרנישט איבערגעבליבן אינעם טאָפּ. מיט אַ מאָל האָט מישאַ אויסגעבראַכן אין אַ הילכיק געלעכטער.

"האַ, האַ, האַ, -- האָט ער מאָדנע געלאַכט -- זעסט! זעסט דאָרטן! דאָרטן!" און געוויזן מיטן פֿינגער אין צווייטן צימער אַריין אויף אַ גרויסן שפיגל איינגערעמט אין אַ גרויסער שאַנק.

"דאָס בין איד?" -- האָט ער זיך געוונדערט, נישט גלייבנדיק זיינע אייגענע אויגן -- איד? מישאַ מעדוועד? (מישאַ דער בער?), אוי, זע נאָר! זע נאָר!" -- און ער איז צוגעלאָפֿן צום שפיגל, רופֿנדיק ווי אַ קינד: "דאָס -- איד!! אי-אי-אי-ד!! און דאָס דו! זעסט! דאָס דו!"

ווען כ'האַב זיך דערזען אינעם שפיגל האָב איד אויך אַרויסגעלאָזט אַ מאָדנע היסטעריש געלעכטער. ביידע זענען מיר געשטאַנען פֿאַרן גרויסן שפיגל, דער לאַנגער האַלב-נאַקעטער באַוואַקסענער מישאַ און איד, דער קליינער יעקב, און געהאַלטן אין איין לאַכן פֿון זיך, אַז די טרערן זענען אַזש גערונען. דאָס ערשטע מאָל נאָך דריי יאָר אין לאַגער, וואָס איד האָב זיך אַנגעקוקט אין אַ שפיגל. ביז דער באַוואַקסענער מישאַ האָט אַ זעץ געגעבן מיט זיין פֿאַרדאַרטער פֿויסט אינעם שפיגל אַריין, וואָס איז זיך צעפֿאַלן אויף שטיק

שטיקלעך און מיר זענען פֿאַרשווינדן געוואָרן. איצט האָט יעדער איינער מיט זיך געפֿירט דעם גרעסטן אוצר וואָס אַ קאַצעטניק קען נאָר פֿאַרמאָגן: -- ברויט, שטיקלעך ברויט, צוזאַמענגעשנאָרט ביי די פויערטעס אין דאָרף.

ווהין גייט מען? וווהין גייט אַ פֿאַרלאָזטער קאַצעטניק? פֿאַרשטייט זיך, צוריק אין קאַצעט אַרײַן, דאָס מאָל צוריק צום טראַנספֿאַרט, - דאָרטן איז נאָך אַלץ צום זיכערסטן. דאָ, אויף דער פֿרייהייט פלומרשט, קאָן מען אונדז אין יעדער רגע דערווישן און דערשיסן. יעדער לעבעדיק באַשעפֿעניש, וואָס גייט נאָר אויף צוויי און האָט בצים אין די הויזן, איז דאָ בעל-הבית איבער אונדזער לעבן. אונדזער גרויס מזל איז וואָס אַזעלכע באַשעפֿענישן, כ'מײַן די דײַטשע מענער, ליגן אַלע אײַנגעלייגט אויף די פֿראַנטן, צי גאָר אין געפֿאַנגענשאַפֿט און דער גאַנצער שטח איז "דײַטשענרײַן", יעדן פֿאַלס, פֿון דײַטשע מענער. בלויז פֿון דער ווײַטנס זעען מיר אויפֿן וועגן פֿאַרן, ווי געהאַרגעט צו ווערן, רעשטלעך דײַטשע סאָלדאַטן. אַלץ צילט אין אײַן ריכטונג מיט אַזאַ שנעלקײט, ווי דער טײַוול וואַלט זײ נאָכגײאַגט. די סאָלדאַטן טראָגן ווײַסע אַרעמבענדער, און אויף די אויטאָס פֿלאַקערן ווײַסע פֿענער, אַדער ווײַסע שמאַטעס, וואָס זעען אויס ווי פֿענער.

"עפעס געשעט דאָ" -- האָב איך זיך אָנגערופֿן.

"יאָ, עפעס געשעט!" -- האָט מײַן באַוואַקסענער 'קאַמעראַד' נאָכגעזאָגט. מיר האָבן נאָך רעכט נישט געהאַט באַוויזן זיך גוט אומצוקוקן, ווי מיר האָבן מיט אַ מאָל דערזען אַ קליין איבערגעשראַקן שייגעצל לויפֿן דורך די פֿעלדער פֿונעם שטעטל גלייך אין דאָרף אַרײַן, האַלטנדיק אין אײַן רופֿן: "די רוסען זינד דאָ! די רוסען זינד דאָ!"

"הערסט? -- זאָגט מישאַ צו מיר -- נאַשי! (אונדזערע) זענען דאָ! נאַשאַ קראַסניאַ אַרמײַאָ!!! (אונדזער רויטע אַרמײַ) -- און כאַפֿט מיך אַרום מיט די לאַנגע באַוואַקסענע הענט און קושט מיך, טאַנצט און קושט מיך, -- פֿאַניעמײַעש?! פֿאַרשטייסט? ברודער מײַנער, פֿאַרשטייסט?! מיר זענען פֿרײַ! באַפֿרײַט!!! סוואַבאָדני!!! סוואַבאָדני!!!" -- האָט ער אָנגעהויבן רופֿן אויף אַלע קולות,

פֿאַכנדיק מיט די הענט אין דער הייד. "סוואָ-באַ-דני!!! פֿריי!!!" --
האַב איך אויך אָנגעהויבן רופֿן און האָב אויסגעבראַכן אין אַ
פֿאַרטריקנט געוויין פֿון אַ קאַצעטניק, אָן טרערן ... מיר גיבן זיך די
הענט ווי צוויי קליינע קינדער און הייבן אָן צו לויפֿן מיט אונדזערע
לעצטע כוחות אין שטעטל אַרײַן.

עטלעכע שעה שפעטער נאָך מײַן באַפֿריונג בין איך שוין געשלאָפֿן
אין דעם שיינעם מיידלס אַרעמס. און אַזוי ווי איך האַלט נאָך אין
אײַן שלאָפֿן קאָן איך דערוויילע דערציילן, ווי כ׳האַב שוין פֿרײַער
צוגעזאָגט, וועגן דעם סוף פֿון איר פֿאַטער, נאָך דעם ווי מיר ווייסן
שוין, וואָס עס האָט פֿאַסירט מיט איר מוטער.

ווען מיר האָבן זיך אַרײַנגעריסן אינעם הויז פֿון מיידל, האָבן מיר
דאָרטן געטראָפֿן אַ מאַן מיט אַ פֿרוי ליגן אין בעט. באַלד איז דער
מאַן, איר פֿאַטער, געפֿלויגן דורכן פֿענסטער פֿון פֿערטן שטאַק. די
פֿיר אַרמייערס האָבן אים פשוט אָנגעכאַפט בײַ די הענט און פֿיס און
אים אַרויסגעוואָרפֿן, ווי מען וואַרפֿט אַרויס אַ חפֿץ וואָס איז מער
נישט נײַטיק. דער מאַן האָט בכלל נישט רעאַגירט, אַזוי ווי ער וואַלט
גאָר געוואָרט אויף דעם.

נאָר אַ טרוקענער זעץ האָט זיך געהערט, ווי אַ זאַק מיט קאַרטאָפֿל
וואַלט אַראָפּגעפֿאַלן און נישט קיין מענטש. די פֿרוי זײַנע איז אַזוי
איבעראַשט געוואָרן פֿון דעם אומדערוואָרטן אַקט, אַז זי האָט
אפֿילו קיין פיפּס נישט אַרויסגעלאָזט פֿון איר מויל. בלויז אירע צוויי
גרויסע שײַנע אויגן האָבן זיך נאָך מער צעעפֿנט. זי איז פשוט
פֿאַרטויבט געוואָרן, ווי מען פֿאַרטויבט אַ בהמה מיט אַ האַמער
איבערן קאַפּ איידער מען קוילעט זי. אַלץ איז צוגעגאַנגען מיט אַזאַ
שטילקײט און פרעציזקײט, ווי יעדער אײַנער וואַלט געקענט זײַן
ראַלע פֿון פֿאַרויס. אפֿילו וואַניאַ, ווי אויך די אַנדערע אַרמייערס,
האַבן דאָס מאַל קיין וואָרט, קיין קללה נישט אַרויסגעבראַכט אויף
זייערע ליפּן. אָן אַ וואָרט האָט די פֿרוי אויפֿגעהויבן איר ראַז זײַדן
נאַכטהעמד און צעשפּרייט די פֿיס ... ערשט דעמאָלט האָט זי
איבערגעריסן די שטילקײט און געשעפּטשעט, בעטנדיק זיך:
"מאַכען זי אַלעס וואָס זי פֿערלאַנגען, מײַנע הערן, אַבער ביטע,
שענקען זי מיר דאָס לעבען, שענקען זי מיר דאָס לעבען ..."

איך בין געוואָרן אזוי איבערראַשט פֿון דעם מעמד, אַז ס'האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, ווי עפעס אַ הייליקע צערעמאָניע קומט דאָ פֿאַר אין אַ פֿאַרצייטישן טעמפל. גאַנץ שטיל, ווי כּוואַלט מורא געהאַט צו צעשטערן די שטילקייט, האָב איך אָנגעהויבן צו רעדן צו דער פֿרוי, ווי אויפֿן אויער: "האַבען זי קיין אָנגסט, קיין אָנגסט." איך האָב גרויס רחמנות באַקומען אויף דער פֿרוי און זי געוואַלט טרייסטן. אויף אירע געשניצטע ליפֿן האָט זיך באַוויזן אַ לייכטער שמייכל פֿון דאַנקשאַפֿט, ווי זי וואַלט טאַקע געוואַלט גלייבן, אַז אזוי וועט זיין. אָבער אַנדערש האָט זיך די זאַך אָפּגעשפּילט ...

ווען איך האָב אויפֿגעמאַכט מיינע אויגן איז אין דרויסן געווען פֿולער טאָג. די זון האָט שטראַלנדיק אַריינגעשיינט דורכן פֿענצטער. דאָס מיידל איז אָבער מער נישט געווען, אויך וואַניאַ איז מער נישט געווען, נאָר דער אויפֿגעריסענער קערפּער פֿון דעם מיידלס מוטער איז געלעגען אויפֿן בעט אין צווייטן צימער. ווען כּיבין אַרויס פֿון הויז האָב איך באַמערקט דעם פֿאַטער ליגן אויסגעצויגן אויף דר'ערד, ווי ער וואַלט רויק געשלאָפֿן. אַ קופּע מיט פֿליגן איז געווען פֿאַרזאַמלט אויף זיין פּנים. איך האָב אַוועקגעדרייט דעם קאַפּ און בין געגאַנגען ווייטער.

די פֿרימאַרגנדיקע זון פֿון דעם 9טן מיי 1945 האָט מילד געוואַרעמט מייין אויסגעדאַרטן גוף. גייענדיק האָב איך זיך יעדער מינוט אומגעקוקט הינטער זיך, נישט גלייבנדיק די פֿאַנטאַסטישע ווירקלעכקייט, אַז איך בין פֿריי. ווידער אַ מאָל און ווידער אַ מאָל האָב איך מיך אויסגעדרייט, פֿעסטצושטעלן צי קיין וואַכמאַן גייט נישט הינטער מיר, און טראָץ מיינע קראַנקע געשוואַלענע פֿיס האָב איך אָנגעהויבן צו לויפֿן וואָס אַ מאָל שנעלער און שנעלער מיט אַן איבערנאַטירלעכן כּוח, צו לויפֿן אין דער פֿרייהייט, אין אַ באַפֿרייטער וועלט ...

זעקסטער טייל

"היי! וואָס האָסטו זיך אזוי פֿאַרגאַפּיעט?" -- האָב איך דערהערט וואַניאַס לאַכנדיקע שטים און דערזען פֿאַר מיר שטיין דעם קעלנער.

יאָ, וואַניאַ איז דאָס! דער זעלבער וואַניאַ מיטן זעלבן ווילדן געלעכטער וואָס דענטוסמאַל, נאָך מיט צוואַנציק יאָר שפעטער.

ער האָט מיך האַרציק אַרומגענומען, ווי ער וואָלט צוריקגעפֿונען אַן אַלטן גוטן ברודער: "איך וואָלט דײַך אין לעבן נישט דערקענט! דו ביסט דאָך אין גאַנצן פליכעוואַטע געוואָרן! דענטאסמאָל, נאָך אַ קליין יינגל געווען, און היינט שוין פליכעוואַטע? הער, קליינער, אוי, אַנטשולדיק מיר, אָבער ווי רופֿט מען דײַך?"

"דו קענסט מיך רופֿן קליינער, ווי אַ מאָל, אָדער קליינער פּאָליאַק, אפֿילו קליינער זשידליאַק, ווי דו ווילסט, ס'מאַכט נישט אויס."

וואַניאַ האָט אויף מיר אַ שאַרפֿן קוק געטאָן און געזאָגט: "נו, הער שוין אויף! ס'איז דאָך געווען דענטאסמאָל ... אָבער זאָל זײַן ווי דו ווילסט. אַלזאָ, הער, אין אַ צוואַנציק מינוט אַרום פֿאַרענדיק איך די אַרבעט און מיר וועלן זיך מער קענען אַדורכשמועסן. כּוועל באַלד אַנקלינגען אַהיים צו מײַן פֿרוי, אַז איך ברענג מיט זיך מיט אַ גאַסט צום אָוונטברויט, זי וועט זיך באַשטימט זייער פֿרייען."

אויפֿן וועג אַהיים זענען מיר געגאַנגען צו פֿוס. וואַניאַ האָט געהאַלטן אין איין דערצײלן וועגן דער מלחמה, וועגן זײַן היים אין אוקראַינע, וועגן זײַנע קינדער-יאָרן. "נו, זאָג שוין, ווי דו הייסט? כּוועל דײַך נאָך נישט פֿאַרשטעלן פֿאַר מײַן פֿרוי און טאַכטער: אָט איז דער קליינער!"

"גוט, וואַניאַ, רוף מיך יעקבֿ."

"אַזוי -- פֿאַרשטיי איך. דו האָסט אַ נאָמען! טאָ הער, יעקבֿ: כּדערמאָן זיך, ווען איך בין אַוועק פֿון צימער מיט דעם מיידל, ביסטו האַרט געשלאָפֿן, פֿאַרשטייט זיך, נאָך יאָרן אין לאַגער ביסטו ס'ערשטע מאָל געשלאָפֿן אין אַ בעט, און וואָס פֿאַר אַ בעט! עס דאַכט זיך מיר, ווי דאָס וואָלט ערשט נעכטן געווען, ווי כּיהאַב דײַך צוגעדעקט מיט דעם וואַרעמען דײַטשן בעטגעוואַנט און בין אַוועק מיט איר. ווי דו זעסט, האָב איך זי געשפּאַרט, נישט פֿאַרטיק געמאַכט, ווי די אַנדערע ... נו, דו ווייסט דאָך יאָ וואָס איך פֿלעג מיט זיי מאַכן ... אָבער דאָס איז געווען דענטאסמאָל אין דער מלחמה-צײַט. פֿאַרשטיי, לאַמיר רעדן אָפֿן, -- האָט דער אוקראַינער פרובירט מיך איבערצײגן -- ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן בין איך נאָך געווען אַ סמאַרקאַטש, קוים אַכצן יאָר אַלט. כּיבין אַרײַן, ווי מיזאַגט, פֿרײווייליק אין דער רויטער אַרמײַ. אָבער איך האָב געהאַט

מער מזל ווי שכל און מ'האָט מיך אויפֿן פֿראַנט גלייך נישט
אָוועקגעשיקט. כ'בין געבליבן אין קיעוו אויפֿן פֿונקטפּלאַטז פֿון
וואַנען מ'האָט אונדז געדאַרפֿט ערשט שפּעטער אָפּשיקן אויפֿן
פֿראַנט. אָבער איידער וואָס ווען, איידער האָסט נאָך צייט געהאַט זיך
אויסצולערנען אַ שאַס צו געבן, זענען שוין די דייטשן געשטאַנען
הינטער דער שטאָט, וואָס איז געווען כמעט אַרומגערינגלט פֿון אַלע
זייטן. עס האָט געהייסן, אַז ס'איז זייער שלעכט און ביטער, אָבער,
דעם אמת געזאָגט, איז צווישן אונדז, אוקראַינישע סאָלדאַטן, נישט
געווען אַזוי ביטער אויפֿן האַרצן, ווי מ'האָט געמיינט. פֿונקט
פֿאַרקערט. אַ חבֿר מיינער, אַ סאָלדאַט, האָט אַ מאָל אין געהיים
מיטגעבראַכט מיט זיך אין דער קאַזאַרמע אַריין אַ פֿלוגבלעטל, וואָס
די דייטשן האָבן אַראָפּגעוואָרפֿן איבער דער שטאָט און עס איז
געווען געשריבן שוואַרץ אויף ווייס, אַז סטאַלין איז שוין קאַפּוט און
אַז אוקראַינע ווערט באַפֿרייט פֿון די קאָמוניסטן און יידן ... הכלל,
וואָס זאָל איך דיר זאָגן, אַז אַזוי ווי ס'איז פֿלומרשט געווען שלעכט,
האָב איך גאָר געפֿילט אַז ס'איז גוט, אַז די דייטשן וועלן אונדז אין
קורצן טאַקע באַפֿרייען פֿון די קאָמוניסטן און פֿון די ... נו, וואָס
האָסטו זיך אָפּגעשטעלט? כ'מיין דאָך נישט דיך! אַ, זיי נישט אַזוי
נאַריש ווי אַלע אייעריקע! איין וואָרט און אַלץ קאַכט אין אייך, ווי
אין אַ קעסל ... איך וועל דיר זאָגן דעם ריינעם אמת: דאָס איז
דערפֿאַר וואָס איר יידן זענט נישט פֿעיק נקמה צו נעמען ... געלט
זענט איר פֿעיק צו נעמען, 'ווידערגוטמאַכונג!' אָבער נישט קיין
נקמה! אַז מען נעמט נקמה ווערט מען רויקער!"

"נו, וואַניאַ, פֿאַרויס, דערצייל ווייטער!" -- האָט איצט אין מיר
טאַקע אַלץ געקאַכט, ווי אין אַ קעסל...

"נו, וווּ האָב איך זיך אָפּגעשטעלט? ... אַ יאָ, -- האָט וואַניאַ ווייטער
דערציילט -- אין מיטן דעם גאַנצן געטומל האָב איך מיר געטראַכט:
וואַניאַ, וואָס טויג דיר די גאַנצע חתונה? צו וואָס טויג דיר דאָ צו
בלייבן אין קיעוו און אַריינפֿאַלן אין פֿלען אַריין? בעסער הייב די פֿיס
און צי וואָס שנעלער! די דייטשן וועלן סיי ווי סיי דאָ אין קורצן זיין.

און אַזוי איז טאַקע געווען. איך האָב זיך אין אַ שיינער פֿינצטערער
נאַכט אויפֿגעהויבן און בין אַהיים געגאַנגען. ס'איז נישט געווען ווייט
... בלויז אַ גאַנצע נאַכט צו פֿוס ביז צו מיין דאָרף. וואָס זאָג איך

דאַרף? אין גאַנצן איז דאָס געווען אַ קליינער ייִשובֿ, פֿון אַ צוואַנציק
 כאַלופּעס, אַ צוויי וויאָרסט פֿונעם קאַלכאַז. איך בין אַרויף אויפֿן
 בוידעם פֿון אונדזער כאַלופּע, זיך איינגעקאַפּעט אינעם היי און מיט
 זעקס טעג שפּעטער זענען שוין די דייטשן געווען אין קיעוו. ווען כ'בין
 אַראָפּ פֿונעם באַהעלטעניש, וואָס מיינסטו האָבן מיינע אויגן געזען? -
 אַז איך בין נישט דער איינציקער, עס זענען נאָך געווען יאָלדן ווי
 איך, וואָס האָבן זיך צוריקגעצויגן פֿון די רויטע. הכלל, וואָס זאָל
 איך דיר זאָגן, מיין פֿריינד, עס האָבן זיך אָנגעהויבן נייע צייטן מיט אַ
 נייער אָרדענונג. קיין גן-עדן איז נאָך ווייט נישט געווען, אָבער מ'האַט
 גערעדט און געהאַפֿט, אַז ס'וועט זיין בעסער, ווי נאָר די מלחמה וועט
 זיך פֿאַרענדיקן. דערוויילע זענען געווען אויפֿרופֿן צו דער יוגנט אַז
 מיזאָל זיך פֿרייוויליק מעלדן צו העלפֿן פֿאַרניכטן דעם געמיינזאַמען
 שונא.

כ'האָב מיך געמאָלדן גענוי ווי אַ סך אַנדערע יונגע אוקראַינער האָבן
 דאָס געטאָן. און שטעל דיך פֿאַר, איך בין צוריק אַריין אין דער
 זעלבער קאַזאַרמע אין קיעוו, וווּ כ'בין שוין פֿריער געווען. דערוויילע
 האָבן מיר געהאַלפֿן די דייטשן צו מאַכן אַ ביסל אָרדענונג אויפֿן
 פּלאַץ. כ'מיינ מיט די רויטע און מיט די ..."

וואַניאַ האָט מיט אַ מאָל אָפּגעהאַקט זיינע ווערטער.

"יאַ, וואַניאַ, איך פֿאַרשטיי וואָס דו מיינסט, -- באַבי-יאַר ..."

"קוק, קליינער! אַ, אַנטשולדיק, יעקב. פֿאַרשטיי, ס'איז דאָך געווען
 דענטאָסמאַל, אין דער מלחמה-צייט. איך בין געווען זייער יונג און די
 פּראָפּאַגאַנדע זייער גרויס. פֿאַרגעס נישט, כ'בין קוים אַלט געווען
 אַכצן יאָר, אַ סמאַרקאַטש, ווי איך האָב דיר שוין געזאָגט, געגלייבט
 אין שיינע ווערטער, אין שיינע אידעאַלן וועגן אַ פֿרייער אוקראַינע ...
 אַלע האָבן וועגן דעם גערעדט, אויך דער פּאַפּ אין דער צערקווע האָט
 דאָס געפּריידיקט. ער האָט געזאָגט, אַז די דייטשן זענען אונדזערע
 באַפֿרייערס, אַז מיר זענען די האַפּענונג, די צוקונפֿט פֿון אַ
 באַפֿרייער אוקראַינע, אַז מיר זענען גרויסע אידעאַליסטן, העלדן,
 פּאַטריאָטן, וואָס קעמפֿן קעגן די טייוולאַנישע אַפּיקורסים, אַז מיר,
 די פֿרייוויליקע, זענען די איינציקע רעטערס פֿונעם פּראַוואַסלאַווישן
 גלויבן, פֿון דעם גאַנצן קריסטנטום ..."

”פֿאַרשטייט?! -- האָט וואַניאַ געהויבן זיין כל -- אזוי דאַרף מען דאָס זען און פֿאַרשטיין! דו קענסט מיך נישט סתם אַזוי באַשולדיקן. נישט איד, דער פויערן-זון פֿון אַ קאַלכאַזניק האָט וועגן אַזעלכע גרויסע זאַכן דעצידירט. עס זענען געווען וויכטיקע מענטשן, פערזענלעכקייטן, געלערנטע, פראַפֿעסאָרן, גענעראַלן, פּאַפּן, ביסקאָפּן, וואָס האָבן וועגן די זאַכן דעצידירט, געפּריידיקט, פּראַפּאָגאַנדירט.”

וואַניאַ איז פּלוצלינג שטיל געבליבן, אַ פֿאַרקלערטער. מיר זענען געגאַנגען שווייגנדיק איבער די רוישנדיקע באַלויכטענע בערלינער גאַסן, יעדער איינער אַרײַנגעטאַן אין זײַנע זכרונות. ס׳האָט אויסגעזען ווי קײנער פֿון אונדז וויל מער וועגן דעם נישט רעדן. איד האָב מיט אַ זײַטיקן בליק דערזען דעם קרעפֿטיקן מאַן לעבן מיר, ווי מײַנס אַ שאַטן, ווי ער וואַלט מיט אַ מאַל אײַנגעשרומפט געוואָרן. זײַן אַטלעטיש קרעפּקע פֿיגור איז געווען אײַנגעבויגן פֿאַרויס, זײַנע ברייטע פּלייצעס אײַנגעהויקערט, ווי בײַ אַן אַלטן מאַן, און זײַנע קינבאַקן אײַנגעפֿאַלן. אַ מאַדנעם מיטלייד האָב איד דערפֿילט צו דעם גאַנצן סילוועט, אַ מיטלייד, ווי צו אַן אַלטן אומבאַהאַלפֿענעם מאַן, וועמען מען דאַרף אויסשטרעקן אַ האַנט אַדורכצופֿירן דעם וועג. ס׳האָט מיך עפעס געצוקט ביים האַרצן, גערייצט פֿון אַן אויסערגעוויינלעכער נײַגעריקייט, און כ׳האָב איבערגעהאַקט די פּײַנלעכע שטילקייט:

”נו, וואַניאַ, פֿאַרויס, דערצייל ווייטער!” איד האָב פרובירט אים צוגעבן מוט. כ׳האָב פּלוצלינג דערפֿילט זײַן שווערע וואַרעמע האַנט אויף מײַנע אַקסעלן. מיר זענען שטיין געבליבן און זיד אַנגעקוקט ווי אַ פֿאַרליבט פּאַרל, וואָס האָט זיד נאָר וואָס געטראָפּן. ער האָט מיך אַרומגענומען, צוגעדריקט צו זיד און אויסגערופּן:

”זאַל די גאַנצע וועלט פֿאַרברענט ווערן, פֿאַרסאַרפֿענען! מיר זענען ברידער! כ׳זע, יעקב, אַז דו האַסט ליב מיך אויסצוהערן און דאָס איז גוט! אָבער קודם וויש דיר אָפּ דעם שווייס פֿון שטערן, ביסט דאָך אין גאַנצן נאַס, קענסט דיד נאָך פֿאַרקילן -- און ער האָט ווייטער דערציילט -- נאָך אַ צײַט האָט מען אונדז, פֿרײַוויליקע, אַוועקגעשיקט קיין פּוילן. אין פּוילן איז דעמאָלט געווען זײַער גוט, צו פֿרעסן און צו טרינקען ביז איבערן קאַפּ, אויך נקבֿות האָבן נישט

געפֿעלט. מיר פֿלעגן אַהיים שיקן פעקלעך פֿון אַל דאָס גוטס צו אונדזערע משפחות קיין אוקראַינע און, פֿאַרשטייט זיך, געהאַפֿט, אַז די מלחמה וועט זיך אין קורצן פֿאַרענדיקן, ווי נאָר סטאַלין וועט זיין פֿאַרטיק, קאַפּוט. נאָך עלף חדשים אָפּזיין אין פּוילן האָבן מיר באַקומען אורלויב אויף צוויי וואָכן. מיר האָבען גענומען דעם צוג פֿון קראַקע קיין לואָוו און פֿון דאָרט קיין קיעוו.

"פֿון קראַקע? -- האָב איך אים איבערגעהאַקט -- דו ביסט געווען אין קראַקע?"

"און נאָך ווי! איך קען קראַקע ווי מיין אייגענע האַנט. וואָס, דו ביסט אַ קראַקעווער?"

"ניין, איך בין פֿון אַ שטעטל נישט ווייט פֿון קראַקע, אָבער ווען איך האָב זיך געראַטעוועט פֿון דער אַקציע, זומער 42, האָב איך אַ קורצע צייט געלעבט אין קראַקעווער געטאָ."

"אויב אַזוי, -- איז וואַניאַ אויסגעבראַכן מיט זיין באַקאַנטן הילכיקן, ווילדן געלעכטער -- אויב אַזוי האָב איך זיך נישט בלויז באַפֿרייט, נאָר אויך גוט באַוואַכט! איך בין דאָך דאָרטן געווען אַ יווערקשוץ, אַ שוואַרצער, ווי מ'האַט אונדז גערופֿן, און באַוואַכט די יידן פֿון געטאָ, וואָס זענען אַרויסגעגאַנגען צו דער אַרבעט אויף די באַושטעלן."

"צי דו האַסט מיך אַזוי גוט באַוואַכט, בין איך נישט אַזוי זיכער, הער וואַכמאַן" -- האָב איך זיך אָנגעהויבן צו רייצען מיטן אוקראַינער, -- איך פֿלעג מיך דאָך פֿון צייט צו צייט אַרויסשמוגלען פֿון געטאָ אויף דער אַרישער זייט מיט מיין קוזין מאַניעק עפעס צו אַרגאַניזירן און ביי נאַכט, ווען ס'איז געוואָרן פֿינצטער, צוריק זיך אַריינגעשמוגלט אין געטאָ אַריין מיט איינער פֿון די גרופּעס אַרבעטערס וואָס דו האַסט אַזוי גוט באַוואַכט" ...

אַזוי? -- האַט זיך וואַניאַ געוונדערט האַלב אין שפּאַס, האַלב ערנסט, ווי ער וואַלט זיך טאַקע געפֿילט אָפּגענאַרט -- און וואָס האַט איר אַזוינס אַריינגעשמוגלט אין געטאָ אַריין?"

"וואָס הייסט, וואָס? וואָס ס'האָט זיך געלאָזט! למשל, פֿולע קעשענעס מיט קאַרטאָפֿל, ציבעלעס, אַ ברייטל און אַז מע האָט געהאַט מזל, אויך אַ שלענגל קראַקאָוסקע קעלבאַסע."

"וואָס? קראַקאָוסקע קעלבאַסע האָסטו געזאָגט? האָסטו טאַקע געהאַט מזל, וואָס כ'האָב דיך נישט געפאַקט ביי דער האַנט, איך וואָלט ביי דיר גלייך צוגענומען די קעלבאַסע! ס'איז דאָך נישטאָ עפעס בעסערס ווי אַ פֿערטעלע וואָדקע מיט אַן איבערבייס פֿון קראַקאָוסקע קעלבאַסע!"

"איך בין זיכער, וואַניאַ, אַז נישט בלויז די קעלבאַסע וואָלטאָסטו ביי מיר צוגענומען, נאָר אויך דאָס לעבן. דו ווייסט גאַנץ גוט, וויפֿל אַזעלכע ווי איך האָבן דענטסמאָל באַצאָלט מיטן לעבן פֿאַר אַזאַ מין שמוגל..."

"נו, הער שוין אויף, צו אַל די רוחות! פֿאַרשטייסט נאָך אַלץ נישט, אַז ס'איז געווען דענטסמאָל גאַנץ אַנדערע צייטן, גאַנץ אַנדערע אומשטאַנדן."

"יאַ, וואַניאַ, כ'וואָלט זייער געוואָלט פֿאַרשטיין, אָבער כ'פֿאַרשטיי ליידער נישט."

"דו פֿאַרשטייסט נישט, ווייל דו ווילסט נישט פֿאַרשטיין! אָדער ביסט צו שוואַך צו פֿאַרשטיין! יאַ, וווּ האָב איך מיך אָפּגעשטעלט?"

דו שפּרינגסט מיר יעדער מינוט אַריין אין מיטן און לאָזט מיך נישט רעדן, -- האָט זיך וואַניאַ אויפֿגערעגט.

"אַנטשולדיק, וואַניאַ, פֿאַר ווייטער."

"יאַ, יאַ, כ'ווייס שוין וווּ כ'בין. אַלזאַ, מיר האָבן גענומען די באַן פֿון קראַקע קיין לואָוו און פֿון דאָרטן קיין קיעוו. מיר האָבן פֿאַרנומען כמעט אַ האַלבע באַן מיט וואַגאַנען און ס'איז געווען פֿריילעך. מיר האָבן געטרונקען, געזונגען דעם גאַנצן וועג אַהיים און די האַרמאַשקע האָט נישט אויפֿגעהערט צו שפּילן. יעדער איינער האָט מיט זיך געפֿירט פעקלעך, מתנות פֿאַר זיין פֿאַמיליע. איך האָב מיט זיך געפֿירט צוויי גרויסע אויפֿגעשוואָלענע וואַליזעס מיט אַ גרויסן

אַנגעשטאַפּטן רוקזאַק פֿון אַלעם גוטן. קליידער פֿאַר מיין מאַמען,
פֿאַר מיין שוועסטערל גאַלינאַ און אַן אַנצוג מיט אַ פֿאַר קערזאָווע
שטיוול פֿאַרן טאַטן. הכלל, וואָס זאָל איך דיר זאָגן, עס איז געווען
פֿריילעך אויפֿן האַרצן טראָץ דער מלחמה, און ווי איך האָב דיר שוין
געזאָגט, בין איך געווען זייער יונג, מיט אַ סך האַפֿענונג און געווען
זיכער, אַז די מלחמה גייט צו אַן ענדע. ווי גרויס איז אָבער געווען
מיין בראָך, מיין חורבן!

ווען כ'בין אַהיים געקומען אין מיין דאָרף אַרײַן, האָב איך דאָרטן
גאַרנישט מער געטראָפֿן ווי גרוזעס מיט פֿאַרברענטע שטיינער. אין
אַנהייב האָב איך געמיינט, אַז כ'האָב זיך פשוט פֿאַרבלאַנדזשעט, אַז
דער טײוול האָט מיך פֿאַרפֿירט.

ליידער האָב איך נישט געהאַט פֿאַרבלאַנדזשעט און קיינער האָט מיך
נישט געהאַט פֿאַרפֿירט. דאָס האָבן די דײַטשן, פראָסט און פשוט,
אויסגעקוילעט אַלע מענטשן און פֿאַרברענט דאָס גאַנצע דאָרף, די
הײַזער מיט די מענטשן צוזאַמען, פֿרויען און קינדער, גענוי געמאַכט
מיט זיי ווי מיט די ייִדן. פֿון אונדזער הויז איז נישט געבליבן קיין
זכר. קיין איינער איז נישט אַרויס קיין לעבעדיקער, קיין איינער
נישט! און פֿאַר וואָס? ווייל עטלעכע פֿאַרטיזאַנערס האָבן זיך געהאַט
אויסבאַהאַלטן אין איינער פֿון די כאַלופּעס.

שטעל דיר פֿאַר, איך, איוואַן סטעפּאַנאָוויטש, דין זיי, די דײַטשן,
פֿרייוויליק, געטריי ווי אַ הונט, און זיי נעמען און קוילען אויס מינע
טייערסטע, מיין גאַנצע משפּחה און פֿאַרברענען מיין הויז. וואָס
זענען מיר דען, ייִדן? קאָמוניסטן? נו זאָג אַליין, יעקבֿ! ביסט דאָך
נישט קיין נאַר! זאָג! וואָס איז מיין מאַמע, מיין טאַטע, מיין קליין
שוועסטערל גאַלינאַ געווען שולדיק, אַז עטלעכע פֿאַרטיזאַנערס
האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין איינער פֿון די כאַלופּעס? איך בין פשוט
אַראָפּ פֿון זינען, משוגע געוואָרן.

"דריי טעג מיט דריי נעכט בין איך געלעגן אויף די חורבנות פֿון
אונדזער פֿאַרברענט הויז, געקלאָגט, געוויינט, געוואָלט זיך
אומברענגען פֿון צער, פֿון ווייטיק, פֿון חרפה."

"אַ טויט די גערמאַנצעס! -- האָב איך דעם פֿערטן טאָג אין דער פֿרי,
פֿאַרסמאַליעט, אויסגעהונגערט, אויסגעקלאָגט, באַשלאָסן. כ'בין

אַרײַן אין וואָלד און געזוכט די פּאַרטיזאַנערס. צו ערשט בין איך נאָך אַרײַן אין קאַלכאַז, פּאַרטיק געמאַכט דעם וועכטער און צוגענומען דאָס געווער בײַ אים. פּאַרגעס נישט, אַז די פּאַרטיזאַנערס האָבן דענטאָסמאַל צום ליבסטן אַרײַנגענומען מענטשן מיט געווער אין האַנט.

״נאָך עטלעכע טעג וואָלגערן זיך אין וואָלד האָב איך אויף זײ אָנגעטראָפֿן. איך האָב זײ אַלץ דערציילט, דעם גאַנצן אמת. צווייטנס -- זײ האָבן דאָך אַלץ אַליין געזען, איך האָב דאָך נאָך אויף זיך געטראָגן דעם שוואַרצן מונדיר מיטן טויטנקאַפּ. כ״האַב זײ, פשוט, געזאַגט, אַז איך וויל נקמה נעמען אין די דײַטשן און אַז מײַן לעבן איז מיר נישט וויכטיק. פֿון אָנהייב זענען זײ מיר חושד געווען, אַז איך בין אַ שפּיאָן און געוואָלט מיך אַוועקלייגן. אָבער באַלד זענען זײ אַלץ געוויר געוואָרן און סײַהאַט אַלץ געשטימט. דאָך זענען צווישן זײ געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַלטן, אַז מײַדאַרף מיך גלייך דערשיסן. מײַן מזל איז אָבער געווען, וואָס אײנער פֿון די אָנפֿירערס פֿון די פּאַרטיזאַנערס, אַ פּאַליטישער קאָמיסאַר, אַ מײַאַר מיטן נאָמען מײער מײער־אָוויטש, אַ ייד פֿון פּאַלטאַווע, איז געווען דערפֿאַר, אַז מײַזאַל מיך דערוויילע נישט שטעלן פֿאַר אַ געריכט. עס זענען איצט נײטיק מענטשן, האָט ער געטענהט, און די אַלע חטאָים וועלן אָפּגערעכנט ווערן נאָכן נצחון. אין יעדן פֿאַל, האָט ער געגעבן צו פּאַרשטיין, וועט ער בײַ דער ערשטער געלייגנהייט אַוועקשיקן אַ דין-וחשבון קיין מאָסקווע וועגן מײַן ענין און הערן וואָס מײַוועט באַפֿעלן.״

״דערוויילע האָט מען מיך געשיקט, וואָס הייסט 'געשיקט'! איך בין דאָך פֿרײווייליק אומעטום אַליין געלאָפֿן אויף די געפֿערלעכסטע פּלעצער און אויסגעפֿירט די גרעסטע זאַדאַניעס. אַ סך פּאַרטיזאַנערס האָבן געגלייבט, אַז איך וועל פֿון אַזעלכע געפֿאַרן נישט אַרויס קיין לעבעדיקער. איך בין אָבער געווען גלייכגילטיק צו מײַן לעבן. דער עיקר איז בײַ מיר געווען נקמה, נקמה צו נעמען אין די דײַטשן.״

״נישט אײן מאָל האָבן אײגענע חבֿרים פּאַרטיזאַנערס פרובירט אויף אײגענער האַנט פֿון הינטן מיך אַוועקצולייגן. אָבער אויך דאָ בין איך אַרויס אַ גאַנצער, דער זיגער ... מיט דער צײַט האָט מען פּאַמעלעך

אַנגעהויבן צו פֿאַרגעסן אין מיין פֿאַרגאַנגענהייט. אַ סך פֿאַרטיזאַנערס זענען געפֿאַלן, נייע זענען צוגעקומען און דער סוף פֿון די דייטשן האָט זיך אַנגעהויבן.

״ווען די סאַוועטישע אַרמיי האָט צוריק פֿאַרנומען קיעוו און אוקראַינע, האָט מען אונדז, פֿאַרטיזאַנערס, אַנגעשלאָסן אין דער רעגולערער אַרמיי, וועלכע האָט אַנגעהויבן שטורעמען פּוילן און שפּעטער דייטשלאַנד. מיין נקמה-לוסט לגבי די דייטשן איז נאָך מער געשטיגן, ווי נאָר מיר זענען אַרויף אויף דער דייטשער ערד. אין אַנהייב איז אַלץ גוט געגאַנגען. איך האָב מיט זיי געמאַכט גענוי דאָס, וואָס זיי האָבן מיט אונדז געמאַכט ... אָבער מיט דער צייט האָב איך אַנגעהויבן פֿילן, אַז מ'קוקט אויף מיר קרום. דאָ און דאָרטן, האָט מען מיך געוואָרנט, געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז איך טרייב איבער. מ'קאָן נישט אויסהאַרגענען אַלע דייטשן און אַז פֿרויען מיט קינדער זענען נישט שולדיק. אין די לעצטע וואָכן פֿאַרן סוף האָט מען מיך שוין שטאַרק געוואָרנט, און נישט בלויז מיך ... ס'האָט שוין באַלד אויסגעזען, אַז נישט אַלע דייטשן זענען שולדיק. איך האָב זיך נישט וויסנדיק געמאַכט, וואָס מען רעדט צו מיר און געטאָן ס'מיניקע ... איך האָב טאַקע געמיינט, אַז כּוועל קענען אויסהאַרגענען אַלע דייטשן און ווען איך קאָן, גלייב מיר, וואָלט איך דאָס דענטאָסמאַל געטאָן.

״דעם לעצטן טאָג פֿונעם קריג, געדענקסטו דאָך, ווי כּ'האַב זיך אַרויסגענומען פֿון דער גרופּע באַפֿרייטע העפֿטלינגען און באַשטימט, אַז דו זאָלסט ווערן אונדזער דאָלמעטשער. איך האָב זיך ספּעציעל אויסגעקליבן, ווייל דו ביסט געווען דער קלענסטער און דער יינגסטער צווישן אַלע. דו האָסט אַזוי שרעקלעך אויסגעזען, ממש אַ מת, אַז איך האָב אַזש אויף דיר רחמנות באַקומען און כּ'האַב געוואָלט אַז דו, גראַד דו, דאָס קליינע יינגל, וואָס האָט אַזוי פֿיל געליטן און מיטגעמאַכט, זאָל אויך כאַטש אַ ביסל נקמה נעמען אין די דייטשן, כאַטש אַ קאַפּעטשקעלע פֿילן דעם טעם פֿון נקמה. און פֿאַר וואָס נישט? ס'איז דיר נישט געקומען? דו האָסט מיך אָבער אין גאַנצן אַנטוישט! און ווען מיר האָבן אַרויסגעוואָרפֿן דעם גערמאַניעץ דורכן פֿענצטער, האָסטו אַוועקגעדרייט דעם קאַפּ, נישט געקאָנט, צי נישט געוואָלט זיך צוקוקן. כּ'רעד שוין נישט פֿון אַנדערע זאַכן, ווי אַזוי דו האָסט זיך אויפֿגעפֿירט, טאַקע ווי אַן אמתדיקער טכויר.

כלעבן, ס'האָט שוין באַלד אויסגעזען, ווי דו וואָלטסט גאָר זיי געוואָלט העלפֿן. יאָ, דאָס איס געווען דיין זשידאָוסקע שוואַכקייט, דיין פחדונות! און אפֿשר, ווער ווייסט? אפֿשר איז דאָס געווען בלויז אַ שפּיל, אָן אַנשטעל פֿון דיין זייט, פֿון אייך אַלע?"

"היינט ווייסט שוין די וועלט דעם אמת. אַלע באַוונדערן דאָך אייך, אייערע סאָלדאַטן, אייער מדינה. גלייב מיר, מען איז שוין אייך גאָר מקנא און מען פֿאַרגינט אייך נישט, ווייל עפעס קלאַפט דאָ נישט. מ'קאָן זיך גאָרנישט צוגעוויינען, אַז ייִדן קאָנען זיין גוטע סאָלדאַטן, גוטע קעמפֿערס, וואָס קאָנען אַרײַנקלאַפֿן דעם שונא אין טאַטנס טאַטן אַרײַן. אַ ייִד, לויטן חשבון, דאַרף זיין אַ פּחדון, אַראַפּבייגן דעם קאַפּ, ווען מ'שלאַגט אים. אַזוי וויל די וועלט! אַזוי האָט מען שטענדיק בײַ אונדז אין אוקראַינע געזאָגט. געווען אפֿילו אַ לידל אַזאַ: 'מוישע קאַראַבין' -- און וואַניאַ האָט אַנגעהויבן זינגען דאָס לידל און איך האָב אים גלייך, צו מײַן גרויסער איבערראַשונג, אונטערגעהאַלטן אין פּויליש, ווי איך האָב עס געקענט נאָך פֿון דער היים:

מאַנסזע מאַ קאַראַבין צעבולאַ נאַביטי. קאַזאַלי מו סטרזעלאַצ דאָ סועז קאַביטי ... אַ, אַ, אַ, באַ, באַ, באַ ...

משה האָט אַ קאַראַבין אַנגעלאָדן מיט אַ ציבעלע. מ'האָט אים געהייסן שיסן און געשאָסן האָט ער צו זיין ווייב... איי, איי, איי, בײַ, בײַ, בײַ

מענטשן זענען פֿאַרבײַגעגאַנגען און האָבן אויף אונדז געקוקט ווי אויף צוויי משוגעים, אַדער צוויי שיפורים. מיר האָבן אָבער געהאַלטן אין איין זינגען דאָס לידל און כ'האָב דערפֿילט אַ גוואַלדיקע נקמה, ממש אַ נצחון איבער דעם קאַמישן אַנטיסעמיטישן לידל און נישט בלויז איבער דעם לידל ... וואַניאַ האָט זיך אַ וויילע פֿאַרטראַכט און באַלד האָב איך אים ווידער געהערט, מיט אַ געלעכטער: "אייער בלינדער משה מיט דעם ליאַפע אויפֿן אויג, אינעם זשידאָוסקע לאַנד, שיסט נישט בלויז מיט אַ ציבעלע ... האַ, האַ, האַ! ..."

"יאָ ... אין דער סאָויעטישער אַרמיי האָב איך געזען ייִדן וואָס האָבן גאַנץ לײַטיש געקעמפֿט, אויך בײַ די פאַרטיזאַנערס פֿלעגן זיי זיך

שטופן די ערשטע. מ'האָט זיי דערפֿאַר טאַקע באַשולדיקט, אַז די זשידעס שטופן זיך אומעטום די ערשטע. צוריק גערעדט, ווער וויסט? אפֿשר ביסטו אויך דענטאָסמאַל געווען דער שטאַרקער און איך גאָר דער שוואַכער?"

יאָ, דענטאָסמאַל ...

וואַניאַ האָט זיך ווידער פֿאַרטראַכט און באַלד ממשיך געווען: ביי די עקזעקוציעס האָבן די אַראַפּגעלאָזטע קעפּ פֿון די יידן זיך מיר אויסגעזען ווי אַ זשידאָוסקע שוואַכקייט, אַ פּחדונות. היינט זע איך ערשט איין, אַז דאָס איז נישט געווען אַזאַ שוואַכקייט. די דייטשן פֿלעגן זיך דאָך בעטן, זיך חנפֿענען פֿאַר זייער לעבן. זייערע ווייבער און טעכטער האָבן צעשפּרייט די פֿיס, אַבי נאָר זיי דאָס לעבן צו שענקען. אָבער נישט די יידן. זיי האָבן זיך געקלאַפט אין די הערצער ביי די אָפֿענע גריבער און געבעטן מחילה ביי זייער זשידאָוסקע גאָט, ווי זיי וואַלטן נאָך אים עפעס שולדיק געבליבן, אַנשטאָט וואָס זייער גאָט וואַלט געדאַרפֿט ביי זיי בעטן מחילה..."

"צו מאַרגנס באַלד נאָך דער באַפֿריונג האָב איך זיי ווידער געזען, די האַלב-לעבעדיקע סקעלעטן, זיך שאַקלען, בעטן און דאַנקען גאָט. פֿאַר וואָס? וואָס פֿאַר אַ גדולה איז אויף זיי געווען? וואָס פֿאַר אַ טובֿה האָט ער זיי געטאָן? זיי זענען געבליבן לעבן? מע האָט דאָך אַלע זייערע פֿאַמיליעס, אַלע זייערע נאָענטע אומגעבראַכט. טאָ וואָס איז דאָ נאָך צו דאַנקען גאָט? עה, עה, עה! -- האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט -- ווער קען דען אייך פֿאַרשטיין?"

ווידער איז וואַניאַ פֿאַרשוויגן געוואָרן אויף אַ רגע:

"יאָ, יאָ, דענטאָסמאַל ... כּיגעדענק גענוי ווי דאָס וואַלט נעכטן געווען, ווי דו ביסט איינגעשלאָפֿן אויפֿן מיידל און ווי איך האָב זי שפּעטער קוים אַוועקגעריסן פֿון דיר. איך ווייס אַליין נישט פֿאַר וואָס, אָבער איך האָב מיט אַ מאַל רחמנות געקראָגן אויף איר און זי נישט דערהאַרגעט. דאָס ערשטע מאַל, וואָס איך האָב רחמנות געקראָגן אויף אַ דייטש. און ס'איז גוט, וואָס ס'איז אַזוי געשען. ס'קאָן זיין ... אַז כּי'האָב שוין גענוג געהאַט דאָס אַלץ, גענוג נקמה גענומען. מיין בלוט האָט זיך שוין געהאַט אַ ביסל באַרויקט, נישט מער געקאָכט אַזוי שטאַרק. פֿאַרשטיי, -- האָט וואַניאַ מיט אַ מאַל אַראַפּגעלאָזט

דעם טאָן און זיך אַרומגעקוקט -- פֿאַרשטיי, אַז הונדערטער און אַפֿשר טויזנטער דײַטשן האָבן אײַך פֿאַרטיק געמאַכט אויף פֿאַרשידענע אױפֿאַנים, מיט פֿאַרשידענע מיתות-משונות, וווּ ס׳האַט זיך נאָר געלאָזט... דאָס מײַדל אָבער האָבן אײַך געשוּנט. זי געלאָזט לעבן. אײַך האָבן זי אַוועקגעפֿירט אין אַ צווייט הויז אַרײַן און זי דאָרטן אײַבערגעלאָזט בײַ צוויי אַלטע פֿרויען. יעדן טאָג פֿלעג אײַך זי באַזוכן, ברענגען איר עסן, צו טרינקען, אָבער כ׳האַבן זי נישט אָנגערירט, כ׳מײַן נישט געשלאָפֿן מיט איר. טעג זענען פֿאַרביי, שלום אײַז געקומען אויף דער וועלט, אָבער נישט פֿאַר מיר."

"אין אַ שײנעם העלן טאָג זענען געקומען צוויי ענקאַוועדעניקעס און האָבן מיך אַרעסטירט. טעג און נעכט בין אײַך אָפֿגעזעסן אין אַ תּפֿיסה נישט וויסנדיק פֿאַר וואָס. כ׳האַבן אָבער אָנגעהויבן צו פֿילן, אַז עפעס קלאַפט דאָ נישט, אַז ס׳איז נישט גוט מיט מיר. זעט אויס, האָבן אײַך מיר געטראַכט, אַז אײַצט, נאָך דער מלחמה, האָבן זיי זיך דערמאָנט אין מיר, אין מײַן פֿאַרגאַנגענהייט ... און אַזוי אײַז טאַקע געווען. נאָך פֿיר וואָכן זיצן האָט מען מיך גענומען אויפֿן צימבל, צום פֿאַרהער. און שטעל דיר פֿאַר, אַז מײַן אויספֿאַרשער אײַז נישט געווען קײַן אַנדערער ווי דער זעלבער מײַער מײַער אַוויטש, וואָס האָט מיך שוין אַ מאָל געשוּנט נאָך בײַ דער פֿאַרטיזאַנקע. אײַצט האָט ער שוין געהאַט אַוואַנסירט אויף פֿאַלקאַוויניק מײַער מײַער אַוויטש פֿון דער נ-ק-וו-ד. ער האָט זיך זײַער גוט באַנומען צו מיר און האָט אויסגעהערט מיט אַ סך געדולד מײַן גאַנצע געשיכטע."

"אײַך האָבן אים אַלץ דערציילט. ער האָט אַלץ פֿאַרשריבן, -- און אײַך האָבן אונטערגעשריבן. צום סוף האָט ער אַרויסגענומען אַן אַמעריקאַנסקע סיגאַרעטל און מיך מכבֿד געווען. ער האָט נאָך אַ מאָל אַרײַנגעקוקט אין די פֿאַפֿירן, צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ, אונטערהערנדיק אונטער דעם נאָז: 'אַ שווערע מעשה, אַ קאַמפּליצירטער פּלאַנטער. געדינט דעם אַקופּאַנט, געטראָגן זײַער אונײַפֿאַרעם' ... און ער האָט נישט פֿאַרענדיקט ... פֿאַמעלעך האָט ער אויפֿגעהויבן זײַנע צוויי ברוינע אויגן, לאַנג און דורכדרינגלעך אין מיר אַרײַנגעקוקט און מיט אַ שטילן און רויקן טאָן געזאָגט: 'אײַוואָן סטעפּאַנאַוויטש, נאָך בײַם סוף 42, ווען דו האָסט זיך געמאַלדן צו אונדז אין דער פֿאַרטיזאַנקע, האָט דיר שוין דענטאָסמאַל געקומט אַ קויל אין קאַפּ. אײַך האָבן דײַך דענטאָסמאַל געשוּנט. נישט צוליב

מיטלייד. ניין! עס איז געווען גאַנץ פשוט. דעמאָלט האָבן מיר נייטיק געהאַט מענטשן צו קעמפֿן פֿאַרן פֿאַטערלאַנד. אפֿילו מיטן טייוול אַליין וואָלטן מיר זיך דענטסמאָל פֿאַרבונדן, אַבי צו פֿאַרטרייבן דעם אַקופּאַנט פֿון אונדזער ערד. היינט אָבער, נאָכן נצחון איבער דעם נאַציִשן אַגרעסאָר, ווערט אַלץ אַפּגערעכנט. נישט בלויז מיטן אַקופּאַנט, נאָר נאָך מער, און אפֿילו שטרענגער, מיט אונדזערע מענטשן, וואָס האָבן מיט אים מיטגעטאַנצט... איוואָן סטעפּאַנאוויטש, האָסט אַ סך מזל. נאָך דעם אַלעם ביסטו געווען אַ גוטער אַרמייער, גוט געקעמפֿט, תּמיד געלאָפֿן פֿרייוויליק דער ערשטער, אויסגעפֿירט געפֿערלעכע מיסיעס און אַ דאַנק דעם איינגעשפּאַרט אַ סך מענטשלעכע לעבנס. אָבער נישט איך דעצידיר היינט וועגן דעם. מיטן ערשטן עשעלאָן וועסטו אַפּגעשיקט ווערן אין לאַנד אַרײַן, און דאָרטן אין דער היים וועסטו שטיין פֿאַר אַ געריכט. מיט אַ צענערל (געמיינט צען יאָר), מיין איך, וועסטו דאָס אַלץ אַפּקומען. דו ביסט זייער יונג און באַשטימט וועסטו דאָס אַדורכהאַלטן."

"ווען מ'האַט מיך צוריק אַרײַנגעפֿירט אין מיין קעמערל האָב איך מיר געטראַכט: אַ צענערל, צי אַ צוואַנטיקערל, ס'איז די זעלבע שייסע, זיצן וועל איך, און נישט סתּם זיצן, נאָר טאַקע געבן דאָס פֿעלעכל ערגעץ ווייט פֿאַרוואָרפֿן אין די סיבירסקע טייגעס. אויב אַזוי, וואַניאַ, האָב איך בײַ זיך געטראַכט, שוין בעסער דער טויט! און געמאַכט דעם לעצטן פּרוּוו ... און זע וואָס פֿאַר אַ בר-מזל איך בין געווען. אויך דאָס מאָל איז מיר געלונגען. צוויי סאַלדאַטן, מײַנע שומרים, האָבן דערפֿאַר באַצאָלט מיטן לעבן, איך בין אָבער אַרויס אַ גאַנצער, אַ פֿרייער, אָן אַ ראַטאָסל. כ'האַב זיך גלייך אַפּגעטראָגן און בין אַריבער אויף דער צווייטער זײַט, צו די אַמעריקאַנער. כ'בין אַרײַן אין אַ פּליטים-לאַגער און פֿאַרשווינדן אונטער אַ פֿרעמדן נאָמען."

"מיט אַ צײַט שפּעטער האָב איך מיך פֿאַרבונדן מיטן מיידל. זי איז גלייך צו מיר אַריבערגעקומען, נו וועסט ניט גלייבן ... זי איז געווען פֿאַרליבט אין מיר און היינט צו טאָג איז זי מיין געליבטע פֿרוי. אונדזער טעכטערל איז שוין באַלד פּוֹפּצן יאָר אַלט און הייסט גאַלינאַ. זי איז ווי צוויי טראָפּנס וואָסער ענלעך צו מיין געוועזן שוועסטערל גאַלינאַ, וואָס די נאַציס האָבן אומגעבראַכט."

וואַניאַס לעצטע ווערטער האָבן מיר אונטערגעהאַקט די פֿיס. כּיבּין שטיין געבליבן אויפֿן אָרט און כּיהאַב מער נישט געקענט קיין איין טריט פֿאַרויסשטעלן.

"וואָס האָסטו זיך ווידער אָפּגעשטעלט? אָט אויף יענער זייט גאָס איז שוין אונדזער הויז".

אָן צו טראַכטן, אָן צו זאָגן אַ וואָרט, האָב איך פּלוצלינג אָנגעהויבן צו לויפֿן. כּיהאַב נאָך געהערט וואַניאַס קול רופֿן: "וואָס איז געשען? וווּ לויפֿסטו? וווּ לויפֿסטו יעקבֿ? וווּ לויפֿסטו, קליינער פּאָליאַק, קליינער זשידליאַק? בלייב שטיין! בלייב שטיין!"

- - - דער אוקראַינער האָט מיך גייאָגט מיט זיינע רויטע הענט, מיט זיין פֿאַרבלוטיקטן באַגנעט. איך בין געלאָפֿן איבער די בערלינער גאַסן, וואָס זענען געשטאַנען אין פֿלאַמען. אַלץ אַרום איז געווען רויט, רויט פֿון פֿייער, אַלץ האָט געברענט. פֿון צווישן די ברענענדיקע פֿלאַמען באַווייזן זיך לאַכנדיקע ווייסע קלאָונישע פּנימער. זיי האַלטן אין איין לאַכן, ווייזן מיט די פֿינגער אויף מיר און לאַכן: "אָט, אָט איז ער! ער!" און צעשיטן זיך נאָך מער פֿון געלעכטער, בלויז דאָס פנים פֿונעם אַקטיאָר האַמבורסקי פֿון תּל-אַבֿיבֿ קוקט אויף מיר פֿון צווישן די פֿלאַמען שווייגנדיק, מיט זיינע טרויעריקע אויגן. איך וויל אים פֿרעגן, וואָס איז געשען? פֿאַר וואָס איז ער נישט געקומען אין דעם קאַפּע "ווייסע ראָזע" אויפֿן קורפֿירסטנדאָם? אָבער ער דרייט אַוועק דאָס פנים פֿון מיר און אַ שוואַרצער רויך שלענגלט זיך אַרויס פֿון זיין קאַפּ - - -

מיט אַ מאָל זע איך אַ מויער מיט שטעכלדראַטן פֿאַר זיך! דאָס איז דאָך דער מויער פֿון קראַקעווער געטאָ! אָבער ווי קומט עפעס דער מויער פֿון קראַקעווער געטאָ אין מיטן בערלין? אַז כּוועל נאָר אַריבער דעם מויער, וועל איך זיין אַ געראַטעוועטער. די דייטשן דערשיסן אַלע יידן וועמען זיי כאַפּן אויסער דעם מויער. עס איז שוין נישט ווייט ביז צו דעם מויער, אָבער וואָס מער איך דערנענטער מיך צו דעם מויער, אַלץ מער דערווייטערט זיך דער מויער פֿון מיר, -- אַלץ ווייטער און ווייטער. איך האַלט אין איין לויפֿן מיט די לעצטע כּוחות, מיט דעם לעצטן אָטעם.

כ'קען מער נישט אָטעמען, איד קען נישט דעם אָטעם כאַפן, כ'ווער
דע-רש-טי-קט ... און פֿאַל אַרײַן אין אַ תּהום, אין אַ שוואַרצן
אָפּגרונט אַרײַן. איד האַלט אין אײן פֿאַלן אַרונטער, אַרונטער אָן
אויפֿהער, אָן אַ סוף. וואַניאַ און די שײנע פֿרוי מיט די צעשפּרײטע
פֿיס פֿאַלן מיט מיר צוזאַמען, "האַק", שרײַט דער אוקראַינער,
"האַק! אַדער איד מאַך דיד פֿאַרטיק!!!"

איד האַק און האַק און האַק און קאָן בשום-אופֿן נישט אַרײַנהאַקן.
די שײנע פֿרוי מיט די צעשפּרײטע פֿיס לאַכט פֿון מיר:

"דאָ! דאָ! דאַרפֿסטו האַקן! -- ווייזט זי מיטן פֿינגער -- אַזוי ווי
וואַניאַ באַפֿעלט." אַ שלאַקס בלוט פֿאַרגיסט מײן פנים ...

דאָס טעלעפֿאָן-געקלינגערײַ אין האַטעל-צימער לייזט מיך אויס פֿון
דעם קאָשמאַרן חלום. כ'לויף צו און הייב האַסטיק אויף דאָס
טרייבל:

-- האַמבורסקיי???

פֿון דער צווייטער זײט טרייבל הער איד אַ העפֿלעכע פֿרויען-שטים:

"שענעם גוטן-מאָרגען, מײן הער, זינד זי גוט געשלאַפֿען? עס איסט
שאַן מיטאַג-שטונדע בלייבען זי נאָך הויטע נאַכט בײַ אונדז?"

"נײַן מײנע דאַמע, דאַנקע שען!" -- האַב איד נערוועז אַרײַנגעשריגן
אין טרייבל אַרײַן, "איד בלייב ניכט מער אין בערלין."

מיט צוויי שעה שפּעטער בין איד שוין געזעסן אין צוג בערלין-
בריסעל.